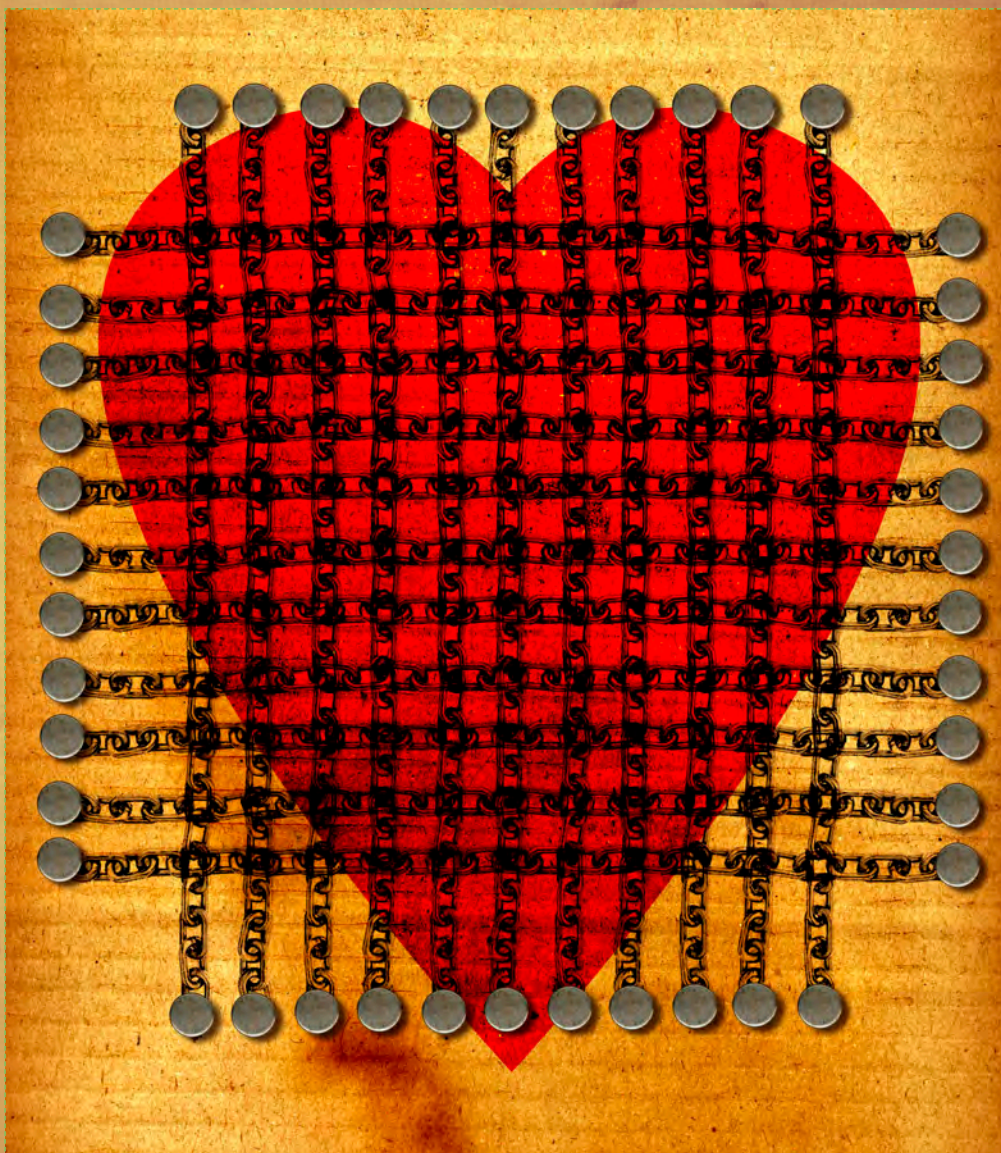

Veronika Paulsen, Gry Mette D. Haugen, Kurt Elvegård, Christian Wendelborg og Berit Berg

Æresrelatert ekstrem kontroll

– dilemmaer og utfordringer

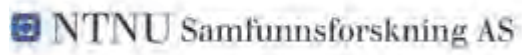

Rapport 2011
Avdelingen Mangfold og inkludering

 NTNU
Samfunnsforskning AS

**Veronika Paulsen, Gry Mette D. Haugen, Kurt Elvegård,
Christian Wendelborg og Berit Berg**

Æresrelatert ekstrem kontroll - dilemmaer og utfordringer

Postadresse: NTNU Samfunnsforskning, 7491 Trondheim
Besøksadresse: Dragvoll Allé 38 B, Trondheim

Telefon: 73 59 63 00
Telefaks: 73 59 66 24

E-post: kontakt@samfunn.ntnu.no
Web.: www.ntnusamfunnsforskning.no

Foretaksnr. NO 986 243 836

NTNU Samfunnsforskning AS
Avdeling for mangfold og inkludering
November 2011

ISBN: 978-82-7570-251-5
Illustrasjonsfoto: sxc.hu
Layout omslag: NTNU-trykk

Forord

Denne rapporten sammenfatter resultatene fra prosjektet “Æresrelatert ekstrem kontroll” som NTNU Samfunnsforskning AS har gjennomført på oppdrag fra IMDi. Målet med prosjektet har vært at både grunnskoler og videregående skoler skal få ytterligere kunnskap om virkemidler som gjør dem i stand til å ivareta sitt ansvar på dette området. Prosjektet har vært gjennomført fra mai til november 2011. Berit Berg har vært prosjektleder og forskergruppa for øvrig har bestått av Veronika Paulsen, Gry Mette D. Haugen, Kurt Elvegård og Christian Wendelborg. Wendelborg har hatt hovedansvar for breddeundersøkelsen.

Rapporten bygger på et sammensatt datamateriale basert på dokumentgjennomgang og intervju med skolepersonell, minoritetsrådgivere og ansatte i ulike fagmiljø og nettverk. Vi har også gjennomført intervjuer med ni unge som har vært eller er utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll. I tillegg ble det gjennomført en breddeundersøkelse i form av en survey til et utvalg skoler, barneverntjenester og politistasjoner.

Først ønsker vi å takke vår oppdragsgiver Integrerings- og mangfoldsdirektoratet som ga oss dette spennende og utfordrende prosjektet. Vi ønsker å takke alle våre informanter i skolesystemet, ulike fagmiljø og nettverk som med en positiv innstilling har delt sine erfaringer, sin kunnskap og sine refleksjoner med oss. Den mest utfordrende delen av datainnsamlingen har vært å få kontakt med unge informanter som på en eller annen måte har hatt eller har erfaring med ekstrem kontroll. Dette er mennesker som lever i en vanskelig livssituasjon, og for å oppnå kontakt har vi vært helt avhengig av velvilje og ‘gode hjelpere’. Vi har hatt flere ‘gode hjelpere’ og vi retter med dette en stor takk til alle dere som har hjulpet oss med formidling av kontakt og vært døråpnere. Mest av alt retter vi en stor takk til de unge, som på tross av en vanskelig livssituasjon, har delt sine historier og erfaringer med oss. Tusen takk!

Vi retter også en takk til deltakerne i referansegruppa for konstruktive innspill underveis i prosjektet.

Trondheim, november 2011

Veronika Paulsen, Gry Mette D. Haugen, Kurt Elvegård, Christian Wendelborg og Berit Berg

Innholdsfortegnelse

INNHALDSFORTEGNELSE.....	4
1. INNLEDNING.....	9
1.1 Metode og gjennomføring	10
1.1.1 Den kvantitative breddeundersøkelsen	10
1.2 Den kvalitative dybdestudien.....	12
1.2.1 Intervju med unge utsatte	12
1.2.2 Intervju med ansatte i hjelpeapparatet.....	13
1.3 Rapportens oppbygning	14
2. TIDLIGERE FORSKNING OG UTREDNINGER	15
2.1 Begrepet æresrelatert ekstrem kontroll	15
2.2 Handlingsplaner.....	17
2.3 Styrking av samarbeid.....	18
2.4 Kompetanse og rutiner	19
2.5 Tiltak og prosjekter	20
2.6 Erfaringer fra andre land	23
3. FENOMENET ÆRESRELATERT EKSTREM KONTROLL	27
3.1 Hvordan forstå æresrelatert ekstrem kontroll?	27
3.1.1 Forståelse av fenomenet 'æresrelatert ekstrem kontroll'	27
3.1.2 Ære og kollektivistisk kultur	29
3.1.3 Betydning av kultur	31
3.2 Sammenhenger mellom æresrelatert ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert vold.....	33
3.3 Æresrelatert ekstrem kontroll som prosess	34
3.4 Kunnskap og kompetanse	35
3.5 Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger.....	37
4. SKOLENS ROLLE.....	39
4.1 Rutiner i forbindelse med mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll	40

4.2 Hvordan oppdage unge utsatte?	43
4.3 De unges erfaringer med skolen og skoleansatte	44
4.4 Samarbeid mellom hjem og skole.....	47
4.5 Minoritetsrådgiverens rolle og arbeid	50
4.5.1 Om å bringe saken videre.....	52
4.6 Forebyggende arbeid i skolen.....	54
4.7 Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger.....	55
5. BETYDNING AV OFFENTLIG HJELPEAPPARAT OG ERFARINGER MED SAMARBEID MELLOM ETATENE	59
5.1 Hva gjøres ved mistanke?	60
5.2 Samarbeid mellom og innad i etater.....	61
5.3 Samarbeid med skole.....	62
5.4 Barnevernets arbeid og skolens samarbeid med barnevernet.....	64
5.5 Politiets arbeid	69
5.6 Samarbeid med andre etater – erfaringer med NAV	70
5.7 Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger.....	72
6. UTFORDRINGER OG DILEMMAER.....	75
6.1 Betydningen av Barnekonvensjonen og norsk lov	75
6.2 Viktigheten av å bestemme selv.....	77
6.2.1 Familiens betydning	78
6.2.2 Behov for empowerment-baserte tiltak.....	79
6.3 Betydningen av gjensidig kulturutveksling og integreringsarbeid.....	80
6.4 Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger.....	81
REFERANSER	83

Vedlegg	Side
Intervjuguide instanser	91
Intervjuguide unge	89
Spørreskjema	87
Tabeller	
Tabell 1.1 Stilling	11
Tabell 3.1 Kjennskap til æresrelatert ekstrem kontroll, fordelt på etat	27
Tabell 3.2 Sammenheng mellom æresrelatert ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert ekstrem kontroll, fordelt på etat	33
Tabell 3.3 Æresrelatert ekstrem kontroll vil ofte tilsi at andre former for æresrelatert vold skjer i fremtiden, fordelt på etat	33
Tabell 3.4 Kunnskap om æresrelatert ekstrem kontroll, fordelt på etat	36
Tabell 3.5 Har du behov for mer kunnskap om æresrelatert ekstrem kontroll? Fordelt på etat	36
Tabell 4.1 Har din arbeidsplass rutiner ved mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll? Fordelt på etat	40
Tabell 4.2 Er disse rutinene skriftlige? Fordelt på etat	41
Tabell 4.3 Hvordan vil du karakterisere kriteriene for når din etat skal sette inn tiltak? Fordelt på etat	41
Tabell 4.4 Hva gjorde du sist du hadde mistanke om ekstrem kontroll? Fordelt på etat	42
Tabell 5.1 Ivaretas ungdommenes behov når hjelpeapparatet kobles inn? Fordelt på etat.	59
Tabell 5.2 I hvilken grad samarbeider du vanligvis med skole? Fordelt på etat.	62
Tabell 5.3 Kvaliteten i samarbeidet med skolen. Fordelt på etat.	63
Tabell 5.4 I hvilken grad samarbeider du vanligvis med barnevernet? Fordelt på etat.	64
Tabell 5.5 Hvordan vil du karakterisere kvaliteten i samarbeidet med barnevernet? Fordelt på etat.	65
Tabell 5.6 I hvilken grad samarbeider du vanligvis med politiet? Fordelt på etat.	69
Tabell 5.7 Hvordan vil du karakterisere kvaliteten i samarbeidet med politiet? Fordelt på etat.	69
Figurliste	
Figur 1 Hva handler æresrelatert ekstrem kontroll om?	31
Figur 2 Hva gjorde du sist du hadde mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll?	61

Sammendrag

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), og sammenfatter funn i prosjektet "Hvordan se og bistå unge som er utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll". Hovedmålsettingen i prosjektet har vært å frembringe kunnskap om temaet æresrelatert ekstrem kontroll og komme frem til anbefalinger og tiltak rundt hvordan man kan hjelpe de unge som blir utsatt for dette. Prosjektet har hatt hovedfokus på skolens situasjon og hvordan man innenfor skoleverket bedre kan se og bistå unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll.

Våre funn baserer seg på kvalitativt og kvantitativt datamateriale som er innsamlet fra mai til september 2011. Det kvantitative materialet består av en breddeundersøkelse som er sendt ut til et utvalg videregående skoler, politistasjoner og kommunale barneverntjenester. Det kvalitative materialet består av intervju med unge som har vært utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll, minoritetsrådgivere, skoleansatte og ansatte i ulike fagmiljø, tiltak og prosjekter.

Gjennom arbeidet med prosjektet har vi sett at æresrelatert ekstrem kontroll kan komme til uttrykk på forskjellige måter og at fenomenet beskrives forskjellig avhengig av hvem sin forståelse og hvilket perspektiv en legger til grunn. Vi har argumentert for at æresrelatert ekstrem kontroll først og fremst må forstås som en prosess, mer enn et statisk fenomen. Æresrelatert ekstrem kontroll er en prosess som kan ta mange ulike retninger, med ulik alvorlighetsgrad og ulike konsekvenser for de involverte. For noen er det en periode med streng kontroll, som senere avtar ved at man får en form for dialog og konfliktløsning. For andre er dette en prosess som ender i tvangsekteskap og utstrakt bruk av vold og trakassering.

Det er mange faktorer som vil påvirke skoleansattes muligheter til å se og bistå unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll. Det handler både om de ansattes kompetanse til å vite hvilke varselsignaler man skal se etter og det handler om trygghet til å handle. Viktige momenter ser ut til å være betydningen av en god dialog med den utsatte, godt samarbeid mellom hjem og skole, samt tidlig intervensjon. Godt samarbeid med eleven og ustrakt foreldresamarbeid vil være viktig i forhold til forebygging og det å oppdage de unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll. Møter med både elev og foreldre kan bidra til å oppdage bekymringsverdige forhold på et tidligere tidspunkt, og gjøre det lettere å ta kontakt senere dersom man får mistanke om at noe er galt.

Det er av vesentlig betydning at de unge har noen å snakke med som de kan stole på. Dialogen med deres foreldre er ofte ikke-eksisterende og mange har liten eller ingen erfaring med å dele sine problemer med utenforstående. Det å opparbeide nok tillitt til

at de unge skal føle seg trygge vil ta tid og vil kreve gjentatte samtaler. I tillegg er det av avgjørende betydning at de unge får informasjon om hvilken hjelp det er mulig å få. I dette arbeidet har minoritetsrådgiveren hatt en svært sentral rolle.

Samtidig som skolen har en viktig rolle i å se og bistå utsatte unge er skolens handlingsrom begrenset til skolearenaen og skolens åpningstider. Noen saker er også av en slik karakter at de bør tas hånd om av politi eller barnevern. Det kan være vanskelig å vite når man eventuelt skal melde en sak og videre i hvilke saker man bør kontakte andre instanser. I hvilken grad skolen samarbeider med slike instanser og kvaliteten på samarbeidet er også viktig.

Suksessfaktorene i forhold til samarbeid ser ut til å handle om flere aspekter; både organisatoriske og personlige. I tilfeller hvor samarbeidet ikke oppleves bra handler det til dels om manglende møtepunkter som fører til lite kommunikasjon mellom etatene, og om manglende informasjonsflyt mellom etater *på tross* av møtepunkter. Formalisert og godt tverrfaglig samarbeid og tydelig ansvarsfordeling er viktig. I tillegg er dette en type saker som ofte krever raske avgjørelser for å sikre den unge, noe som også vil avhenge av gode prosesser og fleksibilitet til å ta sakene raskt når de kommer.

Rapporten påker på både gode løsninger og utfordringer knyttet til arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll. Arbeidet vil kreve at man bruker tid, at man er sensitiv og lydhør i forhold til de unge og at man har kunnskap nok til å vite både hva man skal se etter og hvordan man skal handle i hver enkelt sak.

1. Innledning

Denne rapporten sammenfatter resultatene fra prosjektet "Æresrelatert ekstrem kontroll" som NTNU Samfunnsforskning AS har gjennomført på oppdrag fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (heretter IMDi). I kravspesifikasjonen til dette prosjektet heter det at *"Ekstrem kontroll er som oftest del av en større problematikk knyttet til ære. Det opptrer sjelden alene og må ses på som et konstruert begrep som handler om "en bit av bildet", som vi mener det er grunn til å se nærmere på"*. Et hovedanliggende i dette prosjektet har følgelig vært å diskutere, på empirisk grunnlag, hvordan æresrelatert ekstrem kontroll kan forstås, og hvorvidt det bør avgrenses eller defineres i forhold til andre typer æresrelatert vold som for eksempel tvangsekteskap. Det understrekes videre i kravspesifikasjonen at *relativt få av sakene som kommer inn til skoler og utenriksstasjoner dreier seg om gjennomførte tvangsekteskap, men snarere om frykt for å bli etterlatt i utlandet, trusler, vold og ekstrem kontroll*¹. I kravspesifikasjonen ønskes det at man fokuserer spesielt på skolens rolle. Følgelig har dette prosjektet utdypet hvordan ansatte i og i tilknytning til skolen kan arbeide i forhold til ekstrem kontroll, både med tanke på hvordan man kan ivareta den enkelte elev spesielt og med tanke på forebyggende arbeid generelt.

Sentrale bakgrunnsdokumenter i arbeidet med dette prosjektet har vært Handlingsplan mot tvangsekteskap (2008-11), Handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2008-11) og Handlingsplan mot kjønnslemlestelse (2008-11). I disse dokumentene er "ekstrem kontroll et sentralt begrep" og kan forstås som den sosiale kontrollen og volden som utøves i enkelte familier og miljøer for å sikre at familiemedlemmene oppfører seg i tråd med det som er familiens/miljøets normer (IMDi 2011a). Begrepet ekstrem kontroll benyttes ofte som betegnelse på problematikk i minoritetsfamilier² (Hellerud og Liverud, 2010), og er delvis overlappende med begrepet "æresrelatert ekstrem kontroll". Det understrekes at æresrelatert ekstrem kontroll i oppveksten kan være et signal om at tvangsekteskap kan bli en del av problematikken i fremtiden (IMDi 2011a), og er slik viktig i et forebyggingsperspektiv.

Det er gjennomført en rekke kompetanse- og bevisstgjøringstiltak rettet mot skolene, utenriksstasjonene, førstelinjetjenesten og ungdomsmiljøer, og mange skoler har vedtatt rutiner for arbeidet mot tvangsekteskap (IMDi 2011b). Bredal og Skjerven (2007) viser imidlertid at ungdom som frykter for å bli utsatt for tvangsekteskap ofte søker hjelp for sent. Videre poengteres det at både berørte og hjelpeapparat derfor er ute etter kunnskap og tiltak som kan gjennomføres på et tidspunkt da forebygging fortsatt er

¹ Av totalt 555 saker har IMDis minoritets- og integreringsrådgivere i perioden januar 2009 til oktober 2010 hatt til sammen 204 saker der hovedproblemet på rapporteringstidspunktet var ekstrem kontroll.

² Betegnelsen minoritetsfamilier benyttes her om familier som har et annet opprinnelsesland enn Norge, enten i første eller andre generasjon.

mulig og konfliktnivået i familien kan holdes på et lavest mulig nivå. Erfaring viser at mange barn og unge som utsettes for tvangsekteskap, ekstrem kontroll eller annen æresrelatert vold kunne vært hjulpet på en bedre måte dersom familiene hadde fått hjelp på et tidligere tidspunkt og innsatsen fra de ulike hjelpeinstansene hadde vært bedre koordinert (IMDi 2010). Med bakgrunn i de foregående forhold har vi i hovedsak tatt utgangspunkt i følgende fire problemstillinger:

- 1) Hvordan kan vi forstå æresrelatert ekstrem kontroll?
- 2) Hva er sammenhengen mellom æresrelatert ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert vold?
- 3) Hvordan kan ansatte i skolen se og bistå unge som er utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll?
- 4) Hvordan kan hjelpeapparatet, og spesielt skolene, samarbeide for å se og bistå barn som har vært utsatt for ekstrem kontroll?

I bakgrunns kapitlet (kpt.2) gjennomgår vi og diskuterer ulike fenomener som kan knyttes til forståelsen av "æresrelatert ekstrem kontroll", med spesielt fokus på de nevnte handlingsplaner, ulike prosjekter samt relevante internasjonale erfaringer. De neste kapitlene er rene empirikapitler som på empirisk grunnlag drøfter problemstillingene ovenfor. I kapittel 3 redegjøres det for forståelsen av fenomenet "æresrelatert ekstrem kontroll" og hvorvidt det er en sammenheng mellom æresrelatert ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert vold. I kapittel 4 diskuteres skolens rolle i forhold til hvordan man bedre skal se og hjelpe utsatte unge, rutiner i forhold til denne type problematikk, og samarbeid med hjemmet. De unges erfaringer med skolen drøftes også. Betydning av offentlig hjelpeapparat og samarbeid mellom etatene drøftes i kapitel 5, mens utfordringer og dilemmaer i skolens arbeid er tema for kapitel 6. Analysene i disse kapitlene baserer seg på analyser av data både fra breddeundersøkelse og dybdeintervjuene.

1.1 Metode og gjennomføring

Datainnsamlingen i dette prosjektet er basert på en kombinasjon av kvantitative og kvalitative metoder. Dette har vi gjort for å sikre både bredde og dybde, samt at vi på denne måten har kunnet belyse temaet fra flere sider. Gjennom å benytte en triangulering av metoder (Patton 1990; Brannen 1992; Mason 2005) har vi fått tak i både de generelle og overordnede utfordringene, som kunnskap og fokus på problematikken, i tillegg til de konkrete eksemplene fra både ansatte og de unge selv.

1.1.1 Den kvantitative breddeundersøkelsen

Breddeundersøkelsen har bestått av en spørreskjemaundersøkelse til et utvalg ansatte i videregående skoler, kommunale barneverntjenester og politi. Etatene har blitt valgt ut

fordi de har et spesielt fokus på temaet eller jobber spesielt med temaet fordi de har eller har hatt tilknytning til ulike tiltak og prosjekter relatert til ekstrem kontroll og/eller æresrelatert vold. Alle skolene som er valgt ut til å delta i undersøkelsen er skoler som har minoritetsrådgivere. Utvalget er altså ikke representativt for de ulike instansene i Norge, men utgjør strategisk utvalgte etater hvor målet er å fange opp informasjon om rutiner, kunnskap, erfaringer, fokus og problemstillinger knyttet til ekstrem kontroll. Etatene er valgt ut i samarbeid med referansegruppa.

Leder for de ulike instansene ble kontaktet for å gi samtykke til deltakelse og sørge så for at lister med aktuelle e-post adresser ble tilsendt forskergruppen³. Undersøkelsen er utarbeidet ved hjelp av SelectSurvey.net, som er et nettbasert verktøy for å samle inn spørreskjemaedata⁴. Spørreskjemaet ble sendt ut til 801 mulige respondenter, og 223⁵ respondenter har svart på spørreskjemaet. Dette gir en svarprosent på 28. Vi hadde imidlertid ingen mulighet til å kontrollere hvorvidt listene inneholdt adresser til personer som ikke var aktuelle for undersøkelser, som hadde sluttet i stillingen, eller som var bortreist eller på annen måte ikke tilgjengelig. Dette kan forklare noe av den lave svarprosenten. Det var imidlertid høyere svarprosent blant skoleansatte (67 prosent). Dette har vært en sentral målgruppe for undersøkelsen, og disse svarene gir derfor verdifull informasjon. Fra politi og barnevern er svarprosenten betydelig lavere. Blant respondentene er fordelingen mellom etatene følgende:

Tabell 1.1 Stilling

	Frekvens	Prosent
Politi	12	5,7
Barnevern	58	27,5
Skole	141	66,8
Totalt	211	100

Det er imidlertid en del som ikke har svart på samtlige spørsmål og svarprosenten reduseres ytterligere for enkeltspørsmål. I og med at utvalget ikke er representativt og at frafallet er stort, betyr det at vi må være forsiktige med tolkningen av dataene. Resultatene kan ikke generaliseres til en populasjon som eksempelvis skoleansatte, noe som heller ikke var hensikten med undersøkelsen. Målet er som nevnt å fange opp informasjon om rutiner, kunnskap, erfaringer og holdninger knyttet til temaet. Med

³ Arbeidet var tidkrevende og den tragiske hendelsen på Utøya gjorde også at flere skoler som hadde samtykket i deltakelse oppga at de dessverre ikke kunne delta pga av omstendighetene.

⁴ Se www.selectsurvey.net for mer informasjon.

⁵ Vi fikk oversendt samlede lister over alle skolenes ansatte, noe som har ført til at surveyen også har blitt sendt til andre som har *tett tilknytning* til skolene. Dette omhandler 12 respondenter som er ekskludert fra analysen.

bakgrunn i den lave svarprosenten blant ansatte i politiet har vi valgt å presentere deres svar i parentes i tabellene.

Det elektroniske spørreskjemaet besto av en kombinasjon av lukkede svaralternativer og åpne kommentarfelt, og gjennom kommentarfeltene har informantene kunnet utdype svarene og kommet med egne refleksjoner. Dette har gitt oss mulighet til å utdype, forklare og eksemplifisere våre funn ytterligere.

1.2 Den kvalitative dybdestudien

De kvalitative dataene som danner grunnlaget for analysene i denne rapporten er basert på individuelle intervjuer med ni unge. Blant disse er det en gutt og åtte jenter i alderen 17-24 år som er eller har vært utsatt for 'æresrelatert ekstrem kontroll'. Intervjuene ble foretatt på skolen, på ungdommens bosted^[1] eller i en offentlig bygning. De fleste informantene er enten født og oppvokst i Norge eller de har flyttet hit med familien sin i ung alder, men de har alle et annet opprinnelsesland. Alle informantene snakket godt norsk. Tre av informantene hadde Pakistan som opprinnelsesland, to Irak, en Afghanistan og en India. Landene utgjør opprinnelsesland for en betydelig andel innvandrere i Norge, og er i tillegg land som er kjent fra statistikken over tvangsekteskap. Opprinnelseslandene til de to øvrige informantene er i mindre grad representert i statistikken over innvandrerbefolkningen i Norge, og oppgis derfor ikke av anonymitetshensyn. I tillegg har vi intervjuet ni representanter for skole/utdanning, seks minoritetsrådgivere og tjue fagpersoner som jobber innenfor ulike tiltak/prosjekter eller kompetansesenter.

I dette prosjektet har det vært særlig viktig å tenkte nøye gjennom de etiske aspektene. Grappa som er i fokus er svært sårbar, og mange av de unge lever i en situasjon preget av frykt. Ifølge Kvale (2001) er det spesielt tre etiske regler som er viktige når det gjelder forskning på mennesker; det informerte samtykket, konfidensialitet og vurdering av konsekvenser og mulige ulemper for intervjupersonene. Dette er forhold som vi har tatt hensyn til både i forkant av, og under intervjuene. Prosjektet er godkjent og anbefalt av personvernombudet for forskning, NSD.

1.2.1 Intervju med unge utsatte

Et viktig anliggende i dette prosjektet har vært å få frem de unges egne perspektiver, et anliggende som for øvrig er sentralt innen det internasjonale og tverrfaglige feltet barndomsforskning (se for eksempel Corsaro 1997; James, et.al.1998; Kjørholt 2004; Qvortrup 2005). Nyere skilsmiseforskning viser for eksempel at barn og unge ofte opplever skilsmisse og familieforandring forskjellig fra sine foreldre eller andre voksne, og det argumenteres for at det er nødvendig å innhente informasjon fra barn og unge

[1] Dette var ungdommer som hadde brutt med familien og var bosatt på nytt sted med hemmelig adresse.

selv for å kunne gi et valid bilde av familieendring og konsekvenser for barn og unges oppvekstvilkår (Haugen 2007a, 2008). Tilnærmingen i dette prosjektet vil slik være motivert ut fra forventninger om at denne typen informasjon vil bidra til å nyansere og utfylle det eksisterende bildet man har av æresrelatert ekstrem kontroll. De unges erfaringer med denne typen familiepraksis vil videre være svært viktig for å kunne utvikle og konkretisere gode og meningsfulle tiltak i arbeidet med å begrense og forebygge denne type vold.

Det var både tidkrevende og til dels vanskelig å rekruttere ungdommer til dette prosjektet. Det handlet ikke bare om at temaet er sensitivt, men også om praktiske forhold. Når man lever i et regime av ekstrem kontroll, kan man ikke si at "jeg må ut en tur for jeg skal bli intervjuet av en forsker fra NTNU. Blir borte i et par timer. Ha det!". Noen av ungdommene ble derfor intervjuet under alibi om at de var på skolen, mens andre hadde sagt at de for eksempel var på jobb. Noen av ungdommene hadde imidlertid flyttet fra familien sin, og kunne selv bestemme hvor og når vi skulle treffes. Alle som ble intervjuet mente det var viktig at de fikk formidlet sine erfaringer til oss, særlig fordi det ga håp om at det offentlige bedre skulle kunne hjelpe andre unge i tilsvarende situasjon.

Felles for alle de unge vi intervjuet var redsel for at deres historie skulle bli gjenkjent. I denne rapporten har vi derfor lagt ekstra stor vekt på å fremstille resultatene på en måte som gjør at alle impliserte skal føle seg ivaretatt i forhold til anonymitet. Fordi antallet informanter er relativt beskjedent oppgir vi i svært liten grad bakgrunnsinformasjon om den enkelte informant, og vi forteller heller ikke hele historier basert på enkeltintervju. Vi har imidlertid konstruert noen fortellinger. Dette er historier som er sammensatt av forskjellige fragmenter i de ulike informantenes fortellinger og episoder som er typiske for mange av informantene. Vi gjør videre bruk av enkeltstående sitater fra informantene og knytter disse til sentrale tema i materialet. Vi skiller mellom *typiske* og *tydelige* tilfeller (se for eksempel Kaul 1996). Et typisk tilfelle betyr at dette var et tema som de fleste av informantene snakket om, og som også gjerne er representativt for flere i samme situasjon. Et tydelig tilfelle trenger derimot ikke nødvendigvis å gå igjen i flere intervjuer, men det formidler et tydelig poeng; et poeng som også kan ha en teoretisk forbindelse.

1.2.2 Intervju med ansatte i hjelpeapparatet

For å utdype og få mer beskrivende informasjon om temaet har vi også gjennomført kvalitative intervjuer med utvalgte informanter fra ulike etater for å innhente deres erfaringer og refleksjoner. Vi har intervjuet 9 personer som jobber ved videregående skoler. Denne gruppen har bestått av lærere, rådgivere og helsesøstre. Gjennom disse intervjuene har vi fått mulighet til å gå mer i dybden i forhold til hvilke utfordringer de ansatte møter, og vi har hatt spesielt fokus på å få frem de ansattes tanker omkring hvordan hjelpeapparatet kan se og bistå unge som utsettes for æresrelatert ekstrem

kontroll. I tillegg har vi intervjuet seks minoritetsrådgivere for å innhente deres erfaringer gjennom jobben som minoritetsrådgiver, og for å få deres perspektiver på hva det vil være viktig å jobbe med fremover.

Vi har også gjennomført intervjuer og informasjonsmøter med ulike fagmiljø, tiltak og prosjekter som har en sentral rolle i arbeidet med dette temaet. Vi har her intervjuet involverte i Drammensprosjektet, Rogalandsprosjektet, Brobyggerprosjektet ved Aker familievernkontor, RVTS, Konfliktrådet og SaLTo. Gjennom disse intervjuene og møtene har vi både ønsket å høre deres erfaringer med å jobbe med denne problematikken, samt diskutere relevante spørsmål og tema som de har god kunnskap om gjennom mange års arbeid.

1.3 Rapportens oppbygning

Rapporten er inndelt i seks kapitler. I kapittel to gjør vi rede for tidligere forskning og utredninger, samt ulike prosjekter og tiltak, også fra andre land. I kapittel 3 redegjør vi for fenomenet æresrelatert ekstrem kontroll, og diskuterer sammenhengen mellom æresrelatert ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert vold. Kapittel 4 omhandler skolens rolle, både i forhold til kjennskap til problematikken, hvordan man kan hjelpe utsatte unge, samarbeid med hjemmet samt minoritetsrådgiverens rolle. I kapittel 5 belyses betydningen av det offentlige hjelpeapparatet og viktigheten av samarbeid mellom skolen og andre etater. Kapittel 6 diskuterer ulike dilemmaer og utfordringer knyttet til skolens rolle. Det enkelte kapittel avsluttes med oppsummerende refleksjoner og anbefalinger for det videre arbeidet.

2. Tidligere forskning og utredninger

I dette kapitlet vil vi kort presentere noe av faglitteraturen som omhandler æresrelatert ekstrem kontroll og nærliggende temaer. Vi har gjennomgått rapporter fra ulike relevante tiltak og prosjekter, offentlige dokumenter, samt noe internasjonal forskning på området. Vi vil gå nærmere inn på offentlige føringer knyttet til temaet og noen av tiltakene som er gjennomført i forbindelse med handlingsplanene for å se hvorvidt disse er videreført eller fulgt opp.

2.1 Begrepet æresrelatert ekstrem kontroll

Begrepet æresrelatert ekstrem kontroll er et nylig utviklet begrep og betegner et fenomen som verken er det vi kan kalle streng oppdragelse eller direkte æresrelatert vold, men som kan inneholde elementer av ulike typer kontroll eller vold og som i enkelte tilfeller kan lede til andre former for overgrep, for eksempel tvangsekteskap. Tvangsekteskap og lignende former for ekstrem kontroll defineres som vold i nære relasjoner (Bredal og Skjerven 2007), og er et omfattende problem. Erfaringer fra politi, rettsvesen, helsetjenester og krisesentre tilsier at det hvert år er flere tusen kvinner og menn som utsettes for ulike former for vold fra ektefelle eller samboer (Haaland, Clausen og Schei 2005). Samtidig understrekes det at volden ofte er svært alvorlig og fører til store somatiske og psykiske skader for personene som rammes, og for barna som blir vitne til volden. I 2008 registrerte politiet 5284 tilfeller av familievold (Politiet 2009), og en landsomfattende kartlegging i 2009 viser at vold i nære relasjoner utgjør rundt ti prosent av sakene ved familievernkontorene (Bufdir 2010).

I tillegg antas det at det finnes store mørketall. Vold i hjemmet har lenge vært tabubelagt, og både kvinner, menn og barn vil ofte vegre seg for å anmelde voldsepisoder (Justis- og politidepartementet 2007; 2008; Politiet 2008). På bakgrunn av dette har god statistikk på forekomsten av familievold lenge vært etterspurt. I 2005 ble det for første gang gjennomført en landsdekkende undersøkelse om vold i parforhold, og undersøkelsen viste at 27 prosent av kvinnene hadde opplevd en eller flere former for vold i nåværende eller tidligere parforhold (Haaland et al. 2005). For menn var den tilsvarende andelen 22 prosent. Selv om offeret for vold i nære relasjoner oftere er kvinner enn menn, viser nevnte undersøkelse at det også er en betydelig andel menn som har opplevd vold i parforholdet og da særlig mildere former for vold (Pape 2003). Volden som utøves mot kvinner har oftere et større skadepotensial enn volden som utøves mot menn.

Som tidligere undertreket er æresrelatert vold en del av dette bildet, selv om denne typen vold må håndteres noe annerledes på grunn av æreskodekser (IMDi 2010a) .

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap⁶ benytter flere typer begrep om tematikken rundt æresrelatert vold, blant annet ekstrem kontroll, fysisk og psykisk vold, forhindring av utreise, dumping, frihetsberøvelse, kidnapping, utstøtelse, seksuelt misbruk, tvangsekteskap og nekting av integrering. Felles for alle er at de relateres til en rekke andre begreper som kultur, minoritet, ære, familiestrukturer og lignende.

Noe av problematikken har imidlertid vært at innvandrere generelt sett vies lite oppmerksomhet som ofre for vold, hvis man ser bort fra de mest ekstreme tilfellene som æresdrap (Pape og Stefansen 2004). Selv om det kan være vanskelig å få oversikt over eksakte tall på æresrelatert vold, grunnet store mørketall og problemer med dobbeltregistreringer, vet vi at fenomenet i vid forstand gjør seg gjeldende også her til lands. Bredal og Skjerven (2007) har kartlagt omfanget av tvangsekteskap og relaterte problemer i deler av hjelpeapparatet og kommet frem til at barnevernet i løpet av 2005 og 2006 hadde kontakt med 63 barn i saker hvor tvangsekteskap var en del av problematikken. De fleste av disse barna, 83 prosent, var jenter. Når det gjelder autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet er tallet 276 barn (ibid). I tillegg meldte Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) om 64 såkalte *krise-krise-saker*⁷. Røde Kors-telefonen meldte om 172 henvendelser og Kompetanseteamet mot tvangsekteskap om 114 saker i samme periode, hvorav Røde Kors var involvert i 49 av dem. Det store flertallet av sakene omhandler unge kvinner (Barne- og Likestillingsdepartementet 2008).

Gjennomgang av sentrale dokumenter og tidligere forskning viser at *begrepet* æresrelatert ekstrem kontroll, så langt vi kan se, er lite befestet andre steder enn innenfor IMDi's interne arbeider. Årsaken til fremveksten av begrepet æresrelatert ekstrem kontroll kan se ut til å handle om et ønske om og et behov for å beskrive et fenomen som har sitt mønster, sine kjennetegn, sine likhetstrekk og også sine variasjoner. Man har gjennom praksis og kontakt med unge sett at den kontrollen som de utsettes for kommer til uttrykk på ulike måter, men at det også er en del fellestrekk. Når fellestrekene settes sammen dannes et bilde av et kontrollregime som enkelte ungdommer lever under. Begrepet æresrelatert ekstrem kontroll er altså et begrep som har oppstått i forbindelse med IMDi sitt arbeid mot tvangsekteskap og annen æresrelatert vold. Det er basert på gjenkjennbar atferd som lar seg beskrive og kompletterer beskrivelser av forhold som enkelte minoritetsungdom lever under.

Det er imidlertid flere som omtaler begrepet på noe samme måte, uten at de benevner det som æresrelatert ekstrem kontroll. Blant annet konkluderer Bredal og Skjerven

⁶ Se: <http://www.imdi.no/no/Tvangsekteskap/Kompetanseteam-mot-tvangsekteskap/>.

Kompetanseteamet beskrives kort også senere i dette kapitlet.

⁷ Krise-krise-saker betegner saker som er så alvorlige at ungdommene må settes under strenge sikkerhetstiltak.

(2007) i sin undersøkelse med at tvangsekteskap ofte blir et for snevert fokus og at begrepet peker mot en problematikk som er vanskelig å avgrense og avdekke, både som problem og som "sak". De mener det er på tide å fokusere på et bredere problemkompleks som kan kalles *"strengt autoritær og patriarkalsk oppdragelse med sikte på å bevare familiens ære og særlig døtrenes seksuelle ærbarhet"*.

IMDi (2010) viser til at det er en glidende overgang mellom autoritær/streng oppdragelse på den ene siden og ekstrem kontroll på den andre. Det kan være vanskelig å vurdere hva man står overfor i møte med ungdommer som forteller om sitt forhold til foreldre og storfamilie. Ekstrem kontroll er med andre ord et noe uklart begrep, samtidig som problematikk knyttet til begrepet er det som forekommer oftest i sakene til minoritetsrådgivere og integreringsrådgivere. Begrepet "ekstrem kontroll" betegner en kvalitativt annerledes situasjon enn den man tenker på med "streng" eller tydelig grensesetting. Ekstrem kontroll innebærer brudd på den enkeltes grunnleggende rett til selvbestemmelse og bevegelsesfrihet (i henhold til alder og modenhet), og gjennomføres ofte ved hjelp av vold eller trusler om dette (IMDi 2010).

På bakgrunn av intervju med minoritetsrådgivere og en gjennomgang av 20 saker kommer det i rundt halvparten av sakene frem at ære og hensynet til familiens rykte i miljøet er hovedmotivet for å kontrollere ungdommene (IMDi 2010c). Foreldrenes frykt for ungdommens "fornorsking" oppgis som hovedgrunn i seks av sakene. I to av sakene er planlagt giftemål oppgitt som hovedgrunn, og i to av sakene oppgis psykiske problemer hos kontrolløren som hovedårsak for at ungdommen ble utsatt for kontroll. Mistanke om, frykt for eller rykte om kontakt med det annet kjønn går igjen som et viktig moment i sakene. Kjæresteforhold blir ikke akseptert i noen av familiene, som for øvrig skårer generelt lavt på sentrale sosioøkonomiske faktorer, og med få unntak preges av å være tradisjonelle, konservative og religiøst praktiserende. Gjennomgang av andre saker viser imidlertid at problematikken også forekommer i ressurssterke familier (ibid.).

2.2 Handlingsplaner

De mest sentrale offentlige dokumentene rundt problematikken æresrelatert ekstrem kontroll og vold i nære relasjoner i Norge er Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008-2011, Handlingsplan mot kjønnslemlestelse 2008-2011 og Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008-2011. Disse handlingsplanene henger sammen og utfyller hverandre på en rekke områder. Da regjeringen utarbeidet egne handlingsplaner rettet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse framfor å innlemme dette i Handlingsplanen mot vold i nære relasjoner, var det fordi man mente at det var behov for egne tiltak rettet mot disse utfordringene.

I Handlingsplanen mot vold i nære relasjoner understrekes det blant annet:

Vi kan ikke akseptere vold, heller ikke den som foregår i det private rom. Det er et offentlig ansvar å bidra til å forebygge og hindre vold i alle grupper av befolkningen. Gjennom Soria Moria-erklæringen har regjeringen forpliktet seg til å styrke innsatsen mot vold i nære relasjoner (Justis- og politidepartementet 2007).

I Handlingsplan mot tvangsekteskap presiseres det at det er en menneskerett å velge hvem man skal gifte seg med. De fleste mennesker tar denne retten for gitt, men dessverre er det ikke slik for alle. Også i dagens Norge blir unge mennesker presset eller tvunget til å gifte seg, til tross for at vi har forbud mot dette (BLD 2008a). Handlingsplanens overordnede målsetting er å *bekjempe tvangsekteskap, gjennom å forebygge og å hjelpe de som blir utsatt for slike overgrep*. Bekjempelsen av tvangsekteskap vil kreve en bred tilnærming, og gode resultater i forhold til dette arbeidet vil være avhengig av at man lykkes i likestillings- og inkluderingspolitikken. Handlingsplanen har et særlig fokus på de videregående skolenes rolle, utenriksstasjonenes rolle, behovet for trygge steder å bo og styrket offentlig forankring og samordning i arbeidet. Det vises i handlingsplanen til at tvangsekteskap er en form for vold i nære relasjoner, og at det er viktig at alle i hjelpeapparatet som arbeider i forhold til vold i nære relasjoner har tilstrekkelig kunnskap og kompetanse også om tvangsekteskap og relatert problematikk.

Gjennomgående i alle de nevnte handlingsplanene er at det understrekes behov for tiltak og prosjekter som prøver ut alternative metoder og tilnærminger parallelt med det eksisterende hjelpeapparatet, samt tiltak som fremmer samarbeid mellom ulike instanser i hjelpeapparatet. Handlingsplanen mot tvangsekteskap legger frem 40 videreførte og nye tiltak for å bekjempe tvangsekteskap, og i en fersk rapport som evaluerer arbeidet med handlingsplanen konkluderes det med at både hjelpetiltak og forebyggende arbeid har blitt styrket gjennom planen (IMDi 2010a; Steen-Johnsen, Lidén og Aarset 2010).

2.3 Styrking av samarbeid

Evalueringen av arbeidet med Handlingsplanen mot tvangsekteskap viser viktigheten av et styrket samarbeid mellom ulike etater (Steen-Johnsen m.fl. 2010), noe også IMDi (2010) påpeker. Betydningen av samarbeid i saker vedrørende vold i nære relasjoner kommer frem i flere studier, blant annet i en evaluering av Familievoldprosjektet til konfliktrådet i Trondheim (Elvegård, Frigstad og Thorshaug 2011). Studien påpeker at det er langt fra entydig hva som er det best tenkelige samarbeidet i hver enkelt sak, og at mange momenter må tas med i betraktningen. I evalueringen så man dessuten at det er få saker som meldes videre til barnevernet, hvilket kan føre til at barna i mindre grad

blir sett og hørt. Til forsvar for denne praksisen ble det sagt at å melde en sak videre ikke alltid gagnar offeret, og at man hadde erfaring med at barnevernet ikke alltid tok tilstrekkelig tak i sakene. Barnevernet på sin side etterlyste mer informasjon om prosjektets innhold og arbeidsmetoder. På grunn av manglende samarbeid ble ressurspersoner og instanser med kunnskap og erfaring på feltet ikke benyttet. Videre viste det seg at rolleavklaring og forståelse av hverandres arbeidsområder i enkelte samarbeidstilfeller ikke var optimalt, nettopp fordi man ikke kjente godt nok til hverandre fra før. Evalueringen synliggjør at samarbeid med andre etater og instanser er utfordrende. Samarbeid mellom etater er et av temaene som har vært undersøkt i denne studien og blir videre diskutert i kapittel 5.

2.4 Kompetanse og rutiner

Mangel på kompetanse kan få store følger ved at alvorlige saker avvises eller undervurderes (IMDi 2010a). Erfaringer fra evalueringen av Familieviolensprosjektet bekrefter dette (Elvegård, Frigstad og Thorshaug 2011).

Det har de siste årene vært mye fokus på betydningen av informasjon og kompetanseheving i forhold til tvangsekteskap. IMDi er en av de offentlige instansene som har jobbet mye med området og med utarbeidelse av rutiner for å forebygge og forhindre at tvangsekteskap gjennomføres. Det har vært mye fokus på informasjon og rutiner i skolen og blant annet er det utarbeidet rutiner i skolens arbeid mot tvangsekteskap. Rutinene er ment å gi svar på hvem som skal gjøre hva, og slik bidra til å klargjøre roller og øke ansattes handlingskompetanse⁸.

Viktigheten av kompetanse understrekes i flere utredninger, evalueringsrapporter og annen litteratur i forhold til vold i nære relasjoner, ekstrem kontroll og tvangsekteskap. I tillegg til kompetanse om ulike fenomen og kunnskap om hvordan man skal handle i ulike situasjoner, kreves det også flerkulturell kompetanse. Blant annet påpekes det i NOU 2010:7 "Mangfold og mestring" at flerkulturell kompetanse både i rådgivningstjenesten og oppfølgingstjenesten vil være en helt sentral faktor for å kunne yte et tilfredsstillende tilbud til minoritetspråklige elever i skolen. Utredningen viser videre til at prøveprosjektet med minoritetsrådgivere og andre rådgivningstiltak med vekt på flerkulturell kompetanse gjennomgående har vist seg å være vellykket. Utvalget mener ordningen med minoritetsrådgivere og andre likeartede tiltak bør få utvidet sitt arbeidsfelt (NOU 2010:7). IMDi har i høringen til utredningen påpekt betydningen av at også kompetanse om æresrelatert vold dekkes. Bakgrunnen for dette er at begrepet flerkulturell kompetanse er et uklart begrep som tillegges varierende betydning og det er en fare for at tilegnelse av flerkulturell kompetanse ikke dekker æresrelatert vold. Det

⁸ Se "Rutiner i skolens arbeid mot tvangsekteskap". Kan lastes ned på www.imdi.no.

sies videre i høringsvaret at manglende kunnskap om æresrelatert vold vil kunne føre til at ungdom som utsettes for denne type problemer overses eller ikke får hjelp når de ber om det (IMDi 2010^b). I rapporten vil vi diskutere dette ytterligere på basis av erfaringer fra de unge og fra ansatte.

2.5 Tiltak og prosjekter

Tiltakene og prosjektene knyttet til handlingsplanene har vært nyttige for å samle erfaringer og finne gode virkemidler og tiltak for både å forebygge, og å stoppe, æresrelatert ekstrem kontroll. Gjennom tiltak og prosjekter kan det fremmes gode, konkrete eksempler og gis anbefalinger om hvordan skole og hjelpeapparat bedre kan ivareta sitt ansvar for å se og bistå unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll. I forbindelse med dette forskningsprosjektet har vi intervjuet personer som har hatt ulike roller i forbindelse med en del av de utprøvde tiltakene og prosjektene, og vi skal i det følgende gi en kort presentasjon av prosjektene vi har vært i kontakt med⁹. Vi vil ikke presentere funn fra intervjuene her, men gi en kort beskrivelse med bakgrunn i skriftlig materiale om prosjektene.

Et eksempel på tiltak som har vært gjennomført er *Drammensprosjektet*, hvor mandatet var å innhente og utvikle ny kompetanse, utarbeide tiltakskjeder og å utvikle og implementere rutiner for samarbeid mellom relevante etater og virksomheter¹⁰. I anledning den første straffesaken innenfor æresrelatert vold i norsk rettshistorie og de erfaringer som ble gjort i prosessen fra avdekking til domfellelse, fikk Drammen kommune og Drammen politistasjon tildelt statlige midler til et lokalt- nasjonalt pilotprosjekt for, om mulig, å skaffe seg den nødvendige kompetansen for å begrense æresrelatert vold. Prosessen i forbindelse med landets første straffesak og flere tilsvarende saker i Drammen i perioden 2005-2007, som både omhandlet straffesaker og barnevernets omsorgsovertakelse av utsatte, avdekket mangelfull fenomenforståelse av æresrelatert vold i de ulike etatene.

Drammensprosjektet har hatt hovedfokus på vold i nære relasjoner som utløses av blant annet kollektivets behov for å gjenopprette tapt ære i familierelaterte saker. En generell betegnelse på denne volden er æresrelatert vold. Prosjektet er med på å synliggjøre at vold motivert av ærestap omfattes av begrepet "vold i nære relasjoner". Det presiseres i prosjektet at det er viktig å ha kunnskap både om menneskerettighetene og de forpliktelser den norske stat har i den forbindelse, og kunnskap i forhold til de etniske minoritetsmiljøene, for med dette å få nødvendig kompetanse til å forstå ulike kulturer, familie- og samfunnsstrukturer (Drammen kommune og Drammen politistasjon 2010). Drammensprosjektet har utarbeidet et fire timers opplæringskurs knyttet til vold i nære

⁹ Drammensprosjektet, Rogalandsprosjektet, Brobyggerprosjektet, SaLTo, Konfliktrådet og RVTS.

¹⁰ I hht halvårsrapport for Drammensprosjektet juli- desember 2008

relasjoner, æresrelatert vold, samt rutiner og lovverk knyttet til saker om æresrelatert vold. I 2010 var det 1900 personer som hadde deltatt på dette kurset (trinn 1). Prosjektet har i tillegg utviklet et trinn 2-kurs som er spesielt rettet mot nøkkelpersoner i de ulike etatene, samt et høgskolestudium i samarbeid med Høgskolen i Buskerud (Drammen kommune og Drammen politistasjon 2010).

Kunnskaps- og kompetansebygging utgjør den ene komponenten i Drammensprosjektet, mens den andre komponenten handler om å forbedre samhandlingen mellom aktører i det offentlige systemet. I denne delen av prosjektet har man, med bakgrunn i gjennomgang av det juridiske grunnlaget for ulike instansers roller, etablert rutiner for samhandling. I evalueringen av Drammensprosjektet konkluderes det med at kurset lyktes svært godt i å gi innsikt og kunnskap om hva æresrelatert vold og tvangsekteskap er, og det har tydelig bidratt til at deltagerne vet mer om sine egne roller i arbeidet mot æresrelatert vold. I tillegg kan resultatene fra Drammensprosjektet tolkes dithen at lokalt samarbeid og regionale forutsetninger knyttet til ressurser som botilbud og oppfølging er av stor betydning i arbeidet mot tvangsekteskap (Ibid).

Et annet prosjekt som har vært gjennomført er *Brobyggerprosjektet* ved Aker familievernkontor i Oslo. Unge som risikerer tvangsekteskap eller som har brutt med familien gis her et terapi- og samtaletilbud. Målet er et tilbud som hindrer at konflikten mellom den unge og foreldrene blir uforsonlig, og Brobyggerprosjektet skal ivareta økt følelsesmessig trygghet for den enkelte. Prosjektet har hatt fokus på viktigheten av å involvere den unges familie og de mener det er av stor betydning at også foreldrene gis et tilbud. Det er mange som er kritiske til mekling i slike saker på grunn av frykt for at den unge i meklingssituasjonen blir utsatt for et stort press og lar sin egen vilje vike. I Brobyggerprosjektet er de derimot opptatte av andre mulige løsninger enn et brudd med familien, og de mener det beste for de unge er å finne en løsning sammen med foreldrene. I Brobyggerprosjektet er de videre opptatte av å forstå familiens betydning, samt å se individet og den kulturelle bakgrunnen i sammenheng (RVTS 2010).

Rogalandsprosjektet som ble etablert i 2002 har fokus på forebygging av tvangsekteskap. Dette gjøres gjennom rådgivning, veiledning og krisehjelp til ungdommer i målgruppen, ved å drive informasjonsarbeid og gjennom samarbeid med offentlige instanser og frivillige ressurser. Rogalandsprosjektet har arrangert ulike seminarer, konferanser og temadager blant annet om tvangsekteskap og generasjonsmotsetninger. Målgruppen har vært både hjelpearbeidere i skolen og hjelpeapparatet generelt. I tillegg har prosjektet arrangert dialogseminar rettet mot innvandrerforeldre med temaet flerkulturell oppdragelse. Prosjektet har i løpet av årene arrangert nettverksgrupper for ungdom, produsert en veiledningshåndbok og laget informasjonsbrosjyrer som retter seg mot ungdom og foreldre. Rogalandsprosjektet har også en gruppe som heter "Chutney Palace", der ungdommer benytter dans, drama og film til å formidle noe av det de ønsker

økt bevissthet på fra foreldre og hjelpeapparatet. Ungdom som lever i krysningspunktet mellom flere kulturer har bidratt med idéer og innspill til ulike manus, og skuespillerne i "Chutney Palace" har bakgrunn fra fem ulike nasjonaliteter. Blant annet produserte de en kortfilm i 2008 som heter "Retten til å velge" (Internasjonalt Hus 2009 og www.inthus.no).

Som et av tiltakene i Regjeringens Handlingsplan mot tvangsekteskap har IMDi ansatt minoritetsrådgivere ved et utvalg skoler (IMDi 2010^b). Minoritetsrådgiverne på skolene er et prøveprosjekt som er lokalisert på 27 videregående skoler¹¹ med en stor andel elever med minoritetsbakgrunn i 8 fylker (NOU 2010:7). Minoritetsrådgiverne skal gi individuell rådgivning og oppfølging, samt bidra til at flere elever med minoritetsbakgrunn fullfører og består skolen. I tillegg har de en viktig rolle med tanke på å bygge opp og formidle kompetanse om tvangsekteskap i skole, hjelpeapparat, frivillige organisasjoner og andre aktuelle instanser. Minoritetsrådgiverne skal etablere elev- og foreldrenettverk og samarbeide med aktuelle parter om enkeltsaker. Et eksempel finner vi i bydel Stovner i Oslo hvor minoritetsrådgiver og SaLTo¹²-koordinator samarbeider tett og inngår i flere formaliserte nettverk (IMDi 2011). Betydningen av samarbeid mellom ulike etater har vært et viktig fokus i dette prosjektet.

I tillegg til minoritetsrådgivere har IMDi ansatt integreringsrådgivere som jobber ved utvalgte utenriksstasjoner i områder av verden der tvangsekteskap forekommer. Tjenesten er ambulerende og skal settes inn der behovet er størst til enhver tid. Målet er at integreringsrådgiverne blant annet skal bidra til økt kompetanse, utvikling av nettverk, formidling av informasjon og arbeide med holdningsendring i forhold til tvangsekteskap og tilgrensende spørsmål. Både minoritetsrådgivernes og integreringsrådgivernes arbeid skal være individ- og systemrettet og ha et forebyggende perspektiv. Vi har ikke intervjuet integreringsrådgivere i dette prosjektet, men ønsker likevel å vise at det er en eksisterende ordning da integreringsrådgiverne er viktige med tanke på å opprettholde det transnasjonale perspektivet på temaet.

En annen organisasjon som har vært aktiv i forhold til arbeidet med tvangsekteskap, men som ikke har vært informanter i dette prosjektet, er SEIF (Selvhjelp for innvandrere og flyktninger). SEIF har hatt mange ulike prosjekter, blant annet *Mellom barken og veden* og *Veien videre*. De bistår også unge med informasjon og støtte til problemløsning i enkeltsaker i samarbeid med den ungdommen som henvender seg til organisasjonen. Målsettingen har vært at de unge skal ha en reell mulighet til å si nei til familiens

¹¹ Enkelte av minoritetsrådgiverne arbeider også med elever ved ungdomsskolene i bydelen selv om de har lokaler ved en videregående skole. Dette gjelder blant annet Stovner i Oslo (jf Bydel Stovner 2011).

¹² SaLTo står for "Sammen lager vi et trygt Oslo" og er en samarbeidsmodell mellom Oslo kommune og Oslo politidistrikt om det kriminalitetsforebyggende arbeidet blant barn og unge.

ekteskapsplaner, uten at dette nødvendigvis fører til varig brudd med familien (SEIF 2002). SEIF har også brukt store ressurser på informasjonsvirksomhet og erfaringsoverføring rettet mot det offentlige.

I tillegg har Kompetanseteamet mot tvangsekteskap en viktig rolle. Kompetanseteamet ble opprettet i 2004 og fra 2008 er det IMDi (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet) som har hatt ansvaret for teamet. Kompetanseteamet er tverretattlig og består av fagpersoner fra Utlendingsdirektoratet, Politidirektoratet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og IMDi. Deres oppgave er å bistå førstelinjen med råd og veiledning i konkrete saker knyttet til tvangsekteskap og problemstillinger rundt dette (IMDi 2009). Teamet med sin funksjon har blitt innlemmet i Handlingsplan mot tvangsekteskap, hvor det står at temaet skal videreføres og styrkes (Barne-, ungdoms- og likestillingsdepartementet 2008).

2.6 Erfaringer fra andre land

Vi ser at det i Norge er variasjoner i forhold til hvordan man definerer og anvender begrepene som omhandler æresrelatert ekstrem kontroll og nærliggende temaer. Gjennomgang av erfaringer fra andre land viser at begrepet æresrelatert ekstrem kontroll er lite brukt og det er få studier som omhandler denne problematikken konkret. Likevel finnes det erfaringer fra andre land som viser at ulike former for æresrelatert vold og tvangsekteskap er fokuserte områder.

I Sverige er det gjennomført en nasjonal kartlegging av æresrelatert vold mot ungdom i nære relasjoner. Rapporten fremhever at dette er et tema det er vanskelig å kartlegge, særlig fordi det ikke finnes en helhetlig definisjon av begrepet æresrelatert vold, hvilket gjør det vanskelig å foreta klare avgrensninger. Ifølge Lynggard (2010) tyder undersøkelsen på at 25-30 prosent av jentene og 25 prosent av guttene har vært utsatt for krenkende behandling, trusler eller vold fra en voksen i familien de siste to årene. Rundt 10 prosent av både guttene og jentene hadde vært utsatt for *gjentagende* tilfeller over samme tidsrom. For å si mer om forekomsten av æresrelatert vold og trusler valgte forskerne å skille ut de ungdommene som hadde svart at de var *veldig eller ganske urolige* for at noen av foreldrene eller en annen voksen i familien skulle bestemme hvem de skulle gifte seg med/leve sammen med som voksen. De sto da igjen med en liten gruppe på omtrent fem prosent av jentene og tre prosent av guttene. Jentene og guttene i denne gruppen så ut til å ha en likeartet situasjon ved at de levde under omstendigheter som på forskjellige måter begrenset deres liv.

Den tydeligste kjønnsforskjellen innenfor denne gruppa var at jentene opplevde sin frihet som mer begrenset enn guttene, særlig når det gjaldt omgang med det motsatte kjønn. I undersøkelsen ble det funnet særlig overraskende at så mange gutter fremsto

som *urolige* for at de selv ikke ville få velge partner, og at så mange av dem så en sammenheng mellom foreldrenes handlinger og familiens anseelse eller ære. Forskerne stilte spørsmål ved om man har undervurdert kraftig at gutter kan være utsatt for æresrelatert vold. Selv blant etnisk svenske ungdommer forekom det bekymring for at foreldrene eller andre skal bestemme over deres partnervalg. Forskerne mener dette tilsier at diskusjonen om æresrelatert vold ikke lenger bør begrense seg til unge med utenlandsk bakgrunn. I studien *Oskuld og Heder* (Schlytter, Högdin, Ghadimi, Sjöberg-Backlund & Rexvid 2009) var hovedmålet å skille ut grupper av jenter og gutter i Sverige som lever med æresrelaterte (hedersrelaterte) normer og begrensninger. De finner i sin studie at jenter og gutter som anses å leve med æresrelaterte normer og begrensninger oftere går i kommunale skoler i sosioøkonomiske segregerte forstadsområder enn i andre skoler, at de oftere har lavt utdannede foreldre enn høyt utdannede, at de oftere har utenlandsk bakgrunn enn etnisk svensk bakgrunn, og at de oftere har religiøse enn ikke religiøse foreldre (Lynggard 2010).

Erfaringer fra Finland viser at noen miljøer følger en kulturell tradisjon hvor familiens ære er knyttet til kvinners "ærefulle" oppførsel og hvor vold aksepteres når det handler om å beskytte familiens ære. Æresrelatert vold kan vise seg som streng kontroll av kvinner og jenter, isolasjon fra samfunnet og fysisk vold (Heikkila, Danker, Ciriano, McLaughlin & Reubsæet 2011). Studier av æresrelatert vold som fenomen i Finland har resultert i ulike prosjekter knyttet til fenomenet. Et av prosjektene som har vært organisert av "The Mannerheim League for Child Welfares's Uusimaa District Organisation" fant at æresrelaterte konflikter ofte handler om problemer knyttet til det å være foreldre. Et annet prosjekt, The Kitke!, fant derimot at æresrelaterte konflikter er knyttet til samfunnet. Politi og sosialarbeidere blir sjelden klar over vold mot innvandrerkvinner, da terskelen for å søke hjelp generelt er veldig høy, grunnet for eksempel redsel eller manglende informasjon, språkkompetanse og samfunnskunnskap. Det har vært gjennomført flere prosjekter med sikte på å spre kunnskap om æresrelatert vold og informasjon om hvilke måter offentlige myndigheter og ansatte i helse- og sosialtjenester kan bistå i tilfeller hvor noen utsettes for æresrelatert vold (ibid). Æresrelatert vold krever ifølge Heikkila m.fl (2011) en annen fremgangsmåte enn saker som omhandler vold i nære relasjoner. De viser til at noen av forskjellene handler om at det kan være flere gjerningsmenn og ofre i familien, og slik krever andre tilnæringsmåter.

Helt inntil nylig har det vært mindre fokus på spesifikke aspekter ved *sosial kontroll* i Finland enn i andre nordiske land. En del finske fagpersoner betrakter sosial kontroll som et begrep som beskriver æresrelaterte konflikter i et bredere perspektiv enn for eksempel det svenske begrepet "hedersrelatert". Prosjektet Kitke! bruker begrepet "æresrelatert konflikt" for å beskrive fenomenet. Æresrelaterte konflikter og æresrelatert kontroll vil si frihetsbegrensning som strider mot menneskelige rettigheter

og barnets rettigheter, spesielt assosiert med kontroll av seksualitet og moral (Lynggard 2010).

Også i Nederland har det vært fokus på æresrelatert vold og det fokuseres på at denne formen for vold ser ut til å handle om kulturelle problemer som kommer til uttrykk i patriarkalske samfunn med strenge hierarkiske relasjoner. I Nederland har de funnet at æresrelatert vold har skjedd blant mennesker av marokkansk, tyrkisk, afghansk, kurdisk eller hinduistisk bakgrunn, og det kan også forekomme i strengt kristen-ortodokse familier. Denne volden skilles fra vold i nære relasjoner ved at den har en spesifikk motivasjon, nemlig å opprettholde familiens ære. En annen forskjell er at det ofte er mange familiemedlemmer som er involvert og at volden er planlagt. I 2007 ble KEG (Regional Core Team Honour Related Violence) opprettet. Dette teamet har stor ekspertise på området og har i oppgave å utvikle en administrativ helhetlig tilnærming til æresrelatert vold. Tilnærmingen til æresrelatert vold er lik tilnærmingen til vold i nære relasjoner, hvor beskyttelse av offeret og reduksjon av konflikten er hovedmålet. KEG har vært støttet av vitenskapelig forskning og femti saker av æresrelatert vold har vært analysert. Dette arbeidet har resultert i en manual til bruk for profesjonelle samt i opprettelsen av et sentralt registreringssystem for vold i nære relasjoner og fokus på økt sikkerhet rundt truede familiemedlemmer (Heikkila m.fl 2011).

I Danmark har Elle og Larsen (2010) undersøkt "social kontroll i etniske minoritetsfamilier" basert på egne erfaringer fra København kommunes sosialtjenestetilbud, litteraturgjennomgang, samt intervjuer med etniske minoritetsforeldre og fagfolk på området. De lister opp en del punkter de mener man må være oppmerksom på i arbeidet med disse sakene:

- Man bør starte med å realitetsteste de unges historie for å skille ut *vanlig* opprør mot foreldre fra det som er sosial kontroll.
- Videre må man hjelpe de unge til å forhandle seg til mer spillerom og navigere i sin egen virkelighet, for eksempel til å bli bevisst på sine handlinger og kjenne sine rettigheter.
- Man må også komme i dialog med foreldrene og få ulike institusjoner (det vil si samtalegrupper, støttegrupper, klubber og lignende) med på laget.
- I tillegg nevnes at man har god erfaring med bruk av konfliktmekling.

Elle og Larsen finner at det viktig å fokusere på *sosial kontroll*, som danskene benevner det, fordi denne typen kontroll opptrer i nesten alle sakene forfatterne arbeider med. Utøverne av kontrollen er for det meste familie og slekt, men også hjemland, nettverk og det etniske miljøet nevnes som kilder til sosial kontroll. Et annet kjennetegn er, i følge den danske antropologen Marianne Nøhr Larsen, at kontrollen gjerne skjer i marginaliserte familier som holder strengt på tradisjoner fra hjemlandet (Nøhr Larsen 2004). Beskrivelsen av uttrykksformen og kontrollen av de unge i Danmark er lik beskrivelsene vi kjenner fra Norge. Det nevnes overvåkning og begrensninger, religiøs

sosial kontroll, fysisk vold, trusler, nedverdiggende språkbruk og gester, sladder og bruk av skyld som pressmiddel (Elle og Larsen 2010). Flere av ungdommene lever, i følge Elle og Larsen, et slitsomt dobbeltliv der de forsøker å tilpasse seg to ulike verdener og psykiske problemer er ikke uvanlig. Også når det kommer til kjønn ser det ut til å være likheter mellom Norge og Danmark da det i begge land er jenter som er mest utsatt (Magaard 2009), samtidig som det er en økende oppmerksomhet rundt at også gutter opplever å bli kontrollert (Elle og Larsen 2010).

For øvrig ser danskene ut til å vektlegge at sosial kontroll er noe som skjer med alle mennesker overalt i samfunnet i større eller mindre grad. Et veiledningshefte utgitt av det danske *Ligestillingsministeriet* (Ligestillingsdepartementet) slår fast at kontroll av unge skjer i mange sammenhenger og at noen ganger er denne kontrollen så sterk at enkelte individer ikke føler de kan leve det livet de ønsker (Ligestillingsministeriet 2011). Det påpekes videre at også enkelte tospråklige unge opplever at de er nødt til å følge en rekke sosiale og kulturelle normer som står i kontrast til det livet de ønsker å leve. De skiller altså ikke begrepsmessig mellom den kontrollen som skjer i etniske minoritetsfamilier og den som skjer ellers i samfunnet, men sier heller at dette også skjer for tospråklige unge i forskjellige former. Ligestillingsministeriet gir noen eksempler på hva man vet har fungert i arbeid med utsatt barn og unge:

- fagfolk må tilføres kunnskap og nye verktøy
- gode relasjoner til de unge
- hjelp på flere plan
- inkludering av familien
- nettverksmøter
- fokusere på mor gjennom hennes ansvar for familiens hjem og økonomi
- bruk av hotline og hjemmeside for å komme i kontakt med fagfolk
- sikre beskyttelse av de unge før foreldrene konfronteres

Ligestillingsministeriet nevner videre noen konkrete eksempler på prosjekt og tiltak som har virket, som for eksempel et EU-prosjekt om forståelse og toleranse mellom ulike nasjonaliteter, den norske ordningen med bekymringsmelding til barnevernet og et finsk møtested for håndverk og hjelp til studier, arbeid og personlige ting. I tillegg fremheves en sportsforening for gutter i Finland med fokus på forebygging av eksklusjon og hvor det gis hjelp med private problemer, samt den svenske organisasjonen SHIELDS som jobber på generelt plan med tema som demokrati, likestilling, feminisme, og seksualitet og ære i alle typer etniske ungdomsmiljøer (ibid).

3. Fenomenet æresrelatert ekstrem kontroll

I dette kapitlet diskuterer vi hvordan man kan forstå æresrelatert ekstrem kontroll og betydningen av ære og kollektivism, med basis i historiene til de unge, informasjon fra ansatte i ulike etater og data fra surveyen. Vi diskuterer også hvorvidt det er en sammenheng mellom ekstrem kontroll og andre typer av æresrelatert vold. Vi argumenterer videre for at det er nyttig å belyse æresrelatert ekstrem kontroll som prosess. Sist i kapitlet skal vi gå nærmere inn på kunnskap og kompetanse blant ansatte i ulike etater før vi avslutter med oppsummerende refleksjoner og anbefalinger.

3.1 Hvordan forstå æresrelatert ekstrem kontroll?

Som vi har sett i forrige kapittel så er fenomenet æresrelatert ekstrem kontroll vanskelig å definere og konkretisere. Begrepet inneholder mange dimensjoner og henger sammen med prosesser som er knyttet til både individuelle forhold, familieforhold og samfunnsmessige forhold. Dette fører til at fenomenet beskrives på ulike måter, selv om innholdet i mange tilfeller har store likhetstrekk.

3.1.1 Forståelse av fenomenet 'æresrelatert ekstrem kontroll'

Som vist til tidligere fant vi i vår dokumentgjennomgang at æresrelatert ekstrem kontroll er et lite befestet begrep. Med bakgrunn i dette spurte vi respondentene i hvilken grad de kjenner til æresrelatert ekstrem kontroll, og vi ser av tabell 3.1 at kjennskapen er varierende.

Tabell 3.1 Kjennskap til æresrelatert ekstrem kontroll, fordelt på etat (prosent)

I hvilken grad kjenner du til æresrelatert ekstrem kontroll?	Har ikke hørt om det før	I svært liten /liten grad	I noen grad	I stor/ svært stor grad	(n)
Politi	-	-	(17)	(83)	(12)
Barnevern	1,7	14	41	43	(58)
Skole	4,4	21	45	36	(137)
Total	3,4	17	43	37	(207)

Fordelingen viser at det totalt er 37 prosent som oppgir at de i stor eller svært stor grad kjenner til æresrelatert ekstrem kontroll og at 43 prosent kjenner til det i noen grad. Tabellen viser at blant skole- og barnevernsansatte er det rundt en av fire som i stor grad har kjennskap til fenomenet, mens en stor andel oppgir at de i liten eller bare noen grad har kjennskap til æresrelatert ekstrem kontroll.

Det kommer tydelig frem gjennom de kvalitative intervjuene at begrepet æresrelatert ekstrem kontroll er lite utbredt. Det er også ulike meninger om hvordan begrepet skal

brukes og hva det betyr, og en del påpeker at dette er et begrep de ikke har hørt brukt før. De ulike oppfatningene av begrepet æresrelatert ekstrem kontroll henger blant annet sammen med at det implisitt ligger en forståelse av at kontrollen handler om ære, noe ikke alle var enige i. Blant de som mente at dette handler om ære var det likevel noen som syntes at begrepet var lite hensiktsmessig siden det å innlemme æresbegrepet kan oppfattes som både krenkende og dømmende. Mange informanter bruker begrepet ekstrem kontroll, og flere sier at de synes ekstrem kontroll er lettere å forholde seg til enn æresrelatert ekstrem kontroll, selv om det er gjennomgående i materialet at problematikken også handler om ære:

“Vi sier alltid ekstrem kontroll, bare ekstrem kontroll. Men det er helt opplagt at det handler om ære! Hvis det er en psykisk syk mor som kontrollerer sønnen eller datteren er ikke det vårt felt”. Minoritetsrådgiver

I litteraturen finner vi at æresrelatert ekstrem kontroll er vanlig å benevne som *sosial kontroll* (Lynggard 2010, Ligestillingsministeriet 2011). Man bruker da et begrep som ikke spesifikt handler om den kontrollen som skjer i enkelte etniske minoritetsmiljøer og familier, men viser til uformelle sanksjoner man som samfunnsmedlem utsettes for av andre mennesker for å kontrollere ens atferd, tenkemåter, klesdrakt og så videre. Den kontrollen det er relevant å snakke om her, handler imidlertid ikke om slike “vanlige” kontrollmekanismer, men heller om *et komplisert system av utilsiktede og tilsiktede mekanismer som motvirker avvikende atferd* - som ikke nødvendigvis eller vanligvis handler om direkte belønninger og straff. Blant annet i Danmark betegnes dette som sosial kontroll, og Elle og Larsen (2010) sier i sin rapport at sosial kontroll i etniske minoritetsfamilier utspiller seg på mange måter, men at man snakker om sosial kontroll når familien kontrollerer, lager rigide regler, sanksjonerer eller prøver å skremme de unge til å oppføre seg på en bestemt måte. De skriver videre at den sosiale kontrollen vi snakker om her er når unge blir utsatt for kontroll og sanksjoner i forsøket på å få dem til å oppføre seg på en bestemt måte som familien har bestemt, og dette overskrider FN's barnekonvensjon og de rettighetene som barn og unge har i Danmark (Elle og Larsen 2010 s.8).

En klassisk måte å forstå sosial kontroll på er å vise til de prosesser som skjer i samfunnet for å forhindre og korrigere avvikende atferd (Parsons 1951). Kontroll av avvikende atferd berører mye av det som æresrelatert ekstrem kontroll dreier seg om. Denne kontrolltypen kan sies å ha tilsiktede hensikter hvor målet er å få enkeltindivider til å holde seg innenfor visse sosiale, kulturelle og/eller religiøse rammer og hvor straff brukes både direkte og indirekte, for eksempel gjennom fysisk avstraffelse og utestenging fra familie (IMDi 2010).

IMDi velger å skille æresrelatert ekstrem kontroll fra det vi kan kalle streng oppdragelse og viser da til den ulovlige, skadelige og forkastelige oppdragelsen. Et argument for å benevne det som *sosial kontroll* fremfor *æresrelatert ekstrem kontroll* kan være å unngå stigmatisering. Gjennom å benevne det som sosial kontroll tydeliggjør man at det handler om at *alle* mennesker i samfunnet utsettes for kontroll og at dette også skjer i miljøer der ære og kultur er sentrale begreper. Spesielt i kontakt med ungdommene det gjelder, vil det sannsynligvis være lettere å spørre om de utsettes for sosial kontroll enn om de er utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll. På den andre side sier formuleringen sosial kontroll ingenting om hva slags type kontroll det er snakk om. En fare ved dette er at man risikerer at et fenomen som trenger mye oppmerksomhet, blir "normalisert" og gjort mindre viktig.

3.1.2 Ære og kollektivistisk kultur

Flere av våre informanter både blant skoleansatte, minoritetsrådgivere og nettverk har altså diskutert og stilt spørsmål ved å knytte æresbegrepet til ekstrem kontroll slik det er gjort i dette prosjektet. De ni unge vi har snakket med er veldig klare på at kontrollen handler om ære, om familiens rykte, og at de har et ansvar i så måte. Sitatene nedenfor, fra to av de unge, illustrerer noe av dette:

"Det handler om ære... ÆRE med store bokstaver og utropstegn! Det handler om at man ikke må ha sex før ekteskapet – da er æren ødelagt. Islam er snill, men det er kulturen som ødelegger. Jeg har lest Koranen – det er de samme regler der som for kristne".

"Det handler om ære – familieære".

Den typiske oppfatningen blant de unge er at æresbegrepet handler om at jenter blir isolert og fratatt eget handlingsrom. Ære handler om ansiktet utad, om familiens rykte og de unges ansvar for å ivareta dette på en god måte. Dette er et stort ansvar og mange av ungdommene stilles overfor håpløse dilemmaer. En av jentene ble fortalt at hun til sommeren skulle til hjemlandet for å giftes bort, og hun forteller:

"Jeg hadde det vanskelig, men kunne ikke snakke med venninner på grunn av æreskodeksen. Jeg ville ikke sette foreldrene mine i et dårlig lys. Ære, det handler om ære... respekt og lojalitet... selv om de gjorde det de gjorde skal jeg vise respekt... det står også i koranen... der heter det at man skal vise respekt for de eldre. Ingen visste at jeg hadde det vanskelig... jeg var bare mer av meg selv den tiden... enda morsommere og enda flinkere".

Og en annen av informantene fortalte:

“Rykte og ære betyr masse og jeg har ansvar for familiens rykte. Jeg kan ødelegge vår ære. Vi får det inn med morsmelken – vi skal alltid være de vi var der vi kom fra. De forstår ikke at man forandrer seg likevel. De vil helst at jeg skal finne meg en gutt i løpet av de to ukene vi er i hjemlandet. Jeg sier, ok jeg skal prøve. Jeg vet det er slik det fungerer”.

I forbindelse med forskning på tvangsekteskap nevnes ofte den kollektivistiske kulturen (Bredal, 2006), og det er vanlig å si at kollektivets (storfamiliens) interesser kommer foran individets interesser. Dette betyr at hvordan andre ser på deg og din familie er viktigere enn eget verdigrunnlag og personlige meninger. I sammenheng med hensynet til familiens ære og rykte har flere av informantene, både fra etatene og de unge, fremhevet møtet mellom en individualistisk og kollektivistisk familiekultur. Selv om noen har tatt det store skrittet, flyttet fra familien og brutt all kontakt, er argumentasjonen som ligger til grunn for beslutningen i mange tilfeller basert på hensynet til familiens rykte og de kollektive interessene.

Wikan (2002) skriver at familiemedlemmer har felles ære og at det er omverdenens vurdering som ofte ligger til grunn for behovet for å gjenreise tapt ære. I tilfeller med æresrelatert ekstrem kontroll er det gjerne hensynet til familien som er i konflikt med hensynet til en selv og ofte betyr ære og ansiktet utad mer enn individuelle ønsker og behov:

“Jeg kan ikke flytte hjemmefra – kan ikke gjøre det mot dem”.

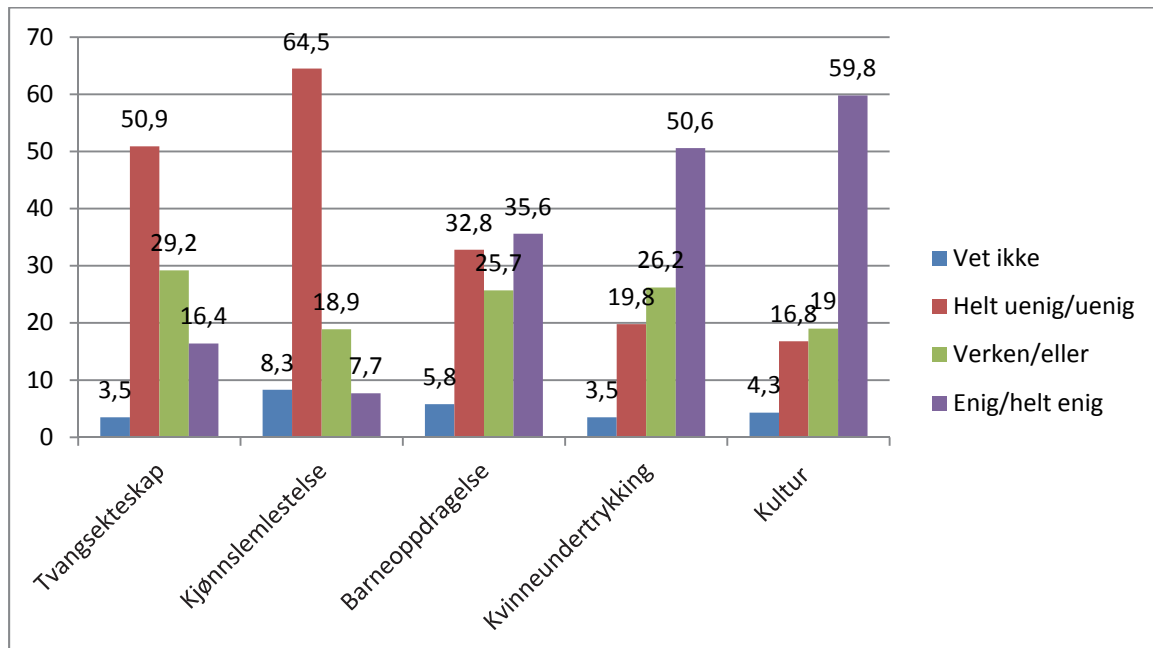
“Jeg tenker mer på hva som kan skje med familien min, med mitt rykte, med mine søsken”.

Lojaliteten til familien er sterk og mange av de unge tenker mye på familiens rykte og hvordan handlingene deres kan påvirke det. Noen av informantene sa at mange av de unge prioriterer familiens behov fremfor individuelle behov på grunn av den sterke lojaliteten. En del av informantene forteller også at tradisjonene for den kollektivistiske tankegangen er såpass sterk, selv blant ungdommene, at det blir feil å fokusere på at familien og de unge har separate interesser. Dette er sammenfallende med Bredal (2006) sin funn, som viser til at å skille mellom storfamilien og individets interesse blir utilstrekkelig da de individuelle interessene ikke nødvendigvis oppleves separat fra kollektivets interesser. Det å vokse opp i kollektivorienterte familier der den vanlige reaksjonen på overtredelser er fysisk straff, kan i følge Kagitcibasi (2002; 2007 i Nilsson og Blom 2011) føre til at de “utenfra-styrte” vurderingene for hva som er rett og galt kan bli de dominerende, mens de “innenfra-styrte” er svake.

3.1.3 Betydning av kultur

Enkelte av våre informanter påpekte at det kan være snevert å si at ekstrem kontroll kun handler om ære, og argumenterte for at det også handler om kultur, og at det å holde på kulturen sin er en viktig motivasjon for utøving av ekstrem kontroll. I surveyen stilte vi spørsmål til respondentene om hva æresrelatert ekstrem kontroll handler mest om av følgende fem variabler: 1) tvangsekteskap, 2) kjønnslemlestelse, 3) måter å forstå barneoppdragelse på, 4) kvinneundertrykking og 5) det å holde på kulturen sin.

Figur 1. Hva handler æresrelatert ekstrem kontroll om (prosent)

(n=169-172).

Som vist i figuren er det bred enighet om at æresrelatert kontroll i stor grad handler om å holde på sin egen kultur og videre at det handler om kvinneundertrykking. Om lag en tredjedel av respondentene mener også at det handler om barneoppdragelse, samtidig som en tredjedel er uenig i dette. Bare en mindre andel er enige i at dette handler om tvangsekteskap eller kjønnslemlestelse.

I diskusjonen om hva æresrelatert ekstrem kontroll handler om fremheves kultur som en av faktorene. En av de unge vi snakket med fortalte at han hadde problemer hjemme fordi far syntes han var blitt for norsk. I følge ham handlet dette i stor grad om at han deltok i det som faren så på som "norsk kultur" og hans referanseramme for norsk kultur var fulle ungdommer som lå på gata. Siden gutten ikke holdt innetiden på kveldene og lignende ble far strengere og mer kontrollerende, da hans forklaringsmodell var at sønnen hadde blitt for norsk. Gutten måtte være inne til klokken åtte på kveldene, noe som førte til at han mistet kontakten med en del kompiser som fikk være ute mye lengre. Gutten sier at det viktigste er at man snakker sammen, oppklarer misforståelser og forklarer sitt perspektiv. Historien viser også det som er understreket i flere

sammenhenger (Bredal 2011), at ekstrem kontroll også rammer gutter, og videre at ekstrem kontroll ikke bare handler om tvangsekteskap (IMDi 2010c). Flere unge forteller om foreldre som prøver å beskytte sine barn mot den norske kulturen gjennom kontrollen de utfører. Det ser ut til at foreldrenes redsel for at den unge skal bli "fornorsket" kan føre til at det tas i bruk virkemidler som ekstrem kontroll. Også Bredal (2011) viser at ungdom som er utsatt for æresrelatert vold og undertrykking kan bli sendt til hjemlandet i oppdragelsesøyemed, og at dette gjelder spesielt for gutter.

Misforståelser og manglende gjensidig kulturutveksling kan føre til at de unge opplever store kulturelle forskjeller mellom hjemmet og skolesituasjonen, noe mange av de unge legger vekt på. Det er mange av ungdommene som balanserer mellom ulike kulturer avhengig av hvem de er sammen med. Disse sitatene fra to unge illustrerer dette:

"Nå er jeg en kulturmix – det er litt avhengig av hvem jeg er med".

"Jeg føler jeg står midt mellom grensa – vil holde meg til en fin balanse".

I tillegg mener noen at det å oppdra barna på denne måten ofte handler om omsorg. Omsorgsdimensjonen i den ekstreme kontrollen kan være vanskelig å se og forstå, men paradoksalt nok kan historier om vold og streng barneoppdragelse også handle om omsorg og fine minner. To av de unge sa:

"Det er det som er – de ville beskytte meg mot det som er ute – vi må se begge sider – alt er ikke ondt ute".

"Far kjefte på meg en gang – det er det fineste minnet jeg har – for han kom inn til meg etter at jeg hadde lagt meg for å trøste meg – det er det kjæreste minnet jeg har".

Flere av ungdommene fortalte om vold i forbindelse med oppdragelsen og at vold var en naturlig del av den:

"Mor slo – det var en vanlig del av barneoppdragelsen. Jeg bare lo – vi ble lært opp til det – hun slo – jeg lo".

Gjennomgangen av data viser at det er enighet om at ekstrem kontroll er en form for vold i nære relasjoner, som ofte knyttes til ære og kultur. Flere av informantene påpeker at det er viktig å være bevisst på tilleggs dimensjoner i diskusjonene rundt æresrelatert ekstrem kontroll som vold i nære relasjoner. Et eksempel på en slik tilleggs dimensjon er at det ikke alltid er den *nærmeste* som utøver volden eller kontrollen. I den kollektivistiske kulturen kan det være flere som utøver kontrollen, og flere av våre

informanter fokuserte på at det like gjerne kan være eldre brødre eller onkler. Dette har også blitt fremhevet i annen forskning (se for eksempel Bredal 2011 og Megaard 2009). Bakgrunnen for dette er at ærestap påføres hele familien, og det blir derfor hele familiens oppgave å se til at familiens ære blir ivaretatt.

3.2 Sammenhenger mellom æresrelatert ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert vold

En av problemstillingene i dette prosjektet har vært å finne ut om det er sammenheng mellom ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert vold som tvangsekteskap/frykt for tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. I årsrapport om arbeidet med tvangsekteskap (IMDi 2010a) understrekes det at det ikke er grunnlag for å fastslå en sammenheng mellom ekstrem kontroll og fremtidig innflytelse på valg av ektefelle, men det vurderes som svært lite sannsynlig at en person som gjennom oppveksten utsettes for ekstrem kontroll senere skal kunne velge ektefelle uten elementer av press og/eller tvang. Samtidig vet vi at tvangsekteskap forbindes med andre typer æresrelatert vold.

Respondentene ble spurt om hvorvidt de mener at det er en klar sammenheng mellom æresrelatert ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert vold og om æresrelatert ekstrem kontroll vil føre til at andre former for æresrelatert vold skjer i fremtiden.

Tabell 3.2 Sammenheng mellom æresrelatert ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert vold, fordelt på etat (prosent).

Det er en klar sammenheng mellom æresrelatert ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert vold	Vet ikke	Helt uenig/ uenig	Verken/ eller	Helt enig/ Enig	(n)
Politi	-	-	(22)	(78)	(9)
Barnevern	8	8	60	24	(51)
Skole	8	7	67	18	(112)
Total	8	1	63	23	(172)

Tabell 3.3 Æresrelatert ekstrem kontroll vil ofte tilsi at andre former for æresrelatert vold skjer i fremtiden, fordelt på etat (prosent).

Æresrelatert ekstrem kontroll vil ofte tilsi at andre former for æresrelatert vold skjer i fremtiden	Vet ikke	Helt uenig/ Uenig	Verken/ eller	Enig/ Helt enig	(n)
Politi	-			(100)	(9)
Barnevern	8	4	20	67	(49)
Skole	14	4	15	67	(112)
Total	12	4	16	69	(170)

Tallene viser at om lag en fjerdedel av respondentene er enig eller helt enig i at det er en klar sammenheng mellom ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert vold. Mer enn to av tre er enig eller helt enig i at æresrelatert ekstrem kontroll vil føre til at andre

former for æresrelatert vold skjer i fremtiden. På tross av få respondenter nevner vi at blant de ni politiansatte som har besvart undersøkelsen har alle svart at de er enig eller helt enig i at æresrelatert ekstrem kontroll ofte tilsier at andre former for æresrelatert vold vil skje i fremtiden.

3.3 Æresrelatert ekstrem kontroll som prosess

Noe av det utfordrende i forhold til æresrelatert ekstrem kontroll er å vite hva det handler om og hvordan man skal definere hva som er ekstrem kontroll, altså å vite hvor skillelinjen mellom ekstrem kontroll og streng oppdragelse går. Hvor grensen trekkes avhenger av hvilket perspektiv man legger til grunn og hvilket ståsted man har. Gjennom prosjektet har vi sett at utviklingen av æresrelatert ekstrem kontroll ofte er en prosess. Historien vi presenterer under er typisk for mange av de unge informantene vi har snakket med i dette prosjektet, og er gjenkjennbar fra faglitteraturen.

Da Amina flyttet til Norge fra hjemlandet var hun barn og syntes det var godt å komme til det nye landet. Hun kunne løpe fritt ute, hun begynte på norsk skole, og lærte seg godt norsk. Hun fikk noen norske venner og mange fra hjemlandet. Etter hvert ble hun godt integrert i det norske samfunnet. Faren hennes jobbet i restaurantbransjen og mor var hjemmeværende. Hun har flere slektninger fra hjemlandet både i hjembyen, men også i andre byer i Norge. Hun forteller om en lykkelig barndom.

Ved 12-13 års alderen kom hun i puberteten og hverdagen ble endret. Mor og far ble mer kontrollerende og hun fikk ikke lenger lov til å snakke med guttene i klassen. Hun måtte komme rett hjem etter skolen og foreldrene forlangte at hun benyttet ettermiddagene inne til leksearbeid. Hun fikk ikke vise seg offentlig med skolekamerater, hverken gutter eller jenter. Samtidig foregikk det mange spennende skoleprosjekter på ettermiddags- og kveldstid. Hun opplevde ulike episoder der foreldrene ristet henne eller slo med flat hånd fordi hun hadde kledd seg feil, oppført seg feil, eller for eksempel stått ved siden av gutter i skolegården. Selv om Amina oppførte seg etter alle kunstens regler og var "flink pike" ble kontrollen etter hvert mer ekstrem. Hun fikk ikke låse døra på rommet sitt og mor kontrollerte alle tekstmeldinger hver kveld (hvis Amina ikke hadde rukket å slette dem). Mor og far kom rett som det var inn på rommet hennes og gikk gjennom sakene hennes, kikket i sekken og på PC'en hennes. Hun fikk ikke lenger gå til skolen, men ble kjørt og hentet av far eller storebror. Det ble slutt på alle fritidsaktiviteter.

En dag Amina kom hjem satt en slektning der med masse gaver fra hjemlandet. Hun fikk vite at hun var forlovet med sin fetter i hjemlandet og at hun skulle giftes når familien skulle dra ned til sommeren. Amina fikk panikk og løp inn på rommet sitt

og gråt. Foreldrene synes dette var en normal reaksjon, da det er trist å flytte hjemmefra, men de har funnet en mann som opprettholder familiens ære. "Dette må du tåle", sa mor. "Du må oppføre deg fint så de blir fornøyd med sin nye svigerdatter", sa far. De gledet seg til bryllupet.

Historien kan stå som en illustrasjon på hvordan kontrollen øker i puberteten, noe som er typisk i vårt datamateriale. Mange av de unge forteller at deres situasjon endret seg da de kom i puberteten ved at kontrollen eskalerte og gikk over til mer alvorlig kontroll og vold. Historien over endte med at jenta skulle giftes bort og hun valgte å bryte med familien. Dette er ikke tilfellet for alle som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll. En slik prosess har ulike stadier, kan ta mange veier og har ulike konsekvenser for de involverte. Det kan være vanskelig å vurdere hva man står overfor i møte med ungdommer som forteller om sitt forhold til foreldre og storfamilie. For noen unge handler det om perioder med streng kontroll som siden avtar ved at man får en form for dialog og konfliktløsning. For andre kan det være begynnelsen på en prosess som ender i tvangsekteskap og/eller utstrakt bruk av vold og trakassering.

Lynggard (2010) skriver at man bør skille mellom konstruktiv sosial kontroll som er en form for oppdragelse som tar utgangspunkt i barnas behov og en destruktiv sosial kontroll som begrenser barns livsrom. Når vi snakker om æresrelatert ekstrem kontroll snakker vi nettopp om den destruktive sosiale kontrollen, men det er viktig å være bevisst på at det ofte kan starte som det vi oppfatter som streng oppdragelse, som gradvis utvikler seg i en mer ekstrem retning. Det kan være vanskelig å oppdage når det går over til mer *streng* og *alvorlig* kontroll, og det kan for ansatte i skole og hjelpeapparat være vanskelig å vite hvor grensen går og å se når grensen krysses. Ved å se dette som en prosess fremfor noe som oppstår plutselig kan en bli bevisst varselsignaler underveis i oppveksten, og man kan sette i verk tiltak på et tidligere tidspunkt. For å klare dette vil en være avhengig av at de som jobber med barna i det daglige har god kunnskap om fenomenet.

3.4 Kunnskap og kompetanse

Et av spørsmålene i surveyen var hvordan man ville vurdere hjelpeapparatets evne til å se barn og unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll. 70 prosent av respondentene svarer både og når de skal vurdere hjelpeapparatets evne til å se barn og unge, noe som viser til et betydelig forbedringspotensial.

Et viktig spørsmål videre var å undersøke hvorvidt de ansatte i ulike etater opplever at de har *nok* kunnskap om æresrelatert ekstrem kontroll. Respondentene ble bedt om å svare på hvordan de selv opplevde sin kunnskap om temaet.

Tabell 3.4 Kunnskap om æresrelatert ekstrem kontroll, fordelt på etat (prosent).

Hvordan opplever du at din kunnskap om æresrelatert ekstrem kontroll er?	Svært dårlig/dårlig	Både og	Bra/ svært bra	(n)
Politi			(100)	(12)
Barnevern	16	42	42	(57)
Skole	29	34	37	(133)
Total	24	34	42	(202)

Vi ser av tabellen at til sammen 42 prosent av respondentene oppgir at deres kunnskap er bra eller svært bra, mens 23 prosent oppgir å ha dårlig eller svært dårlig kunnskap. Vi ser at de tolv som arbeider i politiet opplever å ha god kunnskap, mens svarene blant ansatte i barnevern og skole er mer variable. Vi spurte videre hvorvidt de føler at de har behov for mer kunnskap og fikk da følgende svar:

Tabell 3.5 Har du behov for mer kunnskap om æresrelatert ekstrem kontroll? Fordelt på etat (prosent).

Har du behov for mer kunnskap om æresrelatert ekstrem kontroll i ditt daglige arbeid?	Ja	Nei	(n)
Politi	(50)	(50)	(12)
Barnevern	82	18	(56)
Skole	64	36	(130)
Total	68	32	(198)

Vi ser at mange føler behov for mer kunnskap, og det gjelder ansatte i barnevernet spesielt. Analysene av kvalitative og kvantitative data viser at hva som etterspørres av kunnskap i hovedsak kan deles inn i tre kategorier:

1) Generell kunnskap

Den første kategorien handler om generell kunnskap, herunder kunnskap om ulike kulturer, om æresbegrepet, om ekstrem kontroll og hva som kan ligge til grunn for ekstrem kontroll. En del av informantene kjenner ikke til ekstrem kontroll og en av informantene uttrykte at anonymiserte eksempler kan være nyttige som utgangspunkt for diskusjon og læring, hvilket tyder på at konkretisering av den generelle kunnskapen er viktig. Den generelle kunnskapen bør ha fokus på æresrelatert ekstrem kontroll konkret, men også nærliggende forhold som etnisitet, kollektivistiske kulturer, flerkulturell kommunikasjon og transnasjonalitet. Med dette som grunnlag for forståelse kan det være lettere å oppdage de unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll.

2) Hvordan oppdage?

Den andre kategorien handler om hvordan vi bedre kan oppdage de som blir utsatt for ekstrem kontroll. Et gjennomgående synspunkt blant de skoleansatte er at det i det

daglige vil være vanskelig å oppdage unge som utsettes for ekstrem kontroll. Det kommer også frem i vår undersøkelse at årsakene til vanskelighetene med å oppdage dette er at man opplever signalene som vage og vanskelige å få tak på. Som regel ser man ikke kontrollen, men man kan fange opp at noe er galt ved å se økning i fravær, opplevelse av mistilpasning og fall i karakterer. Vi kjenner også til fra annen litteratur at skoletilpasning er et viktig mål på atferdsmessig, emosjonell, kognitiv og skolefaglig kompetanse (Kvelling 2010). Spørsmålet er hvordan man kan etablere kunnskap som gjør at man blir flinkere til å koble manglende tilpasning i skolen til eventuelle vanskelige hjemmeforhold, og videre tenke seg at det kan dreie seg om æresrelatert ekstrem kontroll. Ved hjelp av kunnskap om problematikken kan man for eksempel bli bedre til å se etter signaler som at elever blir kjørt og hentet til skolen, at de er lite/aldri ute blant venner på fritiden, at noen i familien stikker innom skolen jevnlig og lignende. Det etterspørres bedre kartleggingsverktøy da de man har i dag i stor grad retter seg mot politi og konfliktråd.

3) Tiltak, veiledning og metoder

Den tredje kategorien handler om tiltak, veiledning og metoder. I tillegg til kunnskap som gjør at man blir bedre til å fange opp, er det altså behov for kunnskap om hvordan man kan bistå. Flere oppgir at de ønsker mer konkret veiledning og tydelighet i forhold til hva de skal gjøre når de oppdager at noen utsettes for ekstrem kontroll, hvordan de skal jobbe i slike saker og hvilke konkrete tiltak som kan iverksettes i forhold til forebygging. Med tanke på konkrete arbeidsmetoder etterspørres metoder for å skape god dialog til tross for et vanskelig tema. Det etterspørres også kunnskap om hvordan man kan tilnærme seg problematikken uten at det går ut over familiemedlemmene.

3.5 Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger

Vi har i dette kapitlet sett at begrepsbruk og definisjoner på æresrelatert ekstrem kontroll varierer. Noe handler om kompleksiteten i begrepet, mens det i andre tilfeller handler om refleksjoner rundt hvordan begrepet oppfattes i møte med den enkelte. Noen mener at det å ha med æresbegrepet er nødvendig for å illustrere hva det handler om, mens andre igjen mener at dette bidrar til å stigmatisere og sette merkelapp på noe som kan handle om så mye mer enn bare ære. Det ser altså ut til at det å inkludere æresbegrepet kan være nyttig for å beskrive hva man snakker om på et faglig og overordnet nivå, men at det ikke fungerer like godt når man skal bruke det i praksis. Uklarheten rundt begrepsbruk gjør at det synes hensiktsmessig å få en felles betegnelse på dette fenomenet nasjonalt og internasjonalt. Også Lynggard (2010) skriver at uklare begreper og definisjoner har ført til at forskning på dette området har vært utfordrende. Vi ser at det både for kunnskapssøkende praktikere og forskere på leting etter tilstandsoppdateringer på forskningsområdet vil være nyttig med felles begrepsbruk.

Flere av informantene, både representanter for ulike etater og ungdommene selv, la vekt på betydningen av tidlig intervensjon. Æresrelatert ekstrem kontroll er en prosess som har ulike veier og utganger. Et typisk eksempel er at kontrollen øker når barna går inn i puberteten og ofte forsterkes ytterligere når de nærmer seg 18 år. Når vi ser at kontrollen tiltar i puberteten vil det være nødvendig at tiltak iverksettes på et tidligere tidspunkt enn i videregående skole. Funn i undersøkelsen tyder på at det vil være nødvendig med tiltak i ungdomsskolen og kanskje allerede på barneskolen.

Fenomenet æresrelatert ekstrem kontroll er komplekst og berører mange andre temaer, som blant annet kollektivistisk familiekultur og barneoppdragelse. Æresrelatert ekstrem kontroll er en form for vold i nære relasjoner, men det har noen tilleggs dimensjoner. Dette gjør at man er nødt til å ha et videre perspektiv i dette arbeidet, enn i andre saker som omhandler vold i nære relasjoner, noe som vil kreve at de som skal se og bistå i forhold til denne problematikken har god kompetanse. Ut fra dette anbefaler vi følgende:

- Konkretisering av begreper og utvikling av felles begrepsbruk som gjør at fenomenet er gjenkjennbart og anvendelig
- Bevisstgjøring i forhold til at æresrelatert ekstrem kontroll er en prosess
- Fokus på tidlig intervensjon
- Øke den generelle kunnskapen blant ansatte som kan møte denne problematikken, for eksempel gjennom å implementere dette som tema i læreplanene og gi mer kursing til ansatte
- Kompetanseheving med fokus på at skoleansatte skal bli bedre til å se unge som utsettes for ekstrem kontroll gjennom at man blir bevisst varselsignalene
- Kompetanseheving som gjør at man blir flinkere til å koble manglende tilpasning i skolen til eventuelle vanskelige hjemmeforhold, og videre tenke seg at det kan dreie seg om æresrelatert ekstrem kontroll.
- Utvikle konkrete kartleggingsverktøy som kan være til hjelp i forhold til hvordan man kan oppdage unge som utsettes for ekstrem kontroll
- Kompetanseheving med fokus på konkrete arbeidsmetoder for hvordan ansatte i hjelpeapparatet skal møte denne problematikken

4. Skolens rolle

I dette prosjektet har vi hatt et spesielt fokus på skolene, og vi skal i dette kapitlet fokusere på hvordan ansatte i skolen bedre kan se og bistå unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll. For å belyse dette vil vi se på skolenes rutiner, viktigheten av et godt samarbeid mellom hjem og skole og minoritetsrådgivernes rolle. I tillegg vil vi se på det forebyggende arbeidet som gjøres i skolene.

Skolen er et av hovedfokusområdene i handlingsplanen mot tvangsekteskap (BLD 2008a), og det har vært iverksatt ulike tiltak for å øke kompetansen og forbedre rutiner. Skolen er en arena hvor de fleste barn er og ved å styrke fokuset og innsatsen i skolen kan man avdekke forhold på et tidligere tidspunkt. Skolen er en viktig arena både i forhold til å oppdage og hjelpe ungdom som utsettes for ekstrem kontroll, og med tanke på forebygging og spredning av kunnskap om temaet. Som vist i forrige kapittel er det behov for mer kunnskap også blant skoleansatte. Dette vil naturlig nok innvirke på hvordan skolen møter denne typen utfordringer. Historien vi presenterer under er på mange måter typisk, og kan derfor stå som en illustrasjon på utfordringer og dilemmaer skolen møter. Den viser hvordan unge utsatte kan være en del av skoleapparatet i lang tid uten at faresignalene blir fanget opp. Samtidig viser fortellingen at skolen er godt rustet til å hjelpe unge utsatte når temaet først bringes på banen. En skoleansatt forteller:

Vi fikk en ny elev forrige år. Da hun kom til oss hadde hun skiftet skole for 3. gang. En oppmerksom lærer tok kontakt med minoritetsrådgiver angående denne eleven da man syntes forhistorien ga grunnlag for bekymring. Minoritetsrådgiveren snakket med eleven flere ganger og etter hvert fortalte hun om ekstrem kontroll, flere voldelige episoder og planlagt giftemål. Minoritetsrådgiveren satte i gang hjelpeapparatet, og eleven ble flyttet til et krisesenter og videre til en egen bopel og ny hemmelig adresse.

Men, så kan vi spole tilbake... hva har skjedd i denne saken? Da hun begynte på vår skole var det for 3. gang. Hva hadde skjedd før det? Ingenting. Hvordan kunne dette skje? Hvem hadde fulgt opp denne jenta? Ingen! Dette startet da jenta var 13 år. Hvordan kan man avsløre dette og gjøre noe med det på et tidligere stadium? Når er ekstrem kontroll for mye? Når må noen ta ansvar? Det å leve under ekstrem kontroll er skadelig. Det påvirker hjernen og det går ut over psykisk helse. Barnevernet hadde vært inne i familien til jenta og konkludert med at det var "ingen grunn til bekymring!" I dette tilfelle må man stille spørsmål ved om barnevernet hadde god nok kompetanse. Svaret er både ja og nei! Men hvis de kan se dette som vold ville kanskje flere unge blitt reddet, i stedet for at man bortforklarer alt med kultur.

Fortellingen over peker på flere poeng som er typiske for datamaterialet vårt og som vi vil diskutere nærmere. For det første illustrerer historien, som vi også diskuterte i forrige kapittel, at æresrelatert ekstrem kontroll er en prosess som starter tidlig, med vage signaler som gjør det vanskelig å oppdage og tolke faresignalene på et tidlig stadium. Samtidig viser historien at når forholdene ligger til rette har skolen både kompetanse og ressurser til å hjelpe unge utsatte. Ikke minst fordi man kan ta kontakt med øvrig hjelpeapparat.

Utfordringen er imidlertid å se nærmere på de dilemmaene skolen står overfor i skolehverdagen og peke på faktorer som kan fremme gode prosesser og praksiser i forhold til hvordan skolen skal møte dem. Fortellingen over viser videre at hjelpeapparatet ikke nødvendigvis fungerer optimalt. Det er utfordringer i forhold til kompetansen i hjelpeapparatet for øvrig og samarbeid mellom ulike etater. Dette drøftes nærmere i kapittel fem.

4.1 Rutiner i forbindelse med mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll

Ved mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll er det viktig med formaliserte rutiner. Rutiner kan bidra til å skape trygghet hos de som skal håndtere slike saker og kan være nødvendige for at de ansatte skal vite hvordan de skal handle i hver enkelt sak. Selv om det ikke er mulig å standardisere rutiner som vil gjelde i enhver sak er det nyttig å ha rutiner og sjekklister som sier noe om hva man skal se etter og hvem man skal kontakte ved mistanke. Skolene har nedfelte rutiner i heftet *“Rutiner i skolens arbeid mot tvangsekteskap”* som er utarbeidet av IMDi (IMDi 2010b). Vi spurte respondentene om arbeidsplassen har rutiner ved mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll og om de er skriftlige.

Tabell 4.1 Har din arbeidsplass rutiner ved mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll? Fordelt på etat (prosent).

Har din arbeidsplass rutiner ved mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll?	Ja	Nei	Vet ikke	(n)
Politi	100	-	-	(8)
Barnevern	58	10	32	(50)
Skole	68	6	25	(114)
Total	67	7	26	(172)

To av tre oppgir at man har rutiner i forbindelse med æresrelatert ekstrem kontroll. I politiet oppgir samtlige åtte informanter at de har slike rutiner, mens andelen som svarer at de har slike rutiner er vesentlig lavere i barnevernet (58 prosent) og skolen (68 prosent). 26 prosent oppgir at de ikke vet om arbeidsplassen har slike rutiner. I skolesammenheng vet vi at det foreligger rutiner omkring tvangsekteskap og de

skoleansatte som vi intervjuet snakket om disse. Når en av tre prosent av de skoleansatte svarer at de ikke vet eller at det ikke finnes rutiner kan dette på den ene siden handle om at rutinene ikke er kjent. På den andre siden kan det handle om at respondentene ikke karakteriserer dette som rutiner som omhandler æresrelatert ekstrem kontroll. Det var videre interessant å undersøke hvorvidt de som hadde rutiner oppga at disse var skriftlige.

Tabell 4.2 Er disse rutinene skriftlige? Fordelt på etat (prosent).

Du oppga at arbeidsplassen din hadde rutiner ved mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll. Er disse rutinene skriftlige?	Ja	Nei	Vet ikke	(n)
Politi	(57)	(14)	(29)	(7)
Barnevern	90	7	3	(29)
Skole	55	14	31	(78)
Total	64	12	24	(114)

Tabellen viser at om lag to tredjedeler av respondentene oppgir at det foreligger skriftlige rutiner. Litt over halvparten av skoleansatte oppgir at rutinene er skriftliggjort. Samtidig ser vi at omlag en av tre skoleansatte ikke vet om rutinene er skriftlige. Dette understøtter funnene i forhold til usikkerhet og ønske om mer kompetanse på temaet æresrelatert ekstrem kontroll. Respondentene ble videre spurt hvordan de karakteriserer kriteriene for når deres etat skal sette inn tiltak i tilfeller med æresrelatert kontroll.

Tabell 4.3 Hvordan vil du karakterisere kriteriene for når din etat skal sette inn tiltak? Fordelt på etat (prosent)

Hvordan vil du karakterisere kriteriene for når din etat skal sette inn tiltak i tilfeller med æresrelatert ekstrem kontroll?	Meget utydelige/ Utydelige	Både og	Tydelige/ Meget tydelige	(n)
Politi	-	(57)	(43)	(7)
Barnevern	13	32	54	(44)
Skole	26	42	32	(98)
Total	21	40	39	(149)

Vi ser av tabellen at hele 40 prosent av respondentene usikre når det gjelder kriteriene for iverksetting av tiltak, og bare 31 prosent svarer at kriteriene er tydelige. Skoleansatte skiller seg ut her ved at det er flere som svarer at det er utydelige kriterier (22 prosent). Dette er urovekkende, siden skolen jo er den samfunnsinstitusjonen som møter *alle* ungdommene og dermed har en sentral rolle i en tidlig fase (eller i forbindelse med avdekking).

I surveyen stilte vi spørsmål i forhold til hva man gjorde sist man hadde mistanke om ekstrem kontroll. Tabellen nedenfor viser fordeling for de tre etatene, hvor svar fra skoleansatte er uthevet.

Tabell 4.4 Hva gjorde du sist du hadde mistanke om ekstrem kontroll? Fordelt på etat (prosent).

Hva gjorde du sist du hadde mistanke om ekstrem kontroll?	Politi	Barnevern	Skole	Totalt
Har ikke hatt mistanke om ekstrem kontroll	8 (1)	16 (9)	26 (36)	22 (47)
Så an saken en tid	0 (0)	3 (2)	9 (13)	7 (15)
Kalte inn ungdom til samtale	25 (3)	33 (19)	17 (24)	24 (51)
Kalte inn foreldre til samtale	17 (2)	22 (13)	4 (5)	10 (21)
Tok opp mistanken med nærmeste leder	8 (1)	53 (31)	21 (29)	31 (65)
Diskuterte med kollegaene mine	25 (3)	40 (23)	28 (39)	34 (72)
Undersøkte forholdene rundt saken først	50 (6)	24 (14)	14 (19)	22 (47)
Kontaktet annen instans/etat	33 (4)	43 (25)	21 (30)	31 (66)
(n)	(12)	(58)	(141)	(211)

Som vist i tabellen er det en større andel skoleansatte enn ansatte i barnevern og politi som ikke har hatt mistanke om ekstrem kontroll. Tilsvarende er det også en større andel skoleansatte enn øvrige ansatte som velger å se an saken en tid. Resultatene viser videre at skoleansatte i mindre grad enn ansatte i politi og barnevern kalte inn ungdom og/eller foreldre til samtale. Tidligere studier viser at lærere generelt finner det vanskelig å snakke med barn om mistanker om overgrep (Høghjelle 2000; Øverlien og Sogn 2007), og det er rimelig å anta at dette også er gjeldende for lærere i videregående skole. Øverlien og Sogn (2007) legger vekt på at lærere mangler kunnskap og handlingskompetanse for å ha trygghet nok til å handle. Med handlingskompetanse menes at man skal kunne snakke med barnet eller ungdommen og samtidig vite hvordan man kan bringe saken videre til hjelpeapparatet. Dessuten viser tidligere forskning at terskelen for å sette i gang tiltak kan være betraktelig høyere når problematikken dreier seg om barn og unge med minoritetsbakgrunn. Mange kvier seg for å intervenere i redsel for å blande seg inn i familiens indre anliggende eller for å bli oppfattet som etnosentriske. Balansegangen mellom å ta for mye og for lite hensyn til kultur blir av mange oppfattet som vanskelig (Thorshaug, Svendsen og Berg 2010).

I de kvalitative intervjuene kommer det frem at det er få faste møtepunkt/forum for drøfting av denne tematikken hvor lærerne er inkludert, men at det er vanlig å ta opp eventuell bekymring/mistanke på faste møter som lærerne har (ofte ukentlig). Dette samsvarer, som vi ser over, med resultatene fra breddeundersøkelsen.

4.2 Hvordan oppdage unge utsatte?

Historien vi refererte til innledningsvis i dette kapitlet viser et eksempel på at et barn ikke får hjelp til tross for at det blir meldt bekymring. Skolen er den arenaen som i størst grad har mulighet til å oppdage denne typen problematikk, og kunnskap om hvordan man bedre kan oppdage unge utsatte er derfor viktig. Som vist i kapittel 3 er det et stort behov for økt kompetanse om temaet blant skoleansatte. Dette kommer tydelig fram i det kvalitative materialet, illustrert i sitatet under fra en av minoritetsrådgiverne:

“Det er viktig å få fokus i skolen. Jeg er ofte ute på skolene og informerer og får da ofte telefoner i ettertids... fordi de ikke skjønner hva de har sett før jeg har informert om det. For eksempel: unge kan komme og spørre om permisjon. Hvordan skal man da se signalene? Hvis den unge spør: er det sikkert at jeg får perm? Da kan det bety ‘jeg vil ikke ha perm, men jeg må spørre... men dere må se at jeg vil ikke ha perm for å reise...”.

Selv om de fleste skolene har godt innarbeidede rutiner i forhold til søknad om permisjon for utenlandsreiser, må man være sensitiv i forhold til den enkelte elev og dennes situasjon. Gjennomføring av samtalen kan foregå på mange måter fra en ren formalitet til en samtale der for eksempel fare for tvangsekteskap avdekkes. Viktigheten av denne typen rutiner blir imidlertid understreket i det kvalitative materialet, særlig fordi det gir en inngang til å følge opp den enkelte ungdom. I en samtale om permisjonssøknad bør det informeres om hjelpeapparatets muligheter i utlandet og i Norge. I tillegg skal det fylles ut skjema for oppfølging ved reiser til utlandet¹³. Utfordringen er å oppfatte faresignal og vite hvordan man skal avdekke faresignaler.

Flere snakker om viktigheten av kompetanse om minoritetsfamilier og om kulturelle og religiøse variasjoner. Mange snakker også om behovet for mer relasjonskompetanse. En av de skoleansatte forteller:

“Vi hadde for eksempel en elev som ble oppfattet som sløv og lite samarbeidsvillig. Mange ville karakterisere han som en ‘typisk bølge’. Jeg forsøkte å nærme meg denne eleven da det ante meg at det lå noe bak. Etter flere samtaler vet jeg nå at han bor i en liten leilighet med flere små søsken som han deler rom med og har ansvar for. Han bor også med en stefar som er meget streng og setter klare begrensninger for hva gutten får være med på og ikke. Gutten er kontinuerlig bekymret for sine små søsken på grunn av stefarens kontroll og hans strenghet. Han forteller til meg at han er veldig ‘av og på’ fordi han har så mye å tenke på”.

¹³ For mer informasjon om oppfølging, se “Rutiner i skolens arbeid mot tvangsekteskap” (IMDi 2010b).

For at lærere og skoleansatte skal oppdage slike tilfeller er det viktig med bred kunnskap. Flere av minoritetsrådgiverne har holdt seminarer og fagdager om temaet. Hvorvidt skolene opplever at minoritetsrådgiveren har formidlet mye kunnskap er noe varierende, men det kommer tydelig frem gjennom undersøkelsen at det er mange som føler behov for *mer* kunnskap til tross for satsningen som har vært på temaet de siste årene. Det å ha god kompetanse kan også bidra til å vite hva man skal gjøre og hvem man skal kontakte når man får slike saker. Behovet for mer kompetanse blant de skoleansatte kommer også tydelig fram i intervjuene med de unge.

4.3 De unges erfaringer med skolen og skoleansatte

De unge vi snakket med hadde i stor grad gode erfaringer med skoleansatte og mange av dem hadde fått konkret hjelp gjennom skolens hjelpeapparat eller ved at skolen kontaktet andre instanser. Samtidig viser gjennomgangen av intervjuene, slik det også ble understreket i det kvantitative materialet, at behovet for kompetanseheving og gjensidig informasjonsutveksling er stort. Innledningsvis skal vi si litt om hvordan de unge opplever å bli møtt i skolen før vi sier noe om betydning av informasjon generelt.

Selv om skolen skal være en trygg arena der unge skal føle at de kan søke hjelp, oppleves det som vanskelig å søke hjelp i forhold til denne problematikken. En av de unge uttalte:

“Jeg hadde aldri kommet til å søke hjelp på skolen, rett og slett fordi jeg ikke hadde turt”.

Sitatet viser det flere av de unge vi snakket med fortalte: at det i første omgang hadde vært uaktuelt for dem å søke hjelp. I forlengelsen av dette er det interessant å se på hva det var som fikk dem til å forandre mening eller til å søke hjelp hos skolen likevel. Noen var blitt innkalt til en samtale fordi ansatte ved skolen (som regel kontaktlærer) hadde lagt merke til at ungdommen endret oppførsel, ble mindre oppmerksom på skolen, fikk høyt fravær og/eller dårligere karakterer. Et viktig poeng er at det ofte må en mild tvang til. Mange unge synes denne problematikken er så vanskelig at de ikke tør å spørre om hjelp, eller de tar kontakt uten å fortelle det de egentlig kom for. Det er altså viktig å understreke at det ofte ikke holder med én samtale, man må ha flere samtaler for å nærme seg denne typen problematikk. Ei jente, som ved flere anledninger hadde vært til samtale med kontaktlærer forteller:

“På VG2 så ble alt verre. Igjen ble jeg kalt inn til kontaktlærer. Jeg ble spurt om forskjellige ting og om alt var bra hjemme. Alt er bra, sa jeg, s for dette var jo mellom meg og min familie. Så jeg nektet på alt. Men på veg ut knakk jeg sammen og fortalte alt. Jeg tror info er viktig... og det hjelper å snakke”.

Ei annen av jentene vi snakket med hadde et direkte råd til de som ikke klarer å ta kontakt med noen om hvordan de har det, og sier:

“Hvis dere ikke kan snakke kan dere grine! Da vil noen se at du har det dårlig. Man trenger egentlig bare en person som forstår og som bryr seg. Det er det viktigste!”.

Sitatet viser til en måte å si fra på og viktigheten av å ha noen man kan åpne seg til. Alle vi intervjuet understreker betydningen av å ha en person å snakke med, en person de kan stole på og som kan hjelpe dem videre i prosessen. Hvorvidt dette er en lærer, en rådgiver, en helsesøster eller en person i en frivillig organisasjon er av mindre betydning. Men denne personen må ha kunnskap om feltet, og kunne veilede ungdommen til å ta kloke valg i den videre prosessen, samt ha informasjon om offentlig støtteapparat generelt.

Samtidig er det en gjennomgående oppfatning blant de unge at skolen har en sentral rolle, både når det gjelder å gi tilstrekkelig informasjon, ved at skolen er der for dem og ved at det er mulig å snakke med kontaktlærere, rådgiver eller minoritetsrådgiver. Sitatet under er illustrerende i så måte.

“I vår kultur er det slik at ‘problemer skal man ikke dele med fremmede’. Bare det at jeg fikk snakke hjalp... jeg var helt ukjent med slik kommunikasjon. Følte jeg kunne stole på lærer og dele min hemmelighet. Det var helt nytt for meg. Så fikk jeg vite at en annen venninne var i samme situasjon. Jeg ble satt i kontakt med en jente i lignende situasjon... og vi fikk snakket”.

Ei annen jente fortalte at hun hadde forelsket seg i en gutt fra hjemlandet, en gutt hun hadde truffet på skolen. Skolen ble det eneste stedet de kunne møtes, derfor skulket de av og til timer for å kunne være sammen. Denne jentas far hadde ved flere anledninger møtt opp på skolen for å kontrollere henne der. Hun ble også kjørt frem og tilbake til skolen hver dag. Ved en anledning gikk far etter henne inn for å snakke med læreren. Hun løp foran og tryglet læreren: *vær så snill ikke si noe om fravær – far kommer til å slå meg*. I denne situasjonen var læreren informert om jentas situasjon og sa til far at alt var bra. Denne eleven fikk hjelp fra skolen og i følge henne selv ble skolen et symbol på livet:

“Skolen hjelper meg. Rektor har sagt at jeg må huske at jeg er over 18 år og at skolen skal beskytte ens privatliv. Det var på skolen jeg hadde et liv... det var der jeg kunne leve... hjemme har jeg ikke noe liv”.

Samtidig illustrerer eksemplet hvordan lærere og skoleansatte også utsettes for dilemmaer. Med et stadig fokus på samarbeid mellom hjem og skole kan det være vanskelig å finne balansen i forhold til når en elev trenger beskyttelse fra sine foreldre

og når man bør fortelle foreldre for eksempel om fravær. Dette understreker ytterligere betydningen av at ansatte er informert om og gjort kjent med typiske faresignaler i forbindelse med æresrelatert ekstrem kontroll og hvilke elever det gjelder. Det sistnevnte er en utfordring ved store skoler og understreker behovet for samarbeid, noe vi vil diskutere i neste kapittel.

Fra de unges ståsted forteller enkelte om skole-hjem samarbeid som ikke fungerer etter hensikten, som illustrert i eksemplet under:

“Når de fra skolen snakker med far, så oppfører han seg helt annerledes. De tror han har forstått det... far sier ja ja ja og jatter med... han er en helt annen person og fremstår SÅ hyggelig. Så går han hjem og slår”.

Sitatet er fra ei jente som er utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll og som har en dialog med minoritetsrådgiver og andre skoleansatte om problematikken. Planen er at hun skal giftes bort i hjemlandet til sommeren. Eksemplet viser til kompleksiteten i problematikken og at skolen har et begrenset handlingsrom. Da vi spør hvordan man kan unngå slike misforståelser legger hun vekt på kontinuerlig dialog. Hun understreker viktigheten av at lærer snakker med eleven ofte:

“Da kan lærer bli overbevist om at eleven snakker sant. Det er kjempeviktig at elev og lærer har utstrakt kontakt, og ofte. Jeg var 17 år, de skulle høre på meg! (...) De bør høre på eleven uansett”.

I dette eksemplet ble offentlig hjelpeapparat koblet inn, uten at saken var avklart på det tidspunktet vi var i kontakt med jenta. I et annet tilfelle forteller ei jente om ekstrem kontroll og flere voldelige episoder. Hun fikk til slutt hjelp til å forlate hjemmet. Jenta gikk mange runder før hun fikk hjelp til å flytte. Den avgjørende hjelpen fikk hun av en minoritetsrådgiver som ikke var tilknyttet hennes egen skole, men som hun fikk tips om via en bekjent. Hun forteller at læreren ved den skolen hun var elev ble informert om situasjonen hennes, men at det ikke hjalp:

“Mine foreldre kom til skolen, de snakket så fint med læreren og læreren trodde på dem ((...)) Jeg vil bare si at en lærer må tro på eleven uansett hva eleven forteller! For læreren kan ikke vite hva som skjer i hjemmet. Mine foreldre løy hele tiden for læreren, men han valgte å tro på dem og ikke på meg”.

Når det gjelder dialogen med foreldre var det flere av de unge vi snakket med som understreket lignende utfordringer. Det har de siste årene vært et økende fokus på barn og unges rettigheter og synet på barn som medborgere (Kjørholt 2010). Spesielt har det vært fremhevet i skolesammenheng. På tross av at barn i økende grad formelt har fått

mer bestemmelsesrett, er det fremdeles et åpent spørsmål i hvor stor grad denne retten er reell. Barn er juridisk sett umyndige inntil de er 18 år og slik underordnet *foreldrenes bestemmelser*. Selv om flere av informantene i dette prosjektet var over 18 år kan ingen av dem sies å ha reell medbestemmelse. Selv etter at de har fylt 18 år og juridisk sett er myndige er det foreldrene som bestemmer. Foreldrene har et moralsk overtak og jentene er ofte redde for å krenke familiens ære. Da blir norsk lovverk og barnekonvensjonen mindre sentralt. Spørsmålet er hvordan man skal klare å endre på dette. Selv om ikke alle de unge er enige i at kontakt med familien er spesielt hjelpsomt er viktigheten av dialog mellom hjem og skole understreket blant alle de skoleansatte, og også blant noen av de unge.

4.4 Samarbeid mellom hjem og skole

Det er klare holdepunkter for at foreldres positive holdning til utdanning og læring og et godt samarbeid mellom hjem og skole er gunstig for elevenes læringsmiljø, motivasjon for læring og læringsresultater. Hovedbildet forskningen tegner, er at jo eldre elevene blir, desto dårligere vurderes samarbeidet mellom hjem og skole (Kunnskapsdepartementet 2011). Det kommer frem av undersøkelsen vår at det er en bevissthet blant informantene i forhold til viktigheten av et godt samarbeid mellom hjem og skole. Flere sier at det å legge til rette for møtepunkter vil være viktig for å få en god relasjon med foreldre. Dette kan, i neste omgang, være nyttig dersom man må ta opp noe som kan oppleves som ubehagelig. Flere fremhever betydningen av et godt samarbeid mellom hjem og skole for å skape relasjoner og fange opp eventuelle utfordringer på et tidlig tidspunkt.

Tidligere har foreldresamarbeid i videregående skole vært mindre i fokus, men endringer i forskriftene til opplæringsloven¹⁴ har gjort at forholdene ligger bedre til rette for å skape en arena for samarbeid. Forskriften trådte i kraft 1.august 2010 og sier at skolen skal sørge for samarbeid med hjemmet og presiserer at et godt foreldresamarbeid er en viktig ressurs for skolen. I tillegg fremhever forskriften at foreldre til ikke-myndige elever på Vg1 og Vg2 i løpet av første halvår av opplæringsåret har *rett* til minst en planlagt og strukturert samtale med kontaktlærer om hvordan eleven arbeider daglig og om elevens kompetanse i fagene. Flere av de skoleansatte sier at forskriften har ført til et betydelig merarbeid, men de ser at møte med foreldrene ofte er svært nyttig. En av de skoleansatte uttalte i forbindelse med dette:

“Det gode med denne ordningen er at man kan være i forkant, ikke ta samtalen etter at problemene har oppstått. Så dette oppleves positivt, selv om det selvfølgelig er tidkrevende”.

¹⁴ Se forskrift til opplæringslova kapittel 20, § 20-4

Vi ser av forskriften at det heter at foreldrene har *rett til* en samtale. I dette ligger det implisitt at det ikke er noe krav om oppmøte til en slik samtale. Enkelte informanter problematiserte dette da de opplever at ikke alle møter opp. Det samme gjelder for foreldremøter, og en av de skoleansatte uttrykte følgende:

“Foreldre må inn i skolen! En invitasjon til foreldremøte er ikke nok, den kan de se på og ikke gjøre noe mer. Det er en invitasjon, ikke er krav. De må tvinges inn! Invitasjon betyr at du kan slippe og da glipper de det virkelig gjelder. Nøkkelen er å treffe foreldre, det skulle vært obligatorisk. Vi må møte foreldrene, men når man inviterer kommer bare 1/3 av foreldrene og ingen av de med minoritetsetnisk bakgrunn”.

Flere av informantene i undersøkelsen fremhever altså at problemet er at de foreldrene man gjerne skulle ha kontakt med er de som ikke kommer til samtale eller møter opp på foreldremøter. Hva kjennetegner så konstruktive løsninger på dette? Flere av de skoleansatte understreker betydningen av å “purre” på foreldrene, og å bruke SMS i tillegg til det vanlige skrivet er et av eksemplene som kommer frem. Noen skoler har gode erfaringer med dette og nevner at en SMS faktisk kan være den utløsende faktoren for at foreldrene likevel kommer til et møte. To av de skoleansatte uttalte følgende:

“Vi må sende SMS og høre om de har glemt det. Da kommer de ofte! Vi må tørre å være pågående!”

“SMS viser seg å være en viktig kommunikasjonskanal og noen foreldre har blitt ‘innhentet’ ved at vi har sendt sms om at ‘nå sitter vi på møte med din datter og venter på deg. Hvor er du?’”

Et gjennomgående trekk i det kvalitative materialet er at skoleansatte og flere av de unge understreker at foreldremøte bør være obligatorisk, og at foreldre bør ha en plikt til å møte opp på skolen. I tillegg rettes det fokus på hvordan man helt konkret kan få minoritetsforeldre mer på banen. En skoleansatt forteller om utstrakt samarbeid med skolens minoritetsrådgiver hvor de har prioritert både å få foreldrene til å komme til en samtale, og det at foreldrene skal snakke når de er til samtale:

*“Et eksempel er en samtale med en familie hvor mor og far sitter og kikker ned i gulvet og ikke sier noe. Så sier minoritetsrådgiveren: Nå er det viktig at **du** far sier noe! Så ser far opp og begynner å snakke. Så sier far at først og fremst må hun (datter) gjøre det hun vil [dette gjelder videre fagvalg]. Datter kikker opp, hun lyser og kommer også med i samtalen. Det blir en fin samtale mellom far, datter og skoleansatte”.*

Slik kan man skape en personlig relasjon mellom foreldre og skole. Flere av de skoleansatte understreket betydningen av dette:

“Det å etablere en foreldrerelasjon før problemene kommer – det er gull verdt!”

Videre var de ansatte og ungdommene opptatt av at man burde lage arenaer for felles kulturutveksling. Sitatene under er fra to forskjellige ungdommer:

“Man burde ha foreldremøter for bare utenlandske foreldre der man snakker om og forklarer om hva norsk kultur er. Våre foreldre sitter hjemme og lager seg forestillinger som ikke stemmer. Det er som å skrive under på et papir du ikke vet hva er! Våre foreldre må få info om normale forventninger”.

“Foreldre burde få kurs i hva som forventes i norsk kultur – da ville det bli enklere for dem å forstå sine barn”.

Det legges vekt på at man må trekke inn foreldregruppa sånn at de blir kjent med andre, innvandrerforeldre må integreres i foreldregruppa gjennom foreldremøter, FAU, osv. Jevnlig kontakt med foreldre og god informasjon kan også bidra til at foreldrene får mer innblikk i hva som skal skje og på denne måten kan man unngå noen misforståelser. Pierre Bourdieu bruker begrepene ”doxa” eller ”habitus” for å beskrive det som blir tatt for gitt og sier at habitus er den implisitte kulturelle kunnskapen vi internaliserer gjennom det dagliglivet vi lever (Eriksen og Sørheim 2006) Det er viktig å være bevisst på at informasjon man tar for gitt at ”alle” vet, ikke nødvendigvis trenger å være det. Dette krever god informasjon, noe følgende sitat illustrerer:

“I noen tilfeller kan det å trygge foreldrene på situasjoner som for eksempel klasseturer gjøre at barna får delta på mer/får mer spillerom. Det er ikke alltid det handler om ære, noen ganger handler det om kunnskap. For eksempel må de få vite at det er voksne med på turen, at gutter og jenter sover atskilt osv.”

Når man gir informasjon er det viktig å være bevisst på bruk av tolk i samtale. Dette bidrar til gjensidig forståelse og øker sjansen for å få tak i nyanser i samtalen. Mange kommunikasjonsutfordringer i møte mellom minoritetsspråklige og majoritetsspråklige kan imøtekommes ved bruk av tolk (Söderström, Kittelsaa og Berg 2011). Det er også viktig at de unge ikke blir brukt som tolker. En av informantene vi snakket med sa:

“Mange barn blir tolk for sine foreldre i møter med skole og hjelpeapparat. Vi har egentlig ingen kontroll på hva de sier”.

Det å bruke tolk er et ansvar man har som offentlig ansatt, men tjenesteapparatets bruk av tolk har vist seg å være veldig varierende (IMDi 2007, 2008; Sørheim 2008). Gjensidig forståelse, og bruk av tolk når det er nødvendig, vil være essensielt dersom man skal opparbeide et godt skole-hjem samarbeid og dersom gjensidig kulturutveksling skal være mulig.

4.5 Minoritetsrådgiverens rolle og arbeid

I samarbeidet mellom hjem og skole har minoritetsrådgiverne ofte hatt en sentral rolle ved at de har deltatt på møter sammen med foreldre. I tilfeller hvor man konkluderer med at ungdommen blir utsatt for ekstrem kontroll begrenses ofte lærerens rolle. I noen tilfeller følger rådgivere opp, og i noen tilfeller sitter skolen i en eventuell ansvarsgruppe rundt ungdommen, men i stor grad overføres arbeidet med familien til andre etater og/eller minoritetsrådgiver. Dette handler om læreres ressurser, tid og mulighet til å "holde i saken" og om hva som ligger innenfor skolens ansvarsområde. I det følgende skal vi se nærmere på minoritetsrådgivers arbeid.

Minoritetsrådgiverne har hatt en sentral rolle i arbeidet mot æresrelatert ekstrem kontroll og tvangsekteskap siden 2008. De skal arbeide med å forebygge tvangsekteskap og det er et mål at det skal arbeides både individ- og systemrettet. Våre data viser at minoritetsrådgivers tilstedeværelse har ført til økt fokus på tvangsekteskap og nærliggende temaer i skolen og de har bidratt til økt kunnskap i skolen. Flere oppgir at minoritetsrådgiveren på skolen har gitt informasjon og spredt kunnskap om temaet, og noen sa at fokuset på ekstrem kontroll og tvangsekteskap først ble reelt etter at minoritetsrådgiveren ble ansatt. Minoritetsrådgiverne har jobbet ulikt i forhold til å spre informasjon, men de fleste har arrangert kurs/seminar for de ansatte på den skolen de har hatt tilholdssted. Noen har i tillegg arrangert større seminarer og invitert inn andre etater. Hvor mye kunnskap som har blitt formidlet varierer noe fra skole til skole, og det ser ut til å handle om skolens fokus på problematikken, lærernes interesse og minoritetsrådgivernes måte å arbeide på.

Når det kommer til hva man gjør ved mistanke om at unge utsettes for ekstrem kontroll, har vi gjennom data fra intervjuene sett at minoritetsrådgiverne har hatt en sentral rolle¹⁵. Mange av de skoleansatte vi har intervjuet sier at de ofte har henvist ungdommen videre til minoritetsrådgiveren og at han/hun har fulgt opp saken videre. Flere av minoritetsrådgiverne vi har snakket med sier at det første de gjør ved mistanke er at de drøfter saken anonymt med andre instanser, for eksempel politi og barnevern. I drøftingen vurderes det om man skal gå videre inn i saken eller ikke, og eventuelt hvordan man skal gå frem videre. Det fremkommer gjennom intervjuene at

¹⁵ Siden vi har hatt fokus på skoler hvor det har vært ansatt minoritetsrådgivere, vil dette være naturlig. Hvordan saksgangen er på andre skoler har vi imidlertid lite kjennskap til.

minoritetsrådgiverne innkaller ungdommen til samtale i de sakene der man mistenker at ekstrem kontroll forekommer.

Ordningen med minoritetsrådgivere i skolen er en midlertidig ordning som i utgangspunktet skulle vare frem til 1.januar 2012I. Det siste halve året har vært planlagt brukt til implementering og forankring i skolen med tanke på arbeidet minoritetsrådgiver har utført siden oppstarten. I vårt datamateriale formidler de skoleansatte at de er usikre på om de kommer til å klare å holde fokus på temaet dersom minoritetsrådgiveren slutter. Flere opplever at det er behov for at det fortsatt er noen som holder et overordnet fokus på temaet og som innehar en spesiell kompetanse på området. I tillegg handler det om at minoritetsrådgiveren har *tid* til å ta samtale med de unge når det er behov for det. Både lærere og rådgivere på skolen har undervisning og andre oppgaver som gjør at dagene deres er fulle, og det blir vanskelig å ta en samtale på sparket. Minoritetsrådgiveren derimot har større fleksibilitet til å stille opp når situasjonen tilsier at det er nødvendig. I tillegg fremholdes det som svært positivt at minoritetsrådgiver er tilgjengelig utenom skoletid og har en utvidet rolle i forhold til de som kun er ansvarlig for det som omhandler skolehverdagen.

En av de skoleansatte forteller om et samarbeid med minoritetsrådgiver som fungerer "utmerket", og om hvordan minoritetsrådgiveren helt klart er en ressurs for skolen:

"Jeg skjønner ikke hvordan skolen skulle klart seg uten minoritetsrådgiver. Hun er ekstremt flink. Hun har et stort nettverk og hun er alltid tilgjengelig... og det er kjempeviktig for vi andre kan være opptatt med undervisning og ikke ha mulighet til å svare på den sms'en akkurat der og da".

Hvorvidt ordningen med minoritetsrådgivere skal videreføres i dagens form er imidlertid et annet spørsmål. Her er det delte meninger. Det er enighet blant mange av informantene om at det vil bli vanskelig for skolen å opprettholde samme fokus og arbeidsoppgaver som minoritetsrådgiveren innehar. Samtidig kommer det frem at ordningen med minoritetsrådgiver kan være en "sovepute" som gjør at kunnskapen og arbeidet ikke implementeres i skolen, men blir et område på siden av det skolen jobber med. Minoritetsrådgiveren har en annen arbeidsgiver enn de andre på skolen, noe som gjør at de ofte blir lite integrert i skolens helhetlige organisering. Dette var et fokusområde både blant minoritetsrådgivere og skoleansatte, og en av de skoleansatte uttrykte:

"Det er vanskelig når minoritetsrådgiveren har en annen arbeidsgiver... skolen får ikke det eierforholdet til det".

Gjennom undersøkelsen fremkommer det at denne måten å organisere ordningen på også medfører at noen av minoritetsrådgiverne føler at de i stor grad er alene med arbeidet. Minoritetsrådgiverne jobber med sensitive og komplekse saker, og å føle at man har støtte fra andre er svært viktig for at man skal holde ut i en slik jobb. Noe som illustreres i følgende sitat:

“Det er veldig ensomme stillinger og vi får ingen oppfølging. Det er ingen som spør hvordan det går med meg”.

I tillegg til å bidra til kompetanseheving av ansatte har noen minoritetsrådgivere vært inne i klassene og informert om tvangsekteskap eller hatt dette som tema i for eksempel samfunnsfag. Det er store uenigheter om hvordan man skal fronte minoritetsrådgiverens rolle og flere er opptatt av at det å ta kontakt med minoritetsrådgiver kan virke stigmatiserende. Dette kan oppleves som en vanskelig balansegang og en av våre informanter uttalte:

“Det er bare de minoritetsspråklige som må gå dit mens alle kan gå til sosialrådgiver”.

På enkelte skoler har de valgt å organisere det noe annerledes ved at minoritetsrådgiver er mer synlig i miljøet. Han/hun snakker med ungdommene og bygger tillit til elevene utenom en til en-samtaler. Her avvises ingen når de tar kontakt med minoritetsrådgiver, men hovedfokus ligger fortsatt på de minoritetsspråklige elevene. En av informantene sa:

“Hovedutgangspunktet er at de minoritetsspråklige er på lik linje med de andre, samtidig er det viktig å ha en nøkkelperson som har fokus på denne gruppen spesielt og holder det varmt”.

I arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll er det, som vist tidligere, vanlig at lærere henviser de unge til minoritetsrådgiveren på skolen. En sentral del av minoritetsrådgiverens arbeid er å bygge gode relasjoner til de unge og av at de unge skal få tillit til dem. Dette er viktig ikke minst i forhold til å bringe sakene videre.

4.5.1 Om å bringe saken videre

Å bygge relasjoner og tillit er viktig i forhold til å gi de unge rom til å snakke og for å få samtykke til å henvise til andre instanser. Samtykke er noe minoritetsrådgiverne snakker mye om, og noen sier at de *skal* ha samtykke før de henviser videre. Bakgrunnen for dette er at ingen instanser vil komme noen vei uten at ungdommen selv er interessert i å ta i mot hjelp. I tillegg er det viktig at den unge har en “alliert”, som ofte er minoritetsrådgiveren, og det vil være et svik om denne tilliten brytes.

Minoritetsrådgiverne er klare over meldeplikten til barnevernet, men de er opptatt av at det å melde til barnevernet uten ungdommens samtykke kan gjøre situasjonen verre for ungdommen. En av minoritetsrådgiverne sa følgende:

“Vi innhenter alltid samtykke, men er det snakk om liv og helse melder vi likevel. Vi jobber og jobber og har samtaler helt til vi får samtykke. Hvis ungdommen ikke møter opp eller er interessert i hjelp så får ikke barnevernet gjort jobben sin uansett”.

Resonnementet over er knyttet til det å motivere ungdommen for hjelp, men også nødvendigheten av at ungdommen forteller om sin situasjon for at hjelpeapparatet skal ha mulighet til å få frem utfordringene i saken. Det betyr ikke at minoritetsrådgiverne skal la være å melde til barnevernet, men jobben som gjøres i forhold til motivasjon for samtykke til bekymringsmelding er veldig viktig. Slike samtaler handler ikke bare om å innhente samtykke, men kan også være en nyttig prosess for de unge i forhold til å reflektere rundt egen situasjon sammen med noen andre. I tillegg kom det frem gjennom undersøkelsen at de aller fleste samtykker til henvisning videre når de får mer informasjon om hva andre instanser kan bistå med og på hvilke måter de jobber.

“Min oppgave er å hjelpe disse ungdommene til å finne styrke til å klare seg. Jeg utfordrer dem, men har samtidig respekt og er ydmyk. Vi må lære elevene å reflektere, ikke si til dem hva de skal gjøre. Dette gjelder også i møte med foreldrene: vi må få dem til å reflektere selv”.

Det er likevel ikke alltid slik at sakene meldes videre til andre instanser. Flere av minoritetsrådgiverne understreker viktigheten av å utrede godt i disse sakene, da det noen ganger kan handle om dårlig kommunikasjon og misforståelser. I noen tilfeller har minoritetsrådgiverne samtaler med foreldrene for å få deres syn på saken. Ved innkalling av foreldrene sies det sjelden direkte at det handler om mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll, da dette kan gjøre at man får et dårlig utgangspunkt for å skape en god relasjon. I tillegg kan det å innkalle med bakgrunn i mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll føre til uheldige konsekvenser for den unge. Å bruke fravær eller fall i karakterer som en inngangsport og grunn til å kalle inn til samtale, kan være en god løsning i følge flere. Det gis også eksempler på at man innkaller til flere samtaler for å bygge en god relasjon til foreldrene.

4.6 Forebyggende arbeid i skolen

Et annet viktig moment som kommer frem gjennom undersøkelsen er at skolen bruker mye tid på forebygging og holdningsskapende arbeid. Skolens har lovpålagte plikter i forhold til å skape et godt fysisk og psykososialt læringsmiljø som fremmer helse, trivsel og læring¹⁶. Gjennom å ha et godt psykososialt læringsmiljø kan man også gjøre godt forebyggende arbeid. Blant de skoleansatte vi har snakket med har det vært mange eksempler på tiltak som iverksettes for å fremme et positivt læringsmiljø generelt og også tiltak med fokus på forebygging av æresrelatert ekstrem kontroll og tvangsekteskap spesielt. En av de skoleansatte uttalte:

“Det er viktig å fokusere på forebygging, ellers kan man ende opp med mye brannslukking...”

Flere av våre informanter er opptatt av at det er viktig å jobbe for at æresrelatert kontroll, vold og tvangsekteskap ikke skal være tabubelagt. Mange mener at informasjon og diskusjon om temaet er veien å gå, og vi har fått flere eksempler på at skolen tar opp dette som tema i for eksempel samfunnsfag. Dette har i følge flere informanter vært nyttig, noe følgende sitat illustrerer:

“Vi prøver å unngå at det blir tabu gjennom å ta det opp og lese tekster om det. Vi har sett på ulike former for “giftemål” og dette gir rom for diskusjon. Jeg vet ikke om det tar bort skammen, men terskelen for å snakke om det blir i alle fall lavere”.

I likhet med diskusjonen om hvordan man skal fronte minoritetsrådgivers rolle, som vi så tidligere i kapitlet, er det også knyttet en del diskusjoner til hvordan man skal jobbe med temaet og hva som er den beste måten å gjøre det på med sikte på å redusere tabu. Mens noen mener at åpenhet og tydelig kommunikasjon er den beste løsningen mener andre at det å snakke om temaet i en klasse vil føre til stigmatisering og være ubehagelig for dem det gjelder.

Noen av de ansatte forteller også om episoder de mener er uheldige. Et eksempel er en lærer som fikk en bunke brosjyrer om tvangsekteskap fra minoritetsrådgiver og ble bedt om å dele ut til de som man mente kunne ha bruk for det. Læreren nektet fordi det ble for stigmatiserende og fortalte:

“Det ville bli som å gå ut og sette merkelapper på de som jeg mener var mest utsatt. Det ville bli helt feil. Jeg mener man heller må kunne dele ut slike ting under elevsamtale når man har eleven på tomannshånd. Det kan være vanskelig å gi dem oppfølging uten at det blir stigmatiserende, men denne typen info og oppfølging må

¹⁶ Se opplæringsloven § 9a-1 og 9a-3

være basert på relasjonen til eleven. Vi må åpne for å gi info – og eleven må være mottakelig og da må det gjøres i en trygg setting... man kan i alle fall ikke gå rundt på skolen og dele ut i all offentlighet”.

Også flere av minoritetsrådgiverne vi snakket med nevnte denne typen problematikk.

“Når slike tema blir satt på dagsorden vil alltid en del saker dukke opp, og da må vi se om vi har kompetanse. Hvem skal jeg da samarbeide med og har mine skoler nok kompetanse? Kan de ringe meg? Kan mor ringe meg? Hvordan dele ut brosjyrer for eksempel? Hvor skal de legges ut? Skal de legges ut eller gjøres tilgjengelig på skolen... saker kommer kanskje gjennom en venninne... eller man går til rådgiver... det er en stor utfordring å spre info, men jo mer elever vet om det – jo større sjanse er det for at man kan hjelpe”.

En del mener at det å jobbe med psykososialt arbeid og mobbing generelt er viktig, og trivsel på skolen vil ha stor betydning for at de utsatte barna og ungdommene skal møte opp og kunne ha mulighet til å opparbeide et tillitsforhold til noen på skolen. I mange tilfeller kommer mistanken om ekstrem kontroll fra venner av den som utsettes for det, og det å være inkludert og ha venner kan sånn sett være viktig for å oppdage ekstrem kontroll.

4.7 Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger

Det er mange faktorer som vil påvirke skoleansattes muligheter til å se og bistå unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll. Det handler både om de ansattes kompetanse i forhold til å vite hvilke varselsignaler man skal se etter og det handler om trygghet til å handle. Dette er saker som er komplekse og som vil kreve grundige vurderinger i hver enkelt sak. Formaliserte rutiner er viktige for å skape trygghet og for å synliggjøre skoleansattes handlingsrom i slike saker. Selv om det foreligger skriftliggjorte rutiner i skolens arbeid mot tvangsekteskap er det viktig at det settes mer fokus på prosessen i forkant av et eventuelt tvangsekteskap, altså på æresrelatert ekstrem kontroll som prosess, og at det lages konkrete rutiner i forhold til akkurat dette.

Gjennom dette kapitlet har vi sett at skolen har fokus på betydningen av et godt foreldresamarbeid og det å være i forkant. Godt foreldresamarbeid vil være viktig i forhold til forebygging og det å oppdage tilfeller av æresrelatert ekstrem kontroll. Ved å ha møter med foreldre kan man oppdage bekymringsverdige forhold på et tidligere tidspunkt, og det kan være lettere å ta kontakt dersom man har mistanke om at noe er galt. Det som imidlertid fremkommer som en utfordring er foreldrene som ikke møter opp. En måte å løse dette på kan være at skoleansatte er mer aktive opp mot foreldrene for å få de til å møte opp, for eksempel ved bruk av SMS. Det å bruke fravær som en mulig inngangsport kan også være en løsning. Bruk av tolk i slike samtaler vil være

svært viktig, og gjensidig forståelse kan bidra til større motivasjon for oppmøte ved neste innkalling.

Det å snakke med de unge vil for mange skoleansatte kunne oppleves utfordrende, samtidig som dette er viktig for å avdekke og bistå de unge. For de unge som utsettes for dette vil det være skremmende både å skulle fortelle noe, og ikke å skulle fortelle noe. Det blir av vesentlig betydning at de unge har noen å snakke med som de kan stole på. Det å opparbeide nok tillitt til at de unge skal føle seg trygge vil ta tid, noe som vil kreve gjentatte samtaler og åpenhet. Det er også av vesentlig betydning at de unge får god informasjon om hvilken hjelp det er mulig å få. Flere av informantene understreker betydningen av å innføre tiltak på ungdomsskoletrinn og kanskje på barneskole.

Vi har sett at det er diskusjoner knyttet til minoritetsrådgivers rolle og at det finnes både positive og negative sider. De positive sidene er blant annet at minoritetsrådgiverne får mer kursing og faglig oppdatering, og at de har bedre tid til å jobbe med dette temaet enn andre siden de har et smalere fokusområde. Minoritetsrådgiver er tilgjengelig (ikke opptatt med undervisning) og har kompetanse. Samtidig er det en fare for at minoritetsrådgiver ikke blir nok integrert og forankret i skolen og at man dermed ikke får utnyttet den faglige kompetansen. Det er tydelig et behov for at minoritetsrådgiveren skal integreres i skolens helhetlige organisering og det bør vurderes hvorvidt minoritetsrådgiveren skal bli en del av den ordinære rådgivningstjenesten i skolen, men med fokus på den aktuelle problematikken. Dersom dette skal fungere vil det være viktig at minoritetsrådgiverne har en tydelig stillingsbeskrivelse hvor arbeidsoppgavene og ansvarsområdet er konkretisert og avgrenset. Tilgjengelighet og spisset ansvarsområde er to av suksessfaktorene med minoritetsrådgiverne, noe som vil være viktig at videreføres.

Skolen har en viktig rolle i forhold til forebygging. Det er ulike meninger om hvordan man skal drive forebygging i forhold til æresrelatert ekstrem kontroll (og tvangsekteskap) da noen mener at det er fare for stigmatisering. De unge selv er imidlertid veldig tydelige på at det er viktig at det spres informasjon til de unge om hvor de kan søke hjelp, hvilke rettigheter de har og hva de kan forvente av hjelpeapparatet når de søker hjelp. Diskusjoner rundt temaet i klassen kan også være en løsning, men dette vil avhenge av at en finner en vinkling som er god for å få frem refleksjoner uten at det stigmatiserer eller gir inntrykk av at det er rettet mot spesielle elever i klassen. Det å ha det som tema gjennom tekster i norsk eller historie kan være en av løsningene. Vi anbefaler følgende:

- Konkretisere og formalisere rutiner og sjekklister i forhold til æresrelatert ekstrem kontroll for å skape trygghet hos ansatte
- Videreføre eksisterende rutiner i skolen
- Fokus på foreldremøter/foreldresamtaler

- Purre på foreldrene (for eksempel ved bruk av SMS)
- Bruk av tolk i foreldresamtaler når dette er nødvendig
- God informasjon til foreldrene for å unngå misforståelser og bygge ned barrierer
- Sikre at alle har en voksen å snakke med
- Møte de unge med åpenhet og gi dem tro på at hjelpeapparatet kan gi dem hjelp
- Innkalle unge utsatte gjentatte ganger (det tar tid å opparbeide tillit)
- Gi skoleansatte mer kompetanse og trygghet i samtaleteknikk: hvordan snakke med unge utsatte, hvordan ta opp vanskelige og tabubelagte tema
- Tiltak må forankres i ledelsen slik at det sikres helhetlig fokus på temaet
- Minoritetsrådgiver bør integreres i skolens helhetlige organisering (en mulighet er at minoritetsrådgiveren blir en del av den ordinære rådgivningstjenesten)
- Dersom minoritetsrådgivere i skolen ikke videreføres må det sikres at fokuset opprettholdes på annen måte
- Mer informasjonsspredning til de unge gjennom ulike metoder: for eksempel brosjyrer og nettsteder
- Generelle diskusjoner rundt tematikken i klassen, både som arena for å spre informasjon og for å unngå at temaet forblir tabubelagt

5. Betydning av offentlig hjelpeapparat og erfaringer med samarbeid mellom etatene

Det er hevdet at mange barn og unge som utsettes for tvangsekteskap, ekstrem kontroll eller annen æresrelatert vold kunne vært hjulpet på en bedre måte dersom familiene hadde fått hjelp på et tidligere tidspunkt og innsatsen fra ulike hjelpeinstanser hadde vært bedre koordinert (IMDi 2010). Et viktig anliggende i denne studien har vært å fokusere på hvordan hjelpeapparatet, og spesielt skolene, kan samarbeide for å se og bistå unge som er eller har vært utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll. Dette kapitlet baseres på funn fra den kvantitative undersøkelsen og intervjuene med ansatte, unge utsatte og andre fagpersoner.

Historiene fra ungdommene og fra informanter tilknyttet de ulike etatene forteller om et hjelpeapparat som i mange tilfeller fungerer bra, men i andre tilfeller svikter. I surveyen stilte vi spørsmål i forhold til hvordan respondentene opplever at ungdommenes behov ivaretas i tilfeller hvor hjelpeapparatet kobles inn:

Tabell 5.1 Ivaretas ungdommens behov når hjelpeapparatet kobles inn? Fordelt på etat (prosent).

Opplever du at ungdommenes behov ivaretas i de tilfeller hjelpeapparatet kobles inn?	Ja	Nei	Vet ikke	(n)
Politi	-	(14)	(86)	(7)
Barnevern	65	4	30	(46)
Skole	41	8	51	(107)
Total	46	7	47	(160)

Av tabellen overfor ser vi at respondentene fordeler seg nokså likt på to grupper: nesten halvparten (46 prosent) mener ungdommenes behov ivaretas, mens den andre halvdel (47 prosent) svarer «vet ikke» på dette spørsmålet. Det at en så stor prosent oppgir at de ikke vet kan henge sammen med flere forhold. Det å svare på hvorvidt de unges behov ivaretas kan være vanskelig, da det er en forutsetning at man vet hvilke behov de unge har for at man skal ha mulighet til å svare på om disse blir møtt. Dette kan det i mange tilfeller være vanskelig å vite på grunn av at mange av de unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll vil holde mye for seg selv.

Hvis vi ser det i sammenheng med det kvalitative materialet, ser vi at de skoleansatte oppgir at de får lite informasjon om hvordan ungdommene ivaretas utenfor skolekonteksten. Dette handler blant annet om at de får lite informasjon fra barnevernet, i tillegg til at de unge ofte er tilbakeholdne med informasjon selv. Historiene til de unge og historier fortalt av ansatte ved ulike instanser innehar en del fellestrekk. Fortellingen under viser en typisk beskrivelse av et fungerende hjelpeapparat:

En norskfødt jente med utenlandsk opprinnelse starter første året på videregående skole. Hun er skoleflink, har venner, er glad og fornøyd. I løpet av høstsemesteret blir hun imidlertid passiv, får høyt fravær, de gode karakterene ramler ned mot stryk, og hun blir trist og innesluttet. I noen av historiene blir denne jenta fanget opp av en lærer, en rådgiver eller helsesøster, eller en annen person tilknyttet skolen. Felles for de 'gode fortellingene' er at ungdommen får tillit til denne personen, føler seg ivaretatt og tør etter hvert å dele sin historie. Som regel fortelles det om æresrelatert ekstrem kontroll som har eskalert det siste semesteret, ofte med innslag av fysisk vold og planer for giftemål neste sommer. Denne ungdommen får hjelp.

I noen tilfeller blir foreldre innkalt og man starter en dialog. I andre tilfeller blir hun tilbudt en annen type hjelp som kan ende med at hun får offentlig støtte (både økonomisk og praktisk) til å starte et 'nytt' liv på egenhånd. I noen tilfeller brytes kontakten med familien, i andre tilfeller kan denne opprettholdes, ofte under politibeskyttelse den første tiden. Noen beholder også kontakt med en eller to nære slektninger, for eksempel en søster eller en bror, i all hemmelighet. Av de ungdommene vi har snakket med er de fleste godt fornøyd med det offentlige hjelpeapparatet, men de som har flyttet savner kontakten med familien sin.

Vi har tidligere vist at de ulike instansene har ulik praksis for hvordan de jobber med saker som omhandler ekstrem kontroll. Hvordan politiet møter en sak i forhold til barnevern og skole vil naturlig nok være ulikt, men i tillegg finner vi at det er variasjoner mellom ulike skoler, barneverntjenester og politistasjoner. I tillegg til forskjeller mellom instansene er det også forskjeller innad i hver tjeneste.

5.1 Hva gjøres ved mistanke?

Et viktig spørsmål i prosjektet var å undersøke hvorvidt saker med mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll meldes til politi eller barnevern, eller om ansatte på skolen blir sittende med dette ansvaret alene. Det har vært fokusert mye på meldeplikten til barnevernet og det kom frem gjennom intervjuene at det varierer hva som gjøres ved mistanke om ekstrem kontroll, noe vi også diskuterte kort i kapittel 4. For å få svar på hva som gjøres ved mistanke om ekstrem kontroll spurte vi respondentene hva de gjorde i slike tilfeller¹⁷.

¹⁷ Her var det mulig å krysse av på flere alternativer. Se tabell 4.4 for flere detaljer knyttet til figuren.

Figur 2

(Prosent, n=211)

På spørsmålet om hva de gjorde sist ved mistanke om ekstrem kontroll ser vi at det å diskutere med kollegaer og å ta opp mistanken med nærmeste leder er to av alternativene svarene som en stor andel har krysset av for. Det er imidlertid stor variasjon mellom etatene på hvordan de arbeider, noe vi ser av figur 4.4. Vi ser også av figur 2 at er vanlig å kontakte annen instans (31 prosent), noe som vitner om at det er utstrakt behov for samarbeid.

5.2 Samarbeid mellom og innad i etater

Evalueringen av arbeidet med handlingsplanen mot tvangsekteskap påpeker at det er viktig at samarbeidet mellom etatene styrkes (Steen-Johansen, Lidén og Aarset 2010), noe også IMDi (2010) har påpekt. En av problemstillingene i dette prosjektet har derfor vært å se på hvordan skolen kan/bør samarbeide med politi, barnevern og andre instanser for at den unge skal få best mulig hjelp og oppfølging. Samarbeidet mellom etatene varierer fra sted til sted, fra person til person og fra etat til etat. Eksemplene her strekker seg fra at samarbeidet har vært fantastisk til at samarbeid har vært nesten fraværende. Samarbeid er viktig i slike sensitive og komplekse saker, og man må være bevisst sin egen rolle, slik en av informantene understreker:

“Man trenger ikke eie en sak, man skal sende den videre til rette instans”.

Selv om det er store variasjoner i hvordan etatene arbeider ved mistanke om ekstrem kontroll, er inntrykket likevel at det i flere tilfeller er et godt samarbeid rundt disse sakene. Det fremkommer at det flere steder er arrangert faste møtepunkter mellom

barnevern og politi, og i mange tilfeller er også skolen involvert. Blant annet er Drammensprosjektet og SaLTo to av prosjektene som har mye erfaring med dette¹⁸.

5.3 Samarbeid med skole

Et viktig anliggende i surveyen var å undersøke i hvor stor grad det var samarbeid mellom de ulike etatene. De ansatte ble derfor spurt om i hvor stor grad de vanligvis samarbeidet med skole.

Tabell 5.2 I hvilken grad samarbeider du vanligvis med skole? Fordelt på etat (prosent).

I hvilken grad samarbeider du vanligvis med følgende aktører i arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll - Skole	Ikke aktuelt	I liten/ svært liten grad	I noen grad	I svært stor/ stor grad	(n)
Politi	(14)	-	(86)	-	(7)
Barnevern	5	5	21	71	(44)
Skole	19	8	27	47	(88)
Total	14	7	27	52	(139)

Vi ser av tabellen at halvparten av de spurte oppgir at de samarbeider med skole i stor eller svært stor grad. Tabellen viser også at halvparten av de skoleansatte har oppgitt utstrakt samarbeid med skole. Dette kan handle om at lærerne som har svart i stor grad sender saken videre til sosiallærere som igjen tar ansvar for å følge opp saken videre og eventuelt henviser til annen instans. Dette bekreftes også av de kvalitative dataene. I tillegg handler det om samarbeid mellom ulike skoler. I det kvalitative materialet kommer det frem flere eksempler på at det samarbeides med andre instanser enn skole, politi og barnevern slik vi har spurt om i denne undersøkelsen. Flere steder er det opprettet utvidede samarbeidsfora med mange involverte og det fremholdes at tverrfaglig samarbeid er viktig og nødvendig for å finne gode løsninger på sakene. Her kan vi igjen se til Drammensprosjektet.

I tillegg til møteplasser og samarbeidsfora er det viktig at det er kvalitet i samarbeidet mellom etatene, slik at de involverte føler at det er viktig å prioritere samarbeidet. I surveyen spurte vi respondentene hvordan de vil karakterisere kvaliteten i samarbeidet med skole:

¹⁸ Se Drammen kommune og Drammen politistasjon (2010) og <http://www.salto.oslo.kommune.no/>.

Tabell 5.3 Kvaliteten i samarbeidet med skolen (prosent).

Hvordan vil du karakterisere kvaliteten i ditt samarbeid med følgende aktører i arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll - Skole	Ikke aktuelt	Dårlig/Svært dårlig kvalitet	Både og	God/svært god kvalitet	(n)
Politi	(17)	-	(50)	(33)	(6)
Barnevern	10	4	31	55	(42)
Skole	28	3	24	45	(93)
Total	22	3	27	48	(141)

Fordelingen viser at mange av de ansatte i barnevernet opplever god kvalitet i samarbeidet med skole, men at nesten en tredjedel vurderer samarbeidet som både og. Tilsvarende finner vi for de skoleansatte. Mens majoriteten synes det er godt samarbeid mellom skolene, er det om lag en av fire som mener dette er både og. Det betyr at det er et forbedringspotensial. I den grad det ble tatt opp i det kvalitative materialet handlet de typiske historiene om at man i en travel hverdag ikke har mye tid og krefter igjen til å pleie og følge opp samarbeid med andre skoler. I noen tilfeller ble det også uttrykt frustrasjon i forhold til samarbeidet skoler imellom, som er tydelig illustrert i historien fra en av lærerne under:

“Vi hadde en jente her på 16 år som begynte på 1.trinn. Hun snakket godt norsk, var flink og lærte fort. Etter hvert fikk hun utagerende oppførsel og hun avreagerte på skolen. Jeg fulgte henne opp og etter hvert åpnet hun seg litt og litt. Hun fortalte om en streng far og en dag knakk hun sammen i en time på skolen og løp gråtende ut. Læreren sprang etter henne og trøstet henne og snakket med henne. Eleven fortalte da om ekstrem kontroll og vold og hun viste frem merker etter slag. Hun fortalte også at hun av og til flyktet fra far. Sosialrådgiver og minoritetsrådgiver ble koblet inn. Jenta nektet kontakt med barnevernet da hun hadde dårlig erfaring med dem fra før. Etter en stund ble jenta flyttet til en annen skole uten at det var noen informasjonsutveksling. Hva skjedde med henne? Jeg vet ikke. Jeg fikk etter en stund en henvendelse fra en ny skole og ble bedt om å lage en rapport på jenta. Jeg jobbet virkelig med rapporten. Jeg dokumenterte hendelser, fant datoer, brukte mange timer og kvelder og sendte rapporten. Så tenkte jeg: Nå har jeg sendt en rapport ut i det store intet!! Dette er det mest frustrerende med jobben: Vi vet ikke hva som skjer etterpå. Hjalp det? Gjorde jeg det riktige? Hva er lurt å gjøre neste gang?”

Flere av informantene uttrykte frustrasjoner over at de ikke vet hva som skjer når de sender en sak fra seg. I historien over handlet det om tilbakemelding fra en annen skole, men det typiske i vårt datamateriale er at mangel på tilbakemelding gikk igjen i forhold til samarbeid med barnevernet.

5.4 Barnevernets arbeid og skolens samarbeid med barnevernet

Barneverntjenesten har en viktig rolle i arbeidet mot tvangsekteskap. Lov om barneverntjenester § 6-4, 2.ledd forplikter offentlige myndigheter til å melde til barneverntjenesten når det er grunn til å tro at barn blir mishandlet i hjemmet eller når det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt¹⁹. Det presiseres videre i “konvensjoner og lover om tvangsekteskap” at trusler om eller gjennomført tvangsekteskap som inkluderer mindreårige er en alvorlig form for omsorgssvikt (BLD 2010a). Barnevernet har også hatt ansvar for å opprette botilbud for denne målgruppen i alle regioner (BLD 2010b). Barnevernet er en viktig instans i arbeidet med ekstrem kontroll, i forhold til både forebygging, hjelpetiltak i familier hvor den unge utsettes for ekstrem kontroll og i forhold til eventuell flytting hjemmefra.

På spørsmål om i hvilken grad de vanligvis samarbeider med barnevernet fikk vi følgende svar:

Tabell 5.4 I hvilken grad samarbeider du vanligvis med barnevernet? Fordelt på etat, (prosent).

I hvilken grad samarbeider du vanligvis med følgende aktører i arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll - Barnevern	Ikke aktuelt	I liten/ svært liten grad	I noen grad	I stor/ svært stor grad	(n)
Politi	(14)	-	(14)	(72)	(7)
Barnevern	18	-	9	74	(34)
Skole	44	20	20	17	(92)
Total	35	14	17	34	(133)

Vi ser av tabellen at over 35 prosent svarer at samarbeid med barnevernet ikke er aktuelt, og av disse er 43,5 prosent skoleansatte. Dette kan handle om at skoleansatte ofte sender saken videre til rådgivere og at dette gjør at det er relativt få av skolens ansatte som samarbeider med barnevernet. Dette bekreftes i det kvalitative datamaterialet hvor vi ser at lærerne ofte får en mer perifer rolle etter at eleven er henvist til rådgivningstjenesten. Hvis vi ser dette i sammenheng med tabell 5.1 ser vi at barnevern oppgir at de samarbeider mye med skole, mens skoleansatte oppgir at de samarbeider med barnevern i mindre grad enn barnevernansatte oppgir. Dette betyr altså ikke at det ikke er samarbeid mellom skole og barnevern, men kan tyde på at samarbeidsansvaret i skolen er lagt til få personer.

Vi spurte i surveyen hvordan respondentene ville karakterisere kvaliteten på samarbeidet med barnevernet og fikk følgende svarfordeling:

¹⁹ Lov om barneverntjenester av 1992

Tabell 5.5 Hvordan vil du karakterisere kvaliteten i samarbeidet med barnevern. Fordelt på etat (prosent).

Hvordan vil du karakterisere kvaliteten i ditt samarbeid med følgende aktører i arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll - Barnevern	Ikke aktuelt	Svært dårlig/ Dårlig kvalitet	Både og	Svært god/ god kvalitet	(n)
Politi	(14)	-	(43)	(43)	(7)
Barnevern	29	-	29	41	(34)
Skole	54	4	21	22	(86)
Total	45	2	25	28	(127)

Tabellen viser at kvaliteten i samarbeidet med barnevernet oppleves varierende. I overkant av 28 prosent opplever at kvaliteten er god eller svært god, mens 25 prosent oppgir at den er både og. Også i det kvalitative materialet finner vi eksempler på både negative og positive omtaler av barnevernet. Flere av de ansatte har positive opplevelser med anonyme drøftinger med barnevernet, og understreker betydningen av barnevernet som en viktig rådgivende instans. De forteller at de ringer og kan diskutere det de betegner som en "mulig bekymring", og at dette oppleves positivt. En av de skoleansatte sa:

"Jeg synes det er nyttig å kunne ringe og drøfte mine bekymringer. Men det er viktig at barnevernet ikke blir invaderende. Det er viktig at man kan bruke dem som rådgivende instans og ringe og drøfte saker med dem."

Samtidig er det gjennomgående i det kvalitative materialet at barnevernet får en del kritikk i forhold til deler av sitt arbeid. Kritikken som rettes mot barnevernets arbeid handler om både at saker ikke følges opp, om deres samarbeid med andre instanser og om det direkte arbeidet med de unge som blir utsatt for ekstrem kontroll. Det fremkommer at informasjonsflyt oppleves som en utfordring for mange i samarbeidet med barnevernet. Det ytres ønske om mer tilbakemeldinger fra barnevernet om hva som skjer i forhold til de unge. I forbindelse med dette ble også barnevernets manglende tilgjengelighet tatt opp og var i følge noen av våre informanter kilde til frustrasjon hos mange skoleansatte. De gir eksempler på at de ringer og ringer, men at de får til svar at de er på møter. De kan være utilgjengelige i mange dager i strekk og svarer heller ikke på e-post. Flere mente også at barnevernet "skjuler seg" bak taushetsplikten og at det i mange tilfeller gjør samarbeidet vanskelig. Sitatene under fra skoleansatte er illustrerende i så måte:

"Det mest frustrerende i forhold til å jobbe med ulike instanser eller koble inn ulike instanser er at man sender saken videre og så vet man ikke mer! Man får ikke tilbakemelding hvis det ikke er fra eleven selv... Men hva skjedde med henne etter at man meldte sak? Vet ikke? Hjalp det? Altså, vi får ikke vite hva som skjer. Det er virkelig veldig frustrerende!"

“Det er problematisk at barnevernet holder tett hele tiden...”.

Det ser ut til at taushetsplikten skaper begrensninger i samarbeidet. I følge Lov om barneverntjenester § 6-7 kan man gi ut informasjon når dette er nødvendig for å forebygge vesentlig fare for liv eller alvorlig skade for noens helse. Det finnes altså rom for at man kan gi informasjon når dette er nødvendig, noe som blir en vurdering som de ansatte i barnevernet må gjøre i hvert enkelt tilfelle.

En av våre informanter var opptatt av at barnevernet i større grad må benytte seg av avvergeplikten og at man heller må ha fokus på hvordan man kan samarbeide. Avvergeplikten er også strengt regulert og trer i kraft når det er snakk om forholdsvis alvorlige straffbare handlinger. Avvergeplikten gir kun adgang til å bryte taushetsplikten i en akutt situasjon der det er fare for alvorlige lovbrudd. Det gis ikke derfor ikke anledning til å benytte denne bestemmelsen som grunnlag for samarbeid og informasjonsutveksling (NOU 2003:31). Vi ser altså at ansatte i barnevernet kontinuerlig er nødt til å gjøre vanskelige vurderinger i forhold til taushetsbestemmelser og avvergeplikt. Gjennom nøye vurderinger, god forklaring på hvorfor man ikke har anledning til å utgi all informasjon og ved å være tilgjengelig for spørsmål og bekymringer vil mulighetene for å få til et godt samarbeid fortsatt være tilstede.

I forhold til arbeid i sakene er det spesielt to områder som peker seg ut som kritiske: sikring av den unge i situasjonen og oppfølging i etterkant. Tradisjonelt sett jobber barnevernet i Norge etter en modell hvor man etter gjennomgang av bekymringsmelding innkaller foreldrene til samtale. Det er i Lov om barneverntjenester § 6-4, 1. ledd fastsatt at opplysninger så langt som mulig skal innhentes i samarbeid med den saken gjelder eller slik at vedkommende har kjennskap til innhenting. I vår studie fortelles det om flere tilfeller hvor barnevernet har innkalt foreldre til samtale og hvor dette har ført til represalier for de unge, noe barnevernet kritiseres for. I ytterste konsekvens kan en slik fremgangsmåte føre til at foreldrene tar med seg ungdommen og rømmer ut av landet. Denne fremgangsmåten kan på den ene siden handle om barnevernets manglende kunnskap om denne typen saker, men det kan også handle om innholdet i bekymringsmeldingen som barnevernet mottar og hvordan alvorlighetsgraden i meldingen vurderes. Materialet viser at det kan være nyttig å utforske/oppfordre til en praksis der det er større rom for å drøfte en sak med barnevernet uten at foreldrene innkalles til samtale. Flere av de skoleansatte understreker at de har hatt nytte av å bruke barnevernet som drøftingspartner.

Det presiseres i *“Konvensjoner og lover om tvangsekteskap”* (BLD 2010a) at det ved mistanke om ekteskap som involverer mindreårige kan være av avgjørende betydning for undersøkelsen at barneverntjenesten og/eller politiet blir varslet før familien blir

informert og at barneverntjenesten eller politiet da vil avgjøre når familien skal involveres. Denne presiseringen kan hjelpe ansatte i barnevernet til å forsvare at de ikke tar kontakt med foresatte i starten av en undersøkelse og kan trygge ansatte i barnevernet på at det er riktig. Det er viktig at dette blir gjort godt kjent blant ansatte i barnevernet.

Vi har også spurt de barnevernsansatte hva de gjorde sist de hadde mistanke om ekstrem kontroll. Som vist i tabell 4.4 ser vi at om lag en tredel av de ansatte i barnevernet innkaller ungdommene til samtale ved mistanke om ekstrem kontroll. Tallene sier derimot ingenting om hvorvidt ungdommene innkalles alene eller sammen med foreldrene, eller hva som skjer etter at ungdommen har vært til samtale med barnevernet. Gjennom de kvalitative intervjuene rettes det kritikk mot barnevernet fra både ansatte og de unge for tillitsbrudd i forhold til unge utsatte. Det vises til flere tilfeller hvor ansatte i barnevernet tar kontakt med foreldrene i tilfeller hvor det er snakk om æresrelatert ekstrem kontroll.

Det kvantitative materialet sier ingenting om ungdommene møter opp til samtalen og hva som eventuelt gjøres i tilfeller hvor de ikke møter opp. Når det gjelder oppfølging får barnevernet også kritikk fra en del av våre informanter. Flere har gitt eksempler på at det kan ta lang tid fra melding til oppstart av sak, og det er eksempler på at det kan ta flere uker mellom barnevernets kontakt med familien. En av våre informanter fortalte om en av sine erfaringer:

“Hvis en ungdom akutt plasseres og så sendes hjem igjen, så bør man inn med tett oppfølging med en gang! Man kan ikke vente i dager og uker med dette. Det handler nok mye om kapasitet til de som jobber i barnevernet, men dette burde vært prioritert!”.

De unge har ulike erfaringer med ulike instanser og ulike personer, men mange av informantene forteller at erfaringene med barnevernet er dårlige. Dette handler i stor grad om at det var flere ulike personer koblet inn, og to av de unge uttalte:

“Det kom nye folk hele tiden”.

“Hver gang måtte jeg begynne på nytt å forklare – jeg mistet troen – de hørte på meg og så forsvant de og neste gang kom det noen andre – så måtte jeg fortelle alt på nytt”.

En av informantene blant skoleansatte forteller om en sak hun meldte der ei jente viste alle klassiske tegn på å bli utsatt for ekstrem kontroll. Hun sier hun var helt sikker i sin sak, men barnevernet henla saken. En annen informant forteller at hun hadde kontakt

med barnevernet fordi de tidligere hadde hatt kontakt med familien da mor var voldelig. Denne ungdommen hadde mye negativt å si om barnevernet, og sa at hun hadde fortalt dem om sin situasjon, men at hun nærmest ble truet til å fortelle og ta det opp med far:

“Nå stoler jeg ikke på dem (barnevernet) jeg trodde de skulle være der når jeg trengte dem, men de var aldri der”.

Med bakgrunn i kritikken som reises mot barnevernet er det viktig å stille spørsmål ved hvordan barnevernet kan jobbe bedre med disse sakene. Kanskje handler det om at ansatte i barnevernet må få kunnskap nok til å vite hva det dreier seg om og på hvilken måte man må møte slike saker. Vi så tidligere i undersøkelsen at mange av barnevernets ansatte føler at de har behov for mer kunnskap om temaet. Manglende kompetanse kan bidra til usikkerhet knyttet til hvordan man skal handle, og man risikerer at man velger en fremgangsmåte som forverrer situasjonen for ungdommen. Ansatte i barnevernet jobber ofte med saker som omhandler vold i nære relasjoner, som har mange likhetstrekk med æresrelatert ekstrem kontroll. Det er viktig at ansatte får trygghet nok til å tørre å ta i bruk denne kompetansen også i den typen saker vi snakker om her. For at de skal være bedre rustet til å ta de riktige beslutningene er det nødvendig at de har kompetanse om prosessene rundt ekstrem kontroll, kollektivistisk familiekultur og hvor sterkt æresbegrepet kan være i enkelte saker.

Ansatte i barnevernet bør ha fokus på å bygge relasjoner til ungdommen i forkant av samtale med foreldrene. Uten at man får en god relasjon til ungdommen som gjør at han/hun forteller, kommer man ingen vei. Æresrelatert ekstrem kontroll vil være svært vanskelig å kartlegge gjennom barnevernets “tradisjonelle” arbeidsmetoder som hjemmebesøk, informasjonsinnhenting, møter og observasjon. Man kan dra på hjemmebesøk, ha samtaler og innhente informasjon, men dersom man ikke klarer å få ungdommens tillit vil man ikke få frem informasjon om faktiske forhold. Ungdommen kan være redde for represalier av foreldrene og ikke våge å si noe. Dersom man ikke får samtykke fra ungdommen bør man vurdere om det er mulig å følge opp saken fra en annen innfallsvinkel i starten slik at man unngår at ungdommen utsettes for noe. Å bygge en god relasjon til ungdommen vil ta mye tid og ressurser, noe som kanskje kan være en av forklaringene på hvorfor dette arbeidet i følge noen av våre informanter ikke har vært godt nok.

Neste steg blir å trygge den unge på at det er viktig å fortelle dette med foreldrene til stede eller at det er greit at noen andre forteller dem det. Man må da i forkant ha utredet saken såpass godt at man vet om det er trygt for den unge å være hjemme etterpå eller om saken er av en så alvorlig karakter at man ikke kan risikere dette. Man bør også ha lagt et løp for hvordan man skal følge opp saken tett i fortsettelsen, både i forhold til sikring av den unge og eventuelle tiltak som skal iverksettes.

5.5 Politiets arbeid

I saker som omhandler ekstrem kontroll er politiet en viktig instans som representerer både makt og hjelp. Det er etablert ordning med familievoldskoordinatorer i hvert av landets 27 politidistrikt. Koordinatoren skal sørge for at den voldsutsatte og deres pårørende møtes med forståelse, kunnskap og innsikt fra politiet, både menneskelig og politifaglig (BLD 2007). Det har blitt utarbeidet en egen veileder til familievoldskoordinatorenes i arbeidet mot tvangsekteskap²⁰. Politiet vil være en svært viktig samarbeidspartner for både skole og barnevern. Skjerming og eventuell plassering på sperret adresse vil i noen tilfeller være realiteten for disse ungdommene og da vil politiet være svært viktig. Vi spurte respondentene i hvilken grad de samarbeider med politiet i saker som omhandler æresrelatert ekstrem kontroll og hvordan de karakteriserer kvaliteten på samarbeidet, og fikk følgende svar:

Tabell 5.6 I hvilken grad samarbeider du vanligvis med politiet? Fordelt på etat, (prosent).

I hvilken grad samarbeider du vanligvis med følgende aktører i arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll - Politi	Ikke aktuelt	I liten/ svært liten grad	I noen grad	I stor/ svært stor grad	(n)
Politi	(20)	-	-	(80)	(5)
Barnevern	5	5	11	80	(44)
Skole	47	20	18	16	(90)
Total	32	14	15	38	(139)

Tabell 5.7 Hvordan vil du karakterisere samarbeidet? Fordelt på etat, (prosent).

Hvordan vil du karakterisere kvaliteten i ditt samarbeid med følgende aktører i arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll - Politi	Ikke aktuelt	Dårlig/ Svært dårlig kvalitet	Både og	Svært god/ god kvalitet	(n)
Politi	(40)	-	(20)	(40)	(5)
Barnevern	5	2	24	69	(42)
Skole	55	2	10	23	(88)
Total	38	2	15	45	(135)

Av tabellene ser vi at det er stor grad av samarbeid mellom barnevern og politi, og at respondentene i barnevernet synes det er god kvalitet i samarbeidet. Blant skoleansatte er det mange som svarer at samarbeid med politiet ikke er aktuelt.

I tabell 4.4 ser vi at politiet i de fleste tilfellene undersøker forholdene rundt saken først og at de i 25 prosent av sakene diskuterer med kollegaer. Det å kalle inn ungdommen til samtale er også vanlig (25 prosent) som første steg i arbeidet med saker som omhandler ekstrem kontroll. Flere av minoritetsrådgiverne har i intervju hatt fokus på politiets

²⁰ Veilederen heter "Arbeid mot tvangsekteskap- en veileder".

rolle og viktigheten av at politiet er med. Våre kvalitative data viser at flere av informantene mener at familiene som utøver æresrelatert ekstrem kontroll ofte har respekt for politiet og at det å få politiet på banen kan gjøre at situasjonen endres i familien. En av informantene uttalte:

“Politiet har betydning fordi de har makt! De har en type makt som fedre skjønner”.

I tillegg er politiet viktige i forhold til å sikre unge som velger å bryte ut av familien og flytte for seg selv. Det er viktig at politiet skjønner hva det gjelder og de må kunne beskytte barn og unge som tar kontakt og melder foreldrene sine. I tillegg er det viktig å ha forståelse for hvilket press de unge er under og at det å melde foreldrene i mange tilfeller kan være vanskelig. En av informantene fortalte at politiet ikke kunne hjelpe henne fordi hun ikke anmeldte foreldrene. Hun var opptatt av at det ikke burde være et hinder for å få hjelp, da hun hadde *“mer enn nok med å overleve”*.

5.6 Samarbeid med andre etater – erfaringer med NAV

Når de unge som utsettes for æresrelatert vold er over 18 år har politiet ansvar for å formidle kontakt med relevante etater, og NAV kan bistå med økonomiske midler (IMDi 2008b). Unge som utsettes for tvangsekteskap eller trusler om tvangsgifting, og som i kortere eller lengre perioder må bryte med familien kan få støtte fra sosialtjenesten (BLD 2008a). I intervjuene kom det fram ulike betraktninger i forhold til NAV som en viktig del av hjelpeapparatet. Det ble understreket både blant minoritetsrådgivere og andre at unge ofte hadde lite kunnskap om og kjennskap til NAV. Sitatene under fra to forskjellige minoritetsrådgivere illustrerer dette.

“Mange av de unge har lite kunnskap, både om skole, NAV og barnevern”.

“De [NAV] burde vært mer på banen, spesielt i forhold til de ungdommene som faller ut. De har vært svært lite involvert i de sakene jeg kjenner til. NAV er jo sentral og har et ansvar for disse”.

I den grad vi snakket med ungdommene om NAV og øvrig hjelpeapparat var også dette vårt inntrykk. Ei av jentene forteller:

“Jeg visste ikke at et fantes slike ting som barnevern, Røde kors og krisesenter og at jeg kunne få penger fra NAV! Jeg var helt uvitende helt til en venninne fortalte meg det”.

Både minoritetsrådgivere, skoleansatte og de unge understreket på hver sin måte at det er stor variasjon i hvilken hjelp man får avhengig av saksbehandler:

“Det er helt personavhengig, man kan stå bom fast hvis man er uheldig”.

“I NAV er du prisgitt den saksbehandleren du får. I min situasjon var saksbehandleren selv innvandrer og hadde stor forståelse for min situasjon. Han hjalp meg masse”.

Det går fram av det kvalitative materialet at når de unge først fikk hjelp av NAV så var de veldig fornøyde. En av jentene vi intervjuet har bare gode erfaringer med NAV intro²¹. Hun hadde fått hjelp både til norskkurs og hjelp til praksisplass. Da vi intervjuet henne var hun i full jobb, og hun la vekt på at det som var en viktig suksessfaktor i hennes tilfelle var at NAV var “lempelige” og lite firkantet i forhold til regler og opptakskriterier:

“De har ikke vært strenge mot meg! De har vært lempelige med reglene og det har hjulpet meg (...) En gang måtte jeg spørre om å bytte kurs fordi kurset ble holdt i det nabolaget hvor medlemmer i min svigerfamilien bodde. Og selv om alle søknadsfrister og alt var ute ordnet de dette uten problemer. Det gjorde at jeg kunne fortsette på kurset!”

Sitatet illustrerer at det å møte fleksibilitet kan bidra til at ungdommene får muligheter å komme seg videre i livet. Mange som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll kan være i den situasjonen at de er avhengige av hjelp fra NAV for å få mulighet til å starte et nytt liv. Sluttrapporten i Drammensprosjektet viser til at Drammen sosialsenter/ NAV hadde få konkrete henvendelser fra personer utsatt for vold i nære relasjoner ved prosjektstart. Derimot ble politi, familievern, introduksjonscenteret, barnevern og andre ofte kjent med økonomiske utfordringer som førte til at enkeltpersoner av økonomiske årsaker ikke kunne bryte med familie, flytte ut av et hjem med mye vold, eller få profesjonell hjelp til å bearbeide sine voldsopplevelser. Dette førte til at Drammen sosialsenter, nå NAV sosial, opprettet en egen kompetansegruppe der slike saker ble sluset inn (Drammen kommune og Drammen politistasjon 2010). Erfaringene fra Drammensprosjektet understreker at for å hjelpe unge utsatte er det ikke bare viktig med fokus og kompetanse i forhold til mellommenneskelige relasjoner. Tiltak må også integreres på systemnivå.

²¹ NAV Intro er kompetansesenteret for arbeidssøkere med innvandrerbakgrunn og finnes i Trondheim, Bergen, Kristiansand og Oslo. NAV Intros hovedoppgaver består i avklaring og veiledning, vurdering av norskkunnskaper, gjennomføre introduksjonskurs til norsk arbeidsliv, praksisutplassering, oppfølging, kvalifisering og ikke minst være en spesialfaglig tilleggsressurs, kompetansespreder og samtalepartner for NAV lokal og eksterne samarbeidspartnere. Nav Intros yrkesveiledere har lang erfaring og kompetanse i å veilede, råde og avklare arbeidssøkere med innvandrerbakgrunn. NAV Intro skal samarbeide tett med kommunenes introduksjonsprogram (kilde: www.nav.no).

5.7 Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger

I datamaterialet finnes eksempler på at samarbeid fungerer bra og dårlig. Suksessfaktorene i forhold til samarbeid ser ut til å handle om flere aspekter; både organisatoriske og personlige. I tilfeller hvor samarbeidet ikke oppleves bra handler det til dels om manglende møtepunkter som fører til lite kommunikasjon mellom etatene, og om manglende informasjonsflyt mellom etater *på tross* av møtepunkter. Formalisert og godt tverrfaglig samarbeid og tydelig ansvarsfordeling er viktig. I tillegg er dette en type saker som ofte krever raske avgjørelser for å sikre den unge, noe som også vil avhenge av gode prosesser og fleksibilitet til å ta sakene raskt når de kommer.

Skolen har et begrenset handlingsrom til å hjelpe de unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll. De skoleansattes kontakt med elevene begrenses til skoledagen og det som skjer i skolen. Likevel er det de skoleansatte som møter de unge til daglig, og deres mulighet til å se dem og til å bistå i forhold til samarbeid med andre etater blir svært viktig.

Vi har i dette kapitlet sett at det finnes både positive og negative erfaringer med barnevernets arbeid i disse sakene, både blant unge og ansatte. Et av momentene som tydelig vanskeliggjør samarbeidet mellom barnevern og skole er manglende informasjonsflyt. Taushetsplikten som barnevernsansatte har er strengt regulert og de skoleansatte opplever at det er vanskelig å få tilbakemeldinger. Det er viktig at taushetsplikten ikke blir til hinder for godt samarbeid og at man finner gode løsninger for informasjonsflyt innenfor rammen av taushetsplikten.

Denne undersøkelsen har ikke kartlagt barnevernets arbeid og vi har derfor ikke gitt noe helhetlig bilde av barnevernets arbeid. Det er imidlertid klare indikasjoner på at det er behov for at barnevernet får større kompetanse om denne type arbeid. Det er viktig at det skjer en kartlegging i forhold til barnevernets arbeid på dette området.

Et annet aspekt som bør diskuteres, både på grunnlag av kapittel 4 og 5, er meldeplikten til barnevernet. Vi har vist at det å melde til barnevernet er en pågående diskusjon både blant minoritetsrådgivere og skoleansatte. På tross av at meldeplikten som offentlig ansatte har er tydelig fastsatt er det ofte en vanskelig vurdering blant de som jobber med de unge til daglig. Det at noen sier at de har en svekket tillit til barnevernet i arbeid med slike saker kan være med å påvirke deres vurdering av om de skal melde eller ikke. Fokuset på muligheten for anonyme drøftinger og faste møtepunkter fremstår som svært viktig. Med bakgrunn i dette anbefaler vi følgende:

- Tett samarbeid mellom etater
- Sikre at alle unge har nok kunnskap om hjelpeapparatet

- Faste kontaktpunkter mellom barnevern og skole. Politi bør også inkluderes i disse foraene der dette er hensiktsmessig
- Sikre god informasjonsflyt innenfor rammen av taushetsplikten
- Det bør gjøres et utredningsarbeid i forhold til barnevernets kompetanse og arbeidsmetoder i arbeidet med slike saker. Her bør det også rettes fokus mot hvilke føringer og rammer som ligger til grunn for barnevernets arbeid
- Fortsatt stort fokus på meldeplikten til barnevernet
- Økt fokus på skoleansattes mulighet for anonyme drøftinger med barnevernet

6. utfordringer og dilemmaer

Gjennom arbeidet med prosjektet har vi sett at æresrelatert ekstrem kontroll kan komme til uttrykk på forskjellige måter. Det er ulike meninger om hva det handler om og fenomenet beskrives forskjellig avhengig av hvem sin forståelse og hvilket perspektiv en legger til grunn. Vi har argumentert for at æresrelatert ekstrem kontroll først og fremst må forstås som en prosess, mer enn et bestemt fenomen. En prosess som kan ta mange veier og ha ulike konsekvenser for de involverte. For noen er det en periode med streng kontroll, men som senere avtar ved at man får en form for dialog og konfliktløsning. For andre er dette begynnelsen på en prosess som ender i tvangsekteskap og utstrakt bruk av vold og trakassering. Med bakgrunn i empirien foran ønsker vi i dette kapitlet å diskutere hvordan mer generelle tiltak eller fokus kan være viktig i arbeidet med bedre å kunne se og bistå unge som er utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll. I det følgende vil vi fokusere på utfordringer og dilemmaer i forhold til å fremheve barns rettigheter, empowerment tenkning, og gjensidig kulturutveksling.

6.1 Betydningen av Barnekonvensjonen og norsk lov

I FNs konvensjon om barns rettigheter er fire artikler fremhevet som generelle prinsipper²² for hele konvensjonen: artikkel 2 om ikke diskriminering, artikkel 3 om barnets beste, artikkel 6 om barnets rett til liv og utvikling, og artikkel 12 om barns rett til å bli hørt (Smith, 2008:17). Historisk og i internasjonal sammenheng har Norge vært tidlig ute med å lovfeste barns rettigheter (Schrumpf, 2007), og prinsippet om barnets beste og barns rett til å høres har vært elementer i norsk lov lenge før barnekonvensjonen ble ratifisert i 1991. Samtidig ble både artikkel 3 om barnets beste og artikkel 12 om barns rett til å høres ytterligere tydeliggjort ved at konvensjonen ble inkorporert (tatt direkte inn i norsk lov) gjennom menneskerettsloven i 2003 (Sandberg, 2010). Som en følge av inkorporeringen ble det foretatt endringer i en rekke andre lover nettopp for å synliggjøre barnekonvensjonens bestemmelser. I følge Lucy Smith (2008) har konvensjonen per i dag en meget sterk stilling i norsk rett.

Barnets beste er barnekonvensjonens mest sentrale begrep, og skal være *'et grunnleggende hensyn ved alle tiltak som gjelder barn'* (Haugli 2008:46). Da lovverket i Norge ble reformert for noen år tilbake gikk det fram at Barne- og familiedepartementet fant det vanskelig å definere 'barnets beste' i loven. Departementet formulerte at *'barnets beste bør bero på 'en konkret individuell vurdering i hver sak'* (Ot.prp.nr. 29 2002-2003:28)²³. Barnets beste er også et viktig prinsipp i barnevernets arbeid og hensynet til barnets beste er definert i § 4-1²⁴. Som vi har vist, spesielt i kapittel 5, er det utfordrende for barnevernet å ivareta barnets beste når det meldes om mistanke om

²² Dette er fremhevet i Generelle kommentarer nr. 5 "General Measures of implementation" (se for øvrig Smith, 2008).

²³ Se også NOU 2008:9.

²⁴ Lov om barneverntjenester av 1992

æresrelatert kontroll. I disse sakene er det ofte ikke til barnets beste at foreldrene blir informert om saken. Dette er en utfordring i forhold til å balansere hensynet til norsk lov og barn og unges krav om beskyttelse. Prinsippet om respekt for barnets syn (artikkel 12) er også en av barnekonvensjonens fire grunnprinsipper (Haugli, 2008:46). I dag skal barn fra 7 år²⁵ bli hørt i saker som angår dem selv og de *skal* få si sin mening før det tas avgjørelser om personlige forhold. Lovteksten understreker også at når barnet er fylt 12 år skal det legges vekt på hva barnet selv mener²⁶.

Videre er artikkel 16 om at barn har rett til privatliv, og artikkel 31 om at barnet skal ha fritid, tid til å leke og lov til å delta i forskjellige aktiviteter eksempler på artikler som kunne vært brukt mer aktivt i arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll. Samt i integreringsarbeidet generelt.

På tross av fokuset på barns rettigheter og inkorporering av barnekonvensjonen viser gjennomgangen i de foregående kapitlene at unge som blir utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll krenkes på en måte som bryter med de fire grunnleggende prinsippene i barnekonvensjonen. Artikkel 42-54 i barnekonvensjonen sier at staten på forskjellige måter skal sørge for at alle barn og voksne får kjennskap til Konvensjonen om Barns Rettigheter, og at den blir respektert og overholdt. Her er det store utfordringer knyttet til minoritetsfamilier slik vi har presentert det i de foregående kapitlene, og det er en utfordring for Norge som nasjon og for alle som arbeider med å sørge for barn og unges rettigheter å ivareta dette arbeidet.

I departementets rundskriv 'Deltakelse og innflytelse fra barn og ungdom' (BLD 2006) står det innledningsvis at 'Barn og unge har rett til å bli sett, få si sin mening og bli hørt – både i familien, i barnehage og skole, i fritidstilbud, i nærmiljø og i lokalsamfunn' (op.cit. s 5). I rundskrivet utdypes det hvordan barn og unge må sees på som en ressurs og hvordan deres meninger skal fremheves i alle instanser. I et land og en tid hvor forhandlingsfamilien står sentralt (Haugen 2007a) forstår vi det slik at det tas for gitt at barn høres i familien, derfor er ikke deres rettigheter i forhold til det utdypet nærmere i rundskrivet. I vårt materiale ser vi imidlertid at det er i familien krenkelsen og begrensingen av barn og unges handlingsrom kanskje er tydeligst. Vi understreker derfor betydning av tiltak som retter seg mot barn og unges rett til å høres i familien.

Flere av de skoleansatte understreker viktigheten av å informere både foreldre og ungdommer om norsk lov og rett. Noen av ungdommene understreker også den overordnede betydningen av norsk lov:

²⁵ Prinsippet om barns uttalerett ble styrket i norsk lov (se Barneloven §31) ved lovendring iverksatt 1. april 2004, hvor aldersgrensen ble senket fra 12 til 7 år.

²⁶ For videre redegjørelse, se for eksempel Ot.prp. nr 45 2002-2003, kpt. 5, Synliggjøring av barnekonvensjonen artikkel 12 – respekt for barnets synspunkter.

“Men likevel er det godt å være i Norge. I hjemlandet kunne jeg blitt drept hvis de fant ut at jeg ikke var jomfru. De (overgriperen) blir ikke straffet for sånt i hjemlandet, men her i Norge har man heldigvis et annet straffesystem”.

Samtidig understrekes det hvor vanskelig dette er fordi det vanligvis bryter med deres verdigrunnlag. En av de skoleansatte sier det slik:

“For dem er det viktig å gjøre det foreldrene vil ...å følge den kollektivistiske tanken. Jeg tror det er vanskelig å bryte opp i det verdisystemet. Samtidig er det viktig å si til dem at nå lever du her og det er greit at det krasjer. Jeg tror det er viktig med ulike opplegg som temadager hvor man må bevisstgjøre både elever og foreldre. Fortelle dem at slik gjør vi det i Norge.”

Hun understreker også viktigheten av foreldresamarbeid etter at barna er fylt 18 år på grunn av at flere av foreldrene har uttrykt at i deres kultur så er de ikke voksne før de er gift. Videre understreker flere av de unge at selv om foreldrene kjenner til norsk lovverk tar de ikke nødvendigvis hensyn til det. Sitatet under, om en far som blir konfrontert av sin datter om at man i Norge er myndig ved 18 år, er typisk i så måte:

“Jeg sa til pappa at, men nå er jeg 18 og da kan jeg bestemme selv, det står i loven. Og da sa pappa: vet du hva, jeg driter i norske lover!!! Du er dattera mi og det er jeg som bestemmer!”

Sitatet illustrer noen av utfordringene en møter i arbeidet med å fremme barn og unges rettigheter og omsette dette til praktisk familieliv.

6.2 Viktigheten av å bestemme selv

Artikkel 13 i barnekonvensjonen heter ‘Barnet har rett til å lære å gi uttrykk for det det mener’. Betydningen av å lære barn og unge at man har rett til å gi uttrykk for sin mening var et gjennomgående tema i intervjuene både med de skoleansatte og representanter for ulike nettverk, som vist i sitatet under fra en representant i et nettverk:

“Disse jentene trenger hjelp til å velge, de trenger sparringpartnere. Mange har aldri tatt et selvstendig valg i hele sitt liv, de trenger hjelp... hjelp til å tenke alternativer... hjelp til å tenke selvstendig”.

En viktig faktor i forhold til å bestemme selv er at dette er en rettighet som er dypt forankret i norsk kultur. Fordi majoriteten av etniske nordmenn er oppdratt i tråd med en individualistisk familiekultur er dette en rettighet som tas for gitt. Slik er det ikke for informantene i dette prosjektet, som illustrert i følgende sitat:

“Jeg var veldig lojal og forsøkte å gjøre foreldrene mine fornøyd... jeg var bare veldig lydig og lojal. Jeg hadde ikke egne meninger (...) Det var så merkelig... jeg kan ikke tro at jeg ikke hadde egne meninger. Men det hadde jeg ikke!”

Når man blir trukket mellom ulike hensyn har man et etisk dilemma sies det. Ikke overraskende hadde alle de unge vi snakket med stått ovenfor betydelige etiske dilemma og vi fant også slike betraktninger i det øvrige materialet. Som vist i kapitlene foran møter ungdommene mange dilemmaer i forhold til hva de skal gjøre når de utsettes for ekstrem kontroll. Flere av de ansatte vi intervjuet problematiserte også dette, og sa at det var noe av det vanskeligste å forholde seg til for ungdommene. Det store valget for mange er om de skal ta mest hensyn til seg selv og velge å bryte med familien, eller om de skal la hensynet til familien komme foran egne behov. Sitatene under tydeliggjør dilemmaer som er typiske for de ungdommene vi snakket med:

“Jeg er fortsatt glad i pappa, selv om han har gjort det han har gjort!”

“Mamma har født meg – jeg er hennes eneste datter – jeg klarte ikke å gå”.

Det ligger også en omsorgsdimensjon som går som en rød tråd gjennom dette materialet. Redsel for at søsken skal utsettes for straff kan føre til at en selv utfører ekstrem kontroll og de unge viser stor omsorg for foreldre og familien. Noen av ungdommene som har brutt med familien holder likevel kontakt med yngre søsken for å forsikre seg om at de har det bra. En jente fortalte at hun av og til ringte hjem bare for å høre sin mors stemme og for at moren skulle vite at hun hadde det bra. Selv om ingen av dem sa noe visste hun at moren visste det var henne og at det var et signal om at alt var bra. Barns utøvelse av omsorg for andre familiemedlemmer er lite synlig i det norske samfunn, hvor omsorg for barn tradisjonelt er knyttet til foreldrerollen (Haugen 2007b). Dette er et tema som burde utdypes videre, særlig i forhold til familiens betydning.

6.2.1 Familiens betydning

Flere fagmiljø peker på forholdet mellom en individualistisk og en kollektivistisk familiestruktur (Bredal 2006; Prieur 2004). Mange av de unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll uttrykte at det å stå opp mot familien som regel er synonymt med å bryte med familien. For mange vil det være eneste mulighet. Dette er naturlig nok et vanskelig valg for mange og en av minoritetsrådgiverne uttalte:

“Hvis de mister familien har de ingen!”

Ungdommene har ofte store deler av sitt nettverk nettopp i familien, og ved å bryte med familien blir de stående alene. Sosial støtte er viktig for alle mennesker, og man henter sosial støtte fra ulike personer i forhold til behov man har. Gjennom å ha lite nettverk er man i en sårbar posisjon med tanke på tilgang til sosial støtte. Sosial støtte som forskningsbegrep ble sentralt på 70- tallet (Dalgard et al.1995; Fyrand 2005), og

omfattende forskning om sammenhengen mellom sosial støtte og helse (både mental og somatisk) har gjort at begrepet har fått en sentral plass i forskning om sosialt nettverk og helse og innenfor praktisk/ klinisk arbeid. Fyrand (2005) skriver at sosial støtteperspektivet slik det brukes i dag legger til grunn at vi utveksler og bytter ulike former for hjelp og støtte i vår samhandling med andre mennesker. Vårt sosiale nettverk består altså av relasjoner som bidrar med ressurser i vårt liv slik at vi kan mestre livets utfordringer på en konstruktiv måte (Paulsen 2010). Derfor er det også vanskelig å bryte med familien, hvilket understrekes av en av de unge:

“De vennene du har står ikke med deg livet ut – men det gjør familien! Venner forsvinner fra hjemlandet og fra skolen, men det gjør ikke foreldre. Mitt poeng er at foreldre er der livet ut! De tror de gjør det beste for deg”.

En av jentene vi snakket med som hadde valgt å bryte med forteller:

“I går feiret vi ID, da savnet jeg familien min veldig”.

Hva står man igjen med hvis man ikke vil forlate familien? I noen tilfeller begynner man å studere, for å vinne tid, men tanken på at man skal giftes bort ligger der som en mørk sky. Samtidig var det noen som hadde fått hjelp til å snakke:

“I vår kultur er det slik at problemer skal man ikke dele med fremmede. Bare det at jeg fikk snakke hjalp. Jeg var helt ukjent med slik kommunikasjon. Følte jeg kunne stole på lærer og dele min hemmelighet. Det var helt nytt for meg. Så fikk jeg vite at en annen venninne var i samme situasjon. Jeg ble satt i kontakt med jente i lignende situasjon og fikk snakket”.

Sitatet over peker på betydningen av tiltak som fremmer de unges stemme. Her kan empowerment-baserte tiltak være en inngang for å styrke enkeltindivider.

6.2.2 Behov for empowerment-baserte tiltak

Mange av jentene spesielt og de unge generelt er ikke vant til å ta egne valg. Selv om de har mulighet vet de ikke hvordan da de aldri har gjort det. Slik det fremgår av historien over nytter det å snakke, men for at de skal make det må de bli bevisst sine egne rettigheter og sitt eget handlingsrom. En av de unge uttalte:

“Våre familier spør ikke oss hva vi mener – de sier hva vi skal gjøre”.

Forskning viser at man kan oppnå normalisering av en unormal situasjon gjennom empowerment-baserte tiltak (Valenta m.fl 2010). Et eksempel på et empowerment-basert tiltak kan være FLEXid, som arrangeres av Røde Kors. Målet med FLEXid er blant annet å bevisstgjøre unge på utfordringer knyttet til å være minoritet og skape trygghet

til å mestre dem. I tillegg er det et mål å styrke deres selvbilde, og skape strategier for å møte og mestre hverdagen (Østby 2009).

I noen tilfeller har ungdommene selv funnet ut at de skal konfrontere familiemedlemmer med sitt dilemma, og sette ord på det å bestemme selv. Historien under er på mange måter en suksesshistorie. Den handler om en jente som klarte å unngå tvangsekteskap ved hjelp av, i følge henne selv, et ukjent hjelpemiddel i hennes kultur; kommunikasjon. Vi lar sitatet under tale for seg:

“Jeg fant ut at kommunikasjon er mitt beste redskap. Jeg sa det rett ut: jeg vil ikke gifte meg. Mor sa: Jeg skal drepe deg (...) Jeg fortalte pappa at jeg skal ikke gifte meg. Jeg fant ut at jeg måtte ha pappa på min side for å redde familiens ære (...) Pappa trakk tilbake giftemålet når han forsto at jeg ikke ville. Mamma er fremdeles kjempesint. Pappa ofret mye for meg”.

6.3 Betydningen av gjensidig kulturutveksling og integreringsarbeid

Å være foreldre under nye samfunnsbetingelser oppleves som en utfordring for mange. Det handler om språklige og kulturelle forskjeller, og det handler om rammebetingelser som er forskjellig. Skolesystemer kan være svært forskjellige når det gjelder innhold, organisering, syn på læring, forventninger til foreldre osv. Det tar tid å tilegne seg kunnskap om det nye, men fremfor alt tar det tid å føle at man behersker foreldrerollen i en ny type samfunn. Mange foreldre sier for eksempel at de savner gode rollemodeller. De vet hvordan det er å være gode foreldre i sitt opprinnelsesland, men de føler seg usikre i møte med norske væremåter, holdninger og levesett.

Foreldre som er lite integrert i det norske samfunnet, vil ha færre møtepunkter og mangle samhandlingsarenaer der erfaringer rundt oppdragelse av egne barn kan diskuteres på en naturlig måte. Det skapes lett negative sirkler. Begrensede norskkunnskaper kan for eksempel redusere muligheten til deltakelse på foreldremøter. Noen minoritetsforeldre velger å holde seg borte og mister dermed et viktig informasjonsforum og en møteplass. Hvis ikke skolen tar tak i dette, tilbyr tolk eller på andre måter motiverer og muliggjør deltakelse, kan viktig kommunikasjon mellom hjem og skole gå tapt. Samtidig mister man også muligheten til dialog med andre foreldre. I stedet for å skape økt forståelse og bygge ned barrierer, blir avstanden bare større. Selv om de fleste vil oppleve at tid bidrar til økt integrering, vil ikke dette skje automatisk. Integrering forutsetter møtepunkter mellom minoritet og majoritet. Uten dette kan man like gjerne risikere at tid skaper økt avstand, og med avstand skapes både usikkerhet, utrygghet og negative holdninger til "det norske" (Berg 1997, 2011, Berg, Fladstad og Lauritsen 2006, Thorshaug, Svendsen og Berg 2010). Sitatene fra to av de unge viser til behovet for kunnskap om norsk kultur:

“Mine foreldre lever også i et arrangert ekteskap, men de er lykkelige sammen. De støtter hverandre og begge jobber. De er litt moderne samtidig som de tar avstand fra norsk kultur. De kjenner bare til det negative med norsk kultur. Jeg skulle ønske de kunne visst litt mer om alt som er bra med norsk kultur!!”

“Jeg forstår dem, men jeg kunne ønske de ville forstå meg”.

Det vitner om at det er behov for felles møteplasser hvor man kan utveksle erfaringer. Dette understrekes i Drammensprosjektets sluttrapport som sier at kunnskap alene ikke er nok, men at det også må finnes en arena for å diskutere og finne alternativer til oppdragelsesmetoder som ikke fungerer, eller også er skadelige for barns trygghet og utvikling (Drammen kommune og Drammen politistasjon 2010).

Om 100 år er allting glemt heter det i et gammelt ordtak. Endring tar tid. I dette arbeidet er det viktig å tenke langsiktig samt å jobbe med gjensidig kulturutveksling som vi diskuterte tidligere. At endring tar tid kommer også frem i intervjuene med de unge. En av jentene reflekterer rundt dette.

“Jeg vil ikke at mine barn skal oppleve noe sånt som jeg har opplevd... jeg vil ikke at de skal føle det jeg har følt. Men det finnes noen grenser. Jeg vil at de skal være sammen med noen fra samme kultur som meg”.

Vi spør henne: hva hvis datteren din forelsker seg i en nordmann?

“Ja, da skal jeg tenke på det”.... sier hun og smiler lurt.

6.4 Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger

Barnekonvensjonen og norsk lov er viktig i arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll. De lovfester barns rettigheter og har fokus på barnets beste og hvordan dette skal ivaretas. På tross av at det i Norge er stort fokus på barns rettigheter viser funn i vår undersøkelse at unge blir utsatt for krenkelser som bryter med grunnleggende prinsipper i barnekonvensjonen. I tillegg kommer det frem at mange av de unge ikke har kjennskap til barnekonvensjonen og norsk lov. Det å forankre arbeidet mot æresrelatert ekstrem kontroll i barnekonvensjonen og menneskerettigheter generelt, i tillegg til å informere i utstrakt grad om Norges lover på dette området, kan være en inngang for å spre informasjon til både de unge og foreldrene.

I tillegg til å drive informasjonsarbeid i forhold til rettigheter og norsk lov er det å styrke muligheten og evnen til selvbestemmelse et viktig arbeid. Også det å fokusere på viktigheten av kommunikasjon vil kunne bidra til større åpenhet og dermed større mulighet til å ta egne valg.

En av utfordringene som vi har sett gjennom dette prosjektet er det mer generelle integreringsarbeidet. Når det mangler felles møteplasser hvor det skjer gjensidig kulturutveksling kan det oppstå misforståelser, som igjen kan bidra til økt avstand og økt skepsis. Vi anbefaler:

- Det bør vurderes hvorvidt en forankring i FN`s menneskerettigheter og FN`s barnekonvensjon kan være en inngang til bredt informasjonsarbeid i forhold til æresrelatert ekstrem kontroll
- Sikre at alle unge har kunnskap om barnekonvensjonen og om sine rettigheter som norsk statsborger
- Utstrakt bruk av empowerment-baserte tiltak med fokus på at de unge skal bli trygge på seg selv og tørre å si sin mening
- Øke bevisstheten rundt viktigheten av kommunikasjon innad i familier
- Økt bevissthet på behovet for gjensidig kulturutveksling, både på tvers av kulturer og generasjoner
- Legge til rette for at foreldre med ulik bakgrunn har møtepunkter hvor de kan diskutere utfordringer med å være tenåringsforeldre

Referanser

- Barne- og likestillingsdepartementet (2006): *Deltakelse og innflytelse fra barn og ungdom, - informasjon og veiledning for arbeidet i kommunen*. Rundskriv Q-27/2006.
- Barne- og likestillingsdepartementet (2008a): *Handlingsplan mot tvangsekteskap*. Handlingsplan 2008- 2011. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Barne- og likestillingsdepartementet (2008b): *Handlingsplan mot kjønnslemlestelse*. Handlingsplan 2008- 2011. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Barne- og likestillingsdepartementet (2010a): *Konvensjoner og lover om tvangsekteskap*.
- Barne- og likestillingsdepartementet (2010b): *Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008-2011. Rapport om fremdrift i arbeidet med handlingsplanen pr. oktober 2010*.
- Berg, B. (1997): *"Slipp oss til" Om brukermedvirkning I arbeid med flyktninger*. Trondheim: SINTEF.
- Berg, B., Fladstad, T. og Lauritsen, K. (2006): *Kvinneliv i eksil: seks portretter*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Berg, B. (2011): "Lost in translation? Om kulturell brobygging og bruk av tolk som kommunikasjons hjelpemiddel" i Berg, B. og Ask, T. *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brannen, J. (1992): *Mixing methods : qualitative and quantitative research*. Aldershot: Avebury.
- Bredal, A. (2006): *Utlendingsloven mot tvangsekteskap: om kunnskapsgrunnlaget for menneskerettslige avveininger*. Nordisk tidsskrift for menneskerettigheter 24(3): 218-231.
- Bredal, A. og Skjerven, L. (2007): *Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet. Omfang og utfordringer*. Oslo: Senter for Kvinne og Kjønnforskning, Universitetet i Oslo
- Bredal, A. (2011): *Mellom makt og avmakt : om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll*. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning.
- Bufdir (2010): *Vold i nære relasjoner*. Familievernets skriftserie nr 1/2010.
- Corsaro, W.A. (1997): *The sociology of childhood*. London: Pine Forge Press.
- Drammen kommune og Drammen politistasjon (2010): *"Når det umulige er mulig". Hvordan jobbe kunnskapsbasert og tverrfaglig mot vold i nære relasjoner? Sluttrapport med evaluering*.
- Elle, C. og Larsen, K (2010): *Social kontrol i etniske minoritetsfamilier*. Sosialforvaltningen, København kommune.
- Elvegård, K., Aasen Frigstad, S. og Thorshaug, K (2010): *Tilrettelagte samtaler ved familievold. Evaluering av familievoldprosjektet til konfliktrådet i Trondheim*. NTNU Samfunnsforskning AS, Trondheim.
- Eriksen, T.H. og Sørheim, T. (2006): *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Gyldendal Norsk Forlag AS. 4. utgave.
- Fyrand, Live (2005): *Sosialt nettverk. Teori og praksis*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Haaland, T., Clausen, S-E og Schei, B. (2005): *Vold i parforhold – ulike perspektiver*. NIBR-rapport 2005:3. Oslo: NIBR.

- Haugen, G. M. D. (2008): *Incorporating children`s perspectives into family sociology: dilemmas and potentialities*. Barn, årgang 26, nr. 1. s. 27-41.
- Haugen, G. M. D. (2007a): *Divorce and Post-divorce Family Practice: The Perspective of Children and Young People*. Doctoral theses at NTNU 2007:58.
- Haugen, G. M. D. (2007b): Caring children: exploring care in post-divorce families. *The Sociological Review*, 55 (4):653-670.
- Haugli, T. (2008): "Hensynet til barnets beste", s. 46-62. I Høstmøling, N., E.S. Kjørholt og K. Sandberg (red.) *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellerud, G. og A. Liverud (2010) *Rapport om ekstrem kontroll*. Internt notat: 10-01851-2. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Heikkilä, E., Danker, M., Ciriano, E.J.G., McLaughlin, H. og Reubsæet, H (2011): *Working together for better integration- immigrants, police and social work*. Institute of Migration, Turku, Finland.
- Høghjelle, A. (2000): *Allmennlærernes kompetanse til å møte elever utsatt for seksuelle overgrep*. Hovedfagsoppgave ved Høgskolen i Akershus.
- IMDi (2007): *Fastleger og tolketjenesten*. IMDi-rapport 6-2007. Oslo: IMDi.
- IMDi (2008a): *Tilskudd til frivillige organisasjoners holdningsskapende arbeid/forebyggende arbeid mot tvangsekteskap*. Rundskriv 08/08.
- IMDi (2008b): *Arbeidet mot tvangsekteskap – en veileder*. Oslo: IMDi
- IMDi (2008c): *Bruk av tolk i barnevernet*. IMDi-rapport 5-2008. Oslo: IMDi.
- IMDi (2010a): *Årsrapport om IMDis arbeid mot tvangsekteskap 2010*. Hentet på: <http://www.imdi.no/Documents/Rapporter/%C3%85rsrapport%20FOR%202010.pdf>
- IMDi (2010b): *Rutiner i skolens arbeid mot tvangsekteskap*. Hentet fra: [http://www.imdi.no/Documents/BrosjyrerHefterHaandbok/RUTINER MOT TVE %20april %202010%20\(2\).pdf](http://www.imdi.no/Documents/BrosjyrerHefterHaandbok/RUTINER MOT TVE %20april %202010%20(2).pdf)
- IMDi (2010c): *Oppsummering av ekstrem kontroll saker basert på intervjuer*. Internt notat. Dato: 25.06.2010
- IMDi (2011a): *Samarbeid, kompetanse og koordinering i tvangsekteskapsaker*. Hentet på: <http://www.imdi.no/no/Kunnskapsbasen/Innholdstyper/Erfaring/2010/Samarbeid-kompetanse-og-koordinering-i-tvangsekteskapsaker-/>
- IMDi (2011b): *Virksomhets- og regnskapsrapport for IMDi per 31.12.10*. Oslo.
- Internasjonalt Hus (2009): *Internasjonalt Hus- kulturell brobygger I Stavangerregionen gjennom 26 år*. Internasjonalt hus, Stavanger.
- James, A., Jenks, C. and Prout, A. (1998): *Theorizing Childhood*. Cambridge, UK: Polity Press.
- James, A., Haugen, G.M.D., Rantalaiho, M. and Marples, R. (2010): *The Voice of the Child in Family Mediation: Norway and England*. The International Journal of Children's Rights 18 (2010) 1-21.
- Justis- og politidepartementet (2007): *Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008 2011; Vendepunkt*.

- Justis- og politidepartementet (2008): *Straff som virker. Mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Kriminalomsorgsmelding.
- Kaul, H. (1996): *Kjerringknuter. Kvinnens identitet i omsorg og yrke*. Dr.polit avh. Trondheim: Det samfunnsvitenskapelige fakultet, NTNU.
- Kjørholt, A. T. (red.) (2010): *Barn som nye samfunnsborgere – til barnets beste?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjørholt, A.T. (2004): *Childhood as a Social and Symbolic Space: Discourses on Children as Social Participants in Society*, PhD thesis, Trondheim: Norwegian Centre for Child Research/Department of Education, Norwegian University of Science and Technology (NTNU).
- Kunnskapsdepartementet (2011): *Motivasjon-mestring-muligheter. Ungdomstrinnet*. Stortingsmelding 22 (2010-2011). Hentet på: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/regpubl/stmeld/2010-2011/meldst-22-2010--2011/11/3.html?id=641355>
- Kvale, S (2001): *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.
- Kvello, Ø. og Wendelborg, C. (2009): *Prosessevaluering av det treårige prosjektet: Oppfølgingsteam for unge lovbrytere i Kristiansand, Oslo, Stavanger og Trondheim*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Ligestillingsministeriet (2011): *Ligestilling blant tosprøgede unge – kontrol over eget liv*. Ligestillingsministeriet.
- Lynggard, T. (2010): *Ligestilling og minoritetsungdom i Norden med fokus på sosial kontroll*. Nordisk institutt for kunnskap om kjønn, Oslo.
- Magaard, T. (2009): *At være Muslimske kvinde i Danmark*. Ligestillingsministeriet, Danmark.
- Mason, J. (2005): *Qualitative Researching*. London: Sage.
- Nilsson, E. og Blom, J. (2011): *Våga göra skillnad*. Länsstyrelsen Östergötland, Linköping.
- NOU 2003:31 (2003): *Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*. Justis- og politidepartementet.
- NOU 2010:7 (2010): *Mangfold og mestring*. Kunnskapsdepartementet, Oslo.
- Nøhr Larsen, M. (2004): *De små oprør*. Aarhus Universitetsforlag.
- Ot.prp. nr. 29 (2002-2003): *Om lov om endringer i barnelova mv. (nye saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker for domstolene mv.)*, Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Pape, H. (2003): *"Vold og krenkelser i unge menneskers parforhold"*. I Tidsskrift for Den norske legeforening, 123 (15).
- Pape, H. og Stefansen, K. (2004): *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep*. Nasjonalt kunnskapsenter om vold og traumatisk stress. Rapport 1/2004.
- Parsons, Talcott (1951): *The social system*. London: Routledge
- Patton, M. Q. (1990): *Qualitative Evaluation and Research Methods (2nd ed.)*. Newbury Park, CA.: Sage.
- Paulsen, V. (2010): *Flyktingers utfordringer ved bosetting og integrering*. Masteroppgave i sosialt arbeid, NTNU.

- Politiet (2008): *Politiets arbeid med vold i nære relasjoner*.
https://www.politi.no/vedlegg/rapport/Vedlegg_137.pdf
- Prieur, A. (2004): *Balansekunstnere: betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge*. Oslo: Pax.
- RVTS (2010): *Brobyggerne*. Hentet på:
<http://www.innblikk.com/Details.asp?article=Brobyggerne&aid=35>
- Røde Kors Oslo (2009): *Røde kors-telefonen om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse*. Årsrapport 2009. Oslo: Røde Kors
- Sandberg, K. (2010): Barns rett til medbestemmelse – et juridisk perspektiv, i Kjørholt, A.T. (red.). *Barn som nye samfunnsborgere - til barnets beste?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Schlytter, A., Högdin, S., Ghadami, M., Sjöberg-Backlund, Å. og Rexvid, D. (2009): *En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelatert kontroll i Stockholms stad-omfattning och karaktär*. Stockholms stad.
- Schrumpf, E. (2007): *Barndomshistorie*. Oslo: Samlaget.
- Smith, L. (2008): FNs konvensjon om barnets rettigheter, I: N. Høstmæling, E.S. Kjørholt og K. Sandberg (red.), *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Söderström, S. Kittelsaa, A. og Berg, B. (2011): *Snakker vi om det samme? Minoritetsfamilier med funksjonshemmede barn i møte med tjenesteapparatet*. NTNU Samfunnsforskning AS, Trondheim.
- Sørheim, T.A. (2000): *Innvandrere med funksjonshemmede barn i møte med hjelpeapparatet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Steen-Johnsen, K., Lidèn, H. og Aarset, M. (2010): *Handlingsplan mot tvangsekteskap: Evaluering av utvalgte tiltak*. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Thorshaug, K., Svendsen, S. og Berg, B. (2010): *Barnevern i et minoritetsperspektiv: evaluering av videreutdanningstilbud tilknyttet flerkulturelt barnevern*. NTNU Samfunnsforskning AS, Trondheim.
- Valenta, Marko og Berit Berg (2008): "Innvandrerers møter med politiet" i: *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning*, Nr. 1/2008
- Qvortrup, J. (2005) (ed.): *Studies in Modern Childhood*. New York: Palgrave Macmillan.
- Valenta, M. og Berg, B (2010): *User involvement and empowerment among asylum seekers in Norwegian reception centers*. European Journal of Social work.
- Wikan, U. (2002): *Generous betrayal: politics of culture in the new Europe*. Chicago: University of Chicago Press.
- Østby, K. (2009): "Hvordan finne tilhørighet uten å miste seg selv?" Fokus nr 3 2009.
- Øverlien, C. og Sogn, H. (2007): *Kunnskap gir mot til å se og trygghet til å handle*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport nr. 3/2007.

Intervjuguide instanser

- **Om temaet æresrelatert ekstrem kontroll**

1. Hvordan forstår du begrepet æresrelatert ekstrem kontroll?
2. Slik du opplever det; er ære det mest sentrale begrepet her eller dreier det seg like mye om andre forhold?
3. I hvilken grad opplever du at ekstrem kontroll er et stort problem/viktig innsatsområde? Opplevs det som et utbredt eller et marginalt problemområde sett i forhold til resten av etatens virksomhet?
4. Hva er din og arbeidsplassen din sin rolle i arbeidet mot æresrelatert ekstrem kontroll?
5. Hvordan opplever du kunnskapen du har om problemområdet?
Arbeidsplassen din? Hjelpeapparatet? Vi som samfunn?
6. Hva gjør dere ved mistanke om ekstrem kontroll?

- **Om sammenhenger mellom æresrelatert ekstrem kontroll og andre typer vold**

7. Hvilken (eventuell) sammenheng ser du mellom ekstrem kontroll og ulike former for æresrelatert vold?
8. Opplever du at det er forskjell i forståelsen av hva vold er i tilfellene med æresrelatert ekstrem kontroll i forhold til det norske samfunnet?

- **Om samarbeid mellom instanser**

9. Hvordan har samarbeidet mellom etatene vært? Hvordan har du opplevd det?
10. Hvordan ivaretas arbeidsfordeling og ansvarsfordeling mellom etatene som sikrer at ofrene får den hjelpen de trenger?
11. Hvordan kan eller bør skoler, politi og barnevern samarbeide for å gi best mulig hjelp og oppfølging?
12. Klarer man å beskytte ofrene tilstrekkelig underveis?
13. I følge din erfaring: hvordan kan samarbeidet mellom instansene bidra til bedre hjelp fra det offentlige?

- **Om tiltak og anbefalinger**

14. Er det iverksatt tiltak med fokus på denne gruppen? Hvilke tiltak? Effekt?

15. Dersom du har vært med i eller kjenner godt til konkrete tiltak eller prosjekter i arbeidet; hva har du å si om dette/disse?
16. Er det tydelig i hvilke tilfeller det offentlige skal eller bør sette inn tiltak? Er det tydelige inklusjonskriterier i tiltakene og prosjektene hva gjelder hvem som får hjelp og er det enighet på tvers av involverte instanser om disse?
17. Hvordan opplever du plasseringene til de ulike tiltak og prosjekt innen arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll, sett i forhold til resten av tiltaksapparatet?
- **Hvordan kan det offentlige bli bedre til å se og bistå unge som er utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll?**
18. Har du noen formeninger om hvordan skoler kan se og bistå unge som er utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll? Hva bør de gjøre?
19. Hvilke utfordringer og problemområder ser du avslutningsvis i arbeidet mot æresrelatert ekstrem kontroll?

Kort intervjuguide til unge utsatte

Innledning

Ytterligere informasjon om prosjektet og takk for at du stiller opp!

Om informert samtykke, taushetsplikt, rett til å trekke seg samt anonymisering av funn.

Spørsmål fra informant?

Bakgrunn: Din historie og forholdet til familie/foresatte

Hva er din historie?

Begreps- og fenomenforståelse (Ære - kultur – vold – ekstrem kontroll – æresrelatert vold – vold i nære relasjoner)

Type kontroll – hvem utøver kontroll (mor – far – søsken – annen familie)

Sammenhenger og nyanser

Hvordan er forholdet ditt til familien din i dag?

Erfaringer med hjelpeapparatet

Har du fått hjelp?

Hvem hjalp deg? – hvordan?

Hvilke personer er det som har hjulpet deg aller mest?

Erfaringer med det offentlige? (spesielt med skolen og skoleansatte) Hvordan ble du møtt – var det tydelig ansvarsfordeling – hvem hjalp deg med hva?

Ønsker og behov ift hjelp fra skole/det offentlige.

Ditt inntrykk av kunnskap blant offentlig ansatte?

Hvilke behov hadde du underveis i kontakt med det offentlige?

Ble du og dine behov godt nok ivaretatt underveis?

Opplevde du å bli ivaretatt godt nok underveis i forhold til din sikkerhet?

Opplevde du å bli godt nok ivaretatt med tanke på ditt forhold til foresatte?

Hvordan opplevde du samarbeidet mellom de involverte instansene?

Hva med ansvars plassering og arbeidsdeling?

Tydelig hvem som satt med ansvaret for din sak?

En eller flere kontaktpersoner?

Hva synes du måten hjelpeapparatet forholdt seg til din familie?

Samlet erfaring ift til bistand fra det offentlige?

Anbefalinger til hjelpeapparat

Hvilke tilbakemeldinger/anbefalinger vil du komme med som kan hjelpe det offentlige til bedre å se og bistå unge som er utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll?

Hva kan gjøres i skolesammenheng?

Når og hvordan bør man begynne forebyggende arbeid?

Kjennskap til og betydning av barnekonvensjonen og norsk lovverk

Hvordan kan eller bør skoler, politi og barnevern samarbeide for å gi best mulig hjelp og oppfølging?

Betydning av dialog og skole - foreldresamarbeid

Er det noe du vil tilføye? Spørsmål?

Tusen takk for at du stilte opp!

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 1

NTNU Samfunnsforskning utfører på vegne av IMDi (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet) en undersøkelse om hvordan vi bedre kan se og bistå unge som er utsatt for "æresrelatert ekstrem kontroll". Undersøkelsen sendes ut til politi, barnevern og skoler i utvalgte kommuner som har særlige erfaringer med arbeid relatert til ekstrem kontroll. *I denne undersøkelsen brukes begrepene "æresrelatert ekstrem kontroll" og "ekstrem kontroll" som parallelle begrep. Ekstrem kontroll vil si den sosiale kontrollen som utøves i enkelte familier og miljøer for å sikre at familiemedlemmer oppfører seg i tråd med det som er familiens/miljøets normer. På familiens vegne blir den enkelte overvåket, og eventuelle brudd på "ærbær oppførsel" eller rykter om dette, blir rapportert til familien.* Undersøkelsen fokuserer på æresrelatert ekstrem kontroll og kunnskap om fenomenet, rutiner og tverretattlig samarbeid ved mistanke om ekstrem kontroll, samt hvordan hjelpeapparatet kan se og bistå barn og unge som er utsatt for ekstrem kontroll. Resultatene skal munne ut i konkrete anbefalinger til relevante offentlige instanser, spesielt skoler.

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 2

Bakgrunn

Først vil vi vite litt om deg og din bakgrunn

1. Kjønn?

Kvinne

Mann

2. Hvor gammel er du?

3. Hvilken etat/instans kommer du fra?

Politi

Barnevern

Skole

Annet, hva?

4. Hvilken stilling/rolle har du?

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 3

5. Æresrelatert ekstrem kontroll

**Har
ikke
hørt
om
det
før**

**I
svært
liten
grad**

**I
liten
grad**

**I
noen
grad**

**I stor
grad**

**I
svært
stor
grad**

I hvilken grad
kjenner du til
æresrelatert
ekstrem
kontroll?

6. Hvor mange mistanker/tilfeller relatert til æresrelatert ekstrem kontroll har du hatt siste år ?

0

1-5

6-15

16-30

over 30

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 4

Kunnskap om æresrelatert ekstrem kontroll

7. Kunnskap om æresrelatert ekstrem kontroll

	Svært dårlig	Dårlig	Både og	Bra	Svært bra
Hvordan opplever du at din kunnskap om æresrelatert ekstrem kontroll er?	☐	☐	☐	☐	☐
Hvordan opplever du kunnskapen om æresrelatert ekstrem kontroll er ved din arbeidsplass?	☐	☐	☐	☐	☐

8. Har du behov for mer kunnskap om æresrelatert ekstrem kontroll i ditt daglige arbeid?

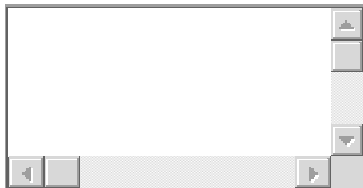
Ja

Nei

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 5

9. Du svarte at du hadde behov for mer kunnskap. Kan du beskrive hva du har behov for?

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 6

10. Æresrelatert ekstrem kontroll

	I svært liten grad	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I svært stor grad	Vet ikke
I hvilken grad mener du æresrelatert ekstrem kontroll bør være et prioritert satsningsområde for etaten/instansen der du arbeider?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I hvilken grad mener du æresrelatert ekstrem kontroll er et prioritert satsningsområde for etaten/instansen der du arbeider?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I hvilken grad mener du æresrelatert ekstrem kontroll for det meste skjer i minoritetsmiljøer?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 7

Ekstrem kontroll og øvrig æresrelatert vold

Nå kommer noen påstander om sammenhenger mellom ekstrem kontroll og æresrelatert vold. Æresrelatert vold er en type vold i nære relasjoner som kjennetegnes ved at den utøves for å vedlikeholde familiens ære. Volden forekommer i stor grad i forbindelse med uønskede handlinger fra jenter i familien, men også gutter rammes. Æresrelatert vold knyttes gjerne til kulturer som har et sterkt æresbegrep, og der en person kan skade en hel families ære.

11. Ta stilling til hvor enig eller uenig du er i følgende påstander

	Helt uenig	Uenig	Verken/eller	Enig	Helt enig	Vet ikke
Det er en klar sammenheng mellom æresrelatert ekstrem kontroll og andre former for æresrelatert vold	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Æresrelatert ekstrem kontroll vil ofte tilsi at andre former for æresrelatert vold skjer i fremtiden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Æresrelatert ekstrem kontroll handler mest om tvangsekteskap	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Æresrelatert ekstrem kontroll handler mest om kjønnslemlestelse	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Æresrelatert ekstrem kontroll handler mest om å holde på kulturen sin	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Æresrelatert ekstrem kontroll handler mest om måter å forstå barneoppdragelse på	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Æresrelatert ekstrem kontroll handler mest om kvinneundertrykking	☐	☐	☐	☐	☐	☐

12. Hva er etter din mening de tre viktigste begrepene knyttet til æresrelatert ekstrem kontroll, i rangert rekkefølge?

1

2

3

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 8

Rutiner ved æresrelatert ekstrem kontroll

13. Har din arbeidsplass rutiner ved mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll?

Ja

Nei

Vet ikke

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 9

14. Du oppga at arbeidsplassen din hadde rutiner ved mistanke om æresrelatert ekstrem kontroll. Er disse rutinene skriftlige?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

15. Innebærer rutinene samarbeid med andre instanser?

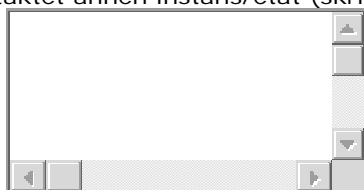
- Ja
- Nei
- Vet ikke

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 10

16. Hva gjorde du sist du hadde mistanke om ekstrem kontroll? *Flere kryss mulig*

- Har ikke hatt mistanke om ekstrem kontroll
- Så an saken en tid
- Kalte inn ungdom til samtale
- Kalte inn foreldre til samtale
- Tok opp mistanken med nærmeste leder
- Diskuterte med kollegaene mine
- Undersøkte forholdene rundt saken først
- Kontaktet annen instans/etat (skriv hvilken instans evt. andre kommentarer

under)

17. Ville du gjort det samme i dag?

- Ja
- Nei
- Vet ikke
- Uaktuelt

Hvis nei, hvorfor ikke?

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 11

Tverretatlig samarbeid

18. I hvilken grad samarbeider du vanligvis med følgende aktører i arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll

	Ikke aktuelt	I svært liten grad	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I svært stor grad
Politi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barnevern	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skole	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andre	☐	☐	☐	☐	☐	☐

19. Dersom andre, vær vennlig å spesifiser hvilke

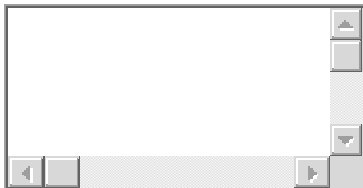
Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 12

20. Hvordan vil du karakterisere kvaliteten i ditt samarbeid med følgende aktører i arbeidet med æresrelatert ekstrem kontroll

	Ikke aktuelt	Svært dårlig kvalitet	Dårlig kvalitet	Både og	God kvalitet	Svært god kvalitet
Politi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barnevern	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skole	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andre	☐	☐	☐	☐	☐	☐

21. Dersom andre, vær vennlig å spesifiser hvilke

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 13

22. I hvilken grad har du tillit til at følgende etater har tilstrekkelig kunnskap og kompetanse til å arbeide med æresrelatert ekstrem kontroll

	Ikke aktuelt	I svært liten grad	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I svært stor grad
Politi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barnevern	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skole	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andre	☐	☐	☐	☐	☐	☐

23. Dersom andre, vær vennlig å spesifiser hvilke

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 14

Hjelp og bistand til den unge

24. Hjelp og bistand til den unge

	Svært dårlig	Dårlig	Både og	Bra	Svært bra
Hvordan vil du vurdere hjelpeapparatets evne til å se barn og unge som utsettes for æresrelatert ekstrem kontroll?	☐	☐	☐	☐	☐
Hvordan vil du karakterisere arbeids- og ansvarsfordeling mellom etatene som sikrer at ofrene får den hjelpen de trenger?	☐	☐	☐	☐	☐

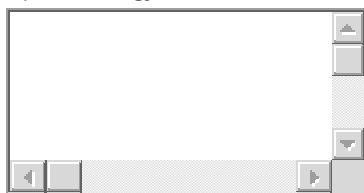
Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 15

25. Kriterier for tiltak

	Meget utydelige	Utydelige	Både og	Tydelige	Meget tydelige
Hvordan vil du karakterisere kriteriene for når din etat skal sette inn tiltak i tilfeller med æresrelatert ekstrem kontroll?	☐	☐	☐	☐	☐

26. Spesifiser gjerne her:

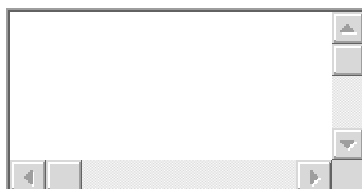
Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 16

27. Opplever du at ungdommenes behov ivaretas i de tilfeller hjelpeapparatet kobles inn?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

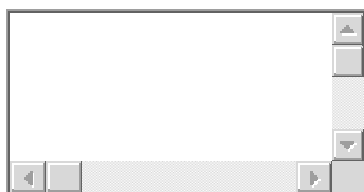
Utdyp gjerne:

Æresrelatert ekstrem kontroll

Page 17

28. Etter din mening: Hvordan kan det offentlige på best mulig måte bistå barn og unge som er utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll?

Dragvoll allé 38 B
7491 Trondheim
Norge

Tel: 73 59 63 00
Fax: 73 59 66 24

 NTNU

Samfunnsforskning AS